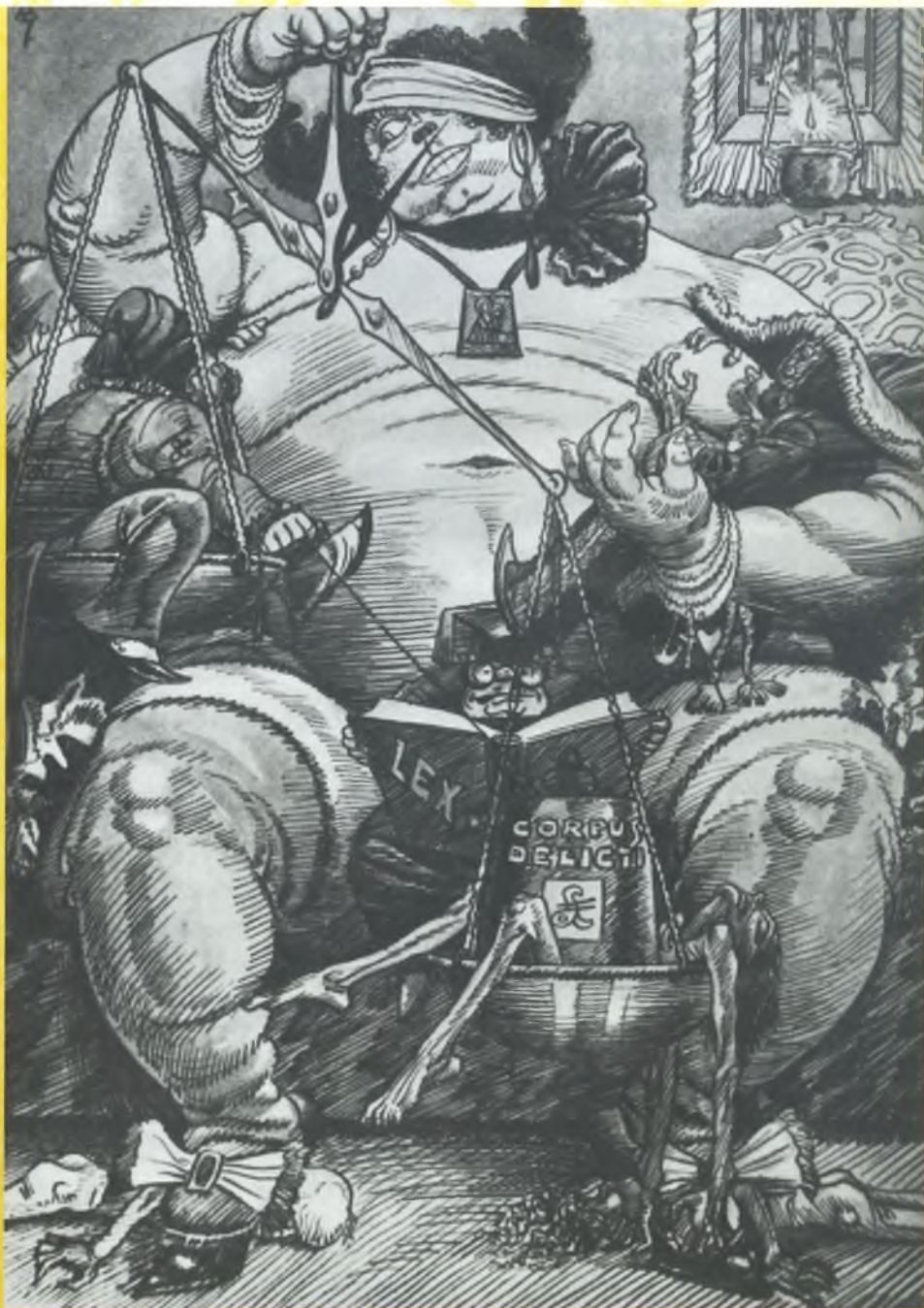

MARKUZZIJEV MADEŽ

Rojevanje človekovih pravic po prvi svetovni vojni

Mateja Ratej

Modrijan

MARKUZZIJEV MADEŽ

Mateja Ratej

Mateja Ratej
MARKUZZIJEV MADEŽ
Rojevanje človekovih pravic po prvi svetovni vojni

© Modrijan založba, d. o. o., 2017

Predgovor

Dr. Ali Žerdin

Recenzenta

Dr. Jelka Melik, prof. dr. Boris A. Novak

Uredil

Marko Vidic

Jezikovni pregled

Aleksandra Kocmut

Oprema

Vesna Vidmar

Prelom

Dušan Obštetar

Izdala in založila

Modrijan založba, d. o. o.

Zanjo

Branimir Nešović, direktor

Znanstvenoraziskovalni center SAZU

Zanj

Dr. Oto Luthar, direktor

Natisnjeno v Sloveniji

Naklada

500 izvodov

Ljubljana 2017

Prva izdaja

Naslovnica: *Pravica*, risba Hinka Smrekarja iz leta 1933 (Dobida, Karel: *Slovenski likovni umetniki – Hinko Smrekar*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, Narodna galerija, 1957, str. 113)

Knjiga je rezultat raziskovalnega programa *Biografije, mentalitete, epohe*, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.412)«1918/1941»

RATEJ, Mateja, 1974-

Markuzzijev madež : rojevanje človekovih pravic
po prvi svetovni vojni / Mateja Ratej ; [predgovor Ali Žerdin]. -
1. izd. - Ljubljana : Modrijan, 2017

ISBN 978-961-241-998-1

289310976

MARKUZZIJEV MADEŽ

Rojevanje človekovih pravic po prvi svetovni vojni

Mateja Ratej

Modrijan

2017

N 25-08-2017/251

KAZALO

SE POČUTITE OGOLJUFANE?	7
UVOD	11
TRUPLO V POTOKU SLOVENSКИH GORIC LETA 1920	15
POVOJNI POMENI POJMOV TIHOTAPSTVO IN VERIŽNIŠTVO	36
OBSODBA V PRIMERU MARKUZZI IN TOVARIŠI LETA 1926	43
MARKUZZI – TUJSTVO – ITALIJANSTVO	101
MARIBORSKI PROCES LETA 1935	104
ZAKLJUČEK	147
VIRI IN LITERATURA	155

SE POČUTITE OGOLJUFANE?

Ne bi sicer rekel, da se ob besedni zvezi »človekove pravice« primem za revolver. Se pa zamislim. Za to imam nekaj osebnih razlogov. Politično sem se socializiral ob koncu osemdesetih let. To je bil čas človekovih pravic. Boja za človekove pravice. To je bil čas, ko smo nepravnikni študirali zakon o kazenskem postopku, kazenski zakon SRS in SFRJ, ustavo, razne deklaracije o človekovih pravicah, helsinške dokumente iz sredine sedemdesetih ... To je bil čas, ko smo oblast provocirali z idejami, da ima vsakdo pravico do odvetnika, pravico do javnega in poštenega sojenja, pravico, da velja za nedolžnega, dokler mu krivda ni pravnomočno dokazana, pravico do sojenja v maternem jeziku ... Pa tudi o pravici do svobodnega govora, pisanja, združevanja smo neutrudno razpravljali. Prvega poletnega dne leta 1988 se je v nekaj minutah na Kongresni trg zlilo 30 ali 40 tisoč ljudi, prepričanih, da je za človekove pravice vredno demonstrirati, tvegati – pa četudi je bilo tveganje zgolj namišljeno. In ko so junake slovenske pomladi izpustili iz pripora, smo na Roški cesti v Ljubljani metali cvetke.

Nekaj ur pozneje so se med nastlanimi rožami pasli golobi.

A zdelo se nam je, da ideja zmaguje. Vsi smo imeli polna usta človekovih pravic. V imenu človekovih pravic smo pomagali staremu družbenemu redu, da bi se sesul. A sesipal se je tako ali tako, tudi zaradi lastnih protislovij. V imenu človekovih pravic smo šli na volitve in postavili novo politično elito. V imenu človekovih pravic smo Jugoslaviji pomagali, da razpade. No, nekoliko se je zapletlo. V soseščini so bila devetdeseta leta vendarle čas brutalne, neusmiljene vojne, ne triumfa plemenitih načel o varstvu človekovih pravic. A glede vojne na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini ter na Kosovu imam mirno vest. Vojna ni divjala zaradi širjenja idealov varovanja človekovih pravic, pač pa zato, ker je Slobodan Milošević želel širiti ozemlje. Tisto, kar pa je bilo peklensko boleče, je bil izbris ljudi, ki so imeli status prebivalca, niso pa imeli statusa slovenskega državljana. Manj kot štiri leta po tistem, ko smo državljani po ulicah in trgih paradirali z gesli o

človekovih pravicah, pičila dva meseca po tistem, ko je bila sprejeta slovenska ustava z načelom varovanja človekovih pravic v samem osrčju vrednostnega sistema, je država, ki niti članica Združenih narodov še ni bila, ogromni množici ljudi izpodmaknila pravni temelj njihovega bivanja. Zavedanje, da se je to zgodilo, je prišlo z nedopustno zamudo in je bolelo. Tomaž Lavrič, ilustrator, ki je z Diarejo povedal več, kot smo lahko razumeli, se je že v osemdesetih – kot kak partizanski spomeničar – vprašal: »A sem se za to boril?« A enako preroški je bil že leta 1978 Johnny Rotten, glas skupine Sex Pistols, ko je ob koncu zadnjega nastopa zavpil: »Ever Get the Feeling You've Been Cheated?« »Kdaj dobite občutek, da ste bili ogoljufani?«

Ko je Johnny spraševal občinstvo, je hkrati spraševal sebe. Seveda, počutil se je ogoljufanega. Počutil se je ogoljufanega, ker je bil glas gibanja, ki si je domišljalo, da spreminja svet. Morda pa je šlo le še za en nov izdelek in slog na policah glasbenih supermarketov. Z vprašanjem, ali se počutimo ogoljufane, se je za dolga leta poslovil z odra.

So bile tudi človekove pravice prevara? Goljufija?

Najprej o novi politični eliti, ki je položaje osvojila zato, ker se je sklicevala na človekove pravice. Šlo je za prijem političnega marketinga, ne pa za temeljno spremembo na antropološki ravni, ki bi zahtevala, da ideje o vladavini prava in varstvu človekovih pravic postanejo mentalna matrika, okrog katere se formatirajo in formirajo vse preostale politične ideje. Politična elita teh načel ni vtisnila v mentalno matriko, ker je deloma podeovala staro, deloma pa zato, ker okolje – volilna baza, če hočete – od nove politične elite tega ni iskreno zahtevalo. Človekove pravice, vladavina prava so v skupnosti ostale dojete kot supermarket, v katerem izbereš, kar ti je všeč, ne pa kot tesno prepletена struktura načel, ki se zruši, če je spodmaknjena ali zanikana le ena od točk te strukture. Pričakovanje, da lahko gibanje, ki nekaj mesecev trobenta o človekovih pravicah, doseže spremembo na antropološki ravni, je bilo naivno.

A ne gre zgolj za to, da med zastavonošami gibanja za človekove pravice najdemo ljudi, ki so bili štiri leta pozneje odgovorni za množične kršitve teh pravic. Zastaviti si velja tudi vprašanje, kdaj je koncept človekovih pravic postal globalni politični imperativ. To se je pripetilo sredi sedemdesetih let, v času helsinške konference o varnosti in sodelovanju, ko so bila v helsinških dokumentih zapisana nekatera načela, ki so postala zavezujoča tudi za države z zarjavele strani železne zaves.

Beatifikacija načel varovanja človekovih pravic pa presenetljivo natančno sovпада s kanonizacijo načel ekonomske svobode. Sovпада s trenutkom, ko je koncept socialne države v kapitalističnih ekonomijah začel bledeti.

Koncept individualnih svobodščin je začel sredi sedemdesetih nadomeščati in prekrivati koncept kolektivnih pravic. Več ko je bilo individualnih svobodščin (kar je načeloma dobro), manj je bilo kolektivnih pravic (kar je slabo). Hkrati pa je pojem »svoboda« prenehal obstajati kot del 200 let stare triadne strukture »enakost«, »svoboda«, »bratstvo«. Beseda svoboda je pomenila zgolj in edino svobodo – otrešla se je povezav z enakostjo in bratstvom. To, da ima človek svobodo, zato da prosto govori, se druží, piše, razmišlja, je prekril nov pomen. Svoboda je, če s čim manj omejitvami delaš svoj biznis. In ko danes kak *think tank* meri količino svobode v posamezni državi, je pojem svoboda pravzaprav ekvivalent odsotnosti enakosti in bratstva. Svoboda je postala sinonim za biznis, ki ga ne obremenjujejo davki, regulacije, pravila o varovanju okolja, pravila o varnosti na delovnem mestu.

Koncept človekovih pravic je bil kot trnek, zabeljen z mastnim črvom. Naivne ribe s(m)o ugriznile. Od leta 2001 naprej je jasno, da številni oglaševalci koncepta človekovih pravic tega niso jemali prav zelo zares. Resno so jemali le en del človekovih pravic, lastninske pravice. Druge pravice – recimo pravica, da te nihče ne muči – danes niso čaščene.

Kaj se je torej v zadnjih štirih desetletjih zgodilo s človekovimi pravicami? Povzemimo. Najprej je koncept individualnih pravic izrinil kolektivne pravice. Sindikati, denimo, so počasi začeli ugašati. Potem se je koncept svobode otrešel strukturne povezave z enakostjo in bratstvom. Po letu 2001 se je koncept človekovih pravic skrčil predvsem na lastninske pravice. Zadnje čase poslušamo poskuse pravnih utemeljitev, da so ostanki človekovih pravic rezervirani za evropske in ameriške staroselce, morebitni prišleki pa naj ne mislijo, da imajo pravice kak univerzalni status. Eden najbolj briljantnih pravnih umov tega planeta, Alan Dershowitz, piše razprave o tem, da bi moralo biti mučenje v nekaterih zelo posebnih in izjemnih primerih dovoljeno, če ne bi bilo nevarno za življenje mučenega in če bi dovoljenje za torturo izdalo sodišče. Je to vse, kar je ostalo od plemenite ideje o varovanju človekovih pravic? Je bila v resnici podtaknjeno jajce, ki naj bi optimiziralo lastninske pravice najbogatejših?

Kljub vsej grenkobi in vprašanju, ali smo bili ogoljufani, je moj odgovor enoznačen. Ideja človekovih pravic ima svoj smisel. Ni šlo za potegavščino. Šlo pa je za zlorabo. Ideja človekovih pravic se v te kraje ni naselila leta 1988, pač pa so se spoštovanja vredni posamezniki – med njimi je tudi drugi junak te knjige, odvetnik Danilo Komavli – s temi vprašanji ukvarjali že pred davnimi desetletji. Kar ima zgodovino, ima na neki način tudi prihodnost. Odvetnik Komavli, mož, ki je moral zapustiti Primorsko, je

na Štajerskem branil prišleka. Ob tem ni imel nobenih političnih motivov. Ni ga zanimal prevzem oblasti. Ni se ukvarjal z geostrateškimi implikacijami uvajanja načel varovanja človekovih pravic. Ni se ukvarjal s perverzno domisljico, da bi koncept človekovih pravic najprej spravil na piedestal, da bi ga potem oklestil na raven pravice do neomejene uporabe lastnine in ga na koncu prepakiral v prikazen ekonomske svobode. Tisto, kar ga je zanimalo, je bila pravica do poštenega sojenja, sojenja, ki ne bo obremenjeno z vzdušjem linča, sojenja, v katerem sodišče, če je v dvomu, odloči v prid obtožencu. Ukvarjal se je s pravico, da obramba sodišču sme predložiti dokaze, ki obtoženca razbremenjujejo sumov. S takimi stvarmi.

Za kaj gre torej pri človekovih pravicah? Dve stvari sta pomembni. Ne gre zgolj za to, da koncept človekovih pravic šibkega posameznika varuje pred mogočno državo. Varuje ga tudi pred močjo množice, ki se lahko, če so okoliščine primerne, spremeni v premoč drhali. Ko pa govorimo o človekovih pravicah, je problem predvsem politične, manj pravne narave. Od izida političnih bojev je odvisno, ali bo svoboda ponovno del širše strukture, del triade enakost-svoboda-bratstvo. Od izida političnih bojev je odvisno, ali bo pojem svoboda omejen zgolj na ekonomsko svobodo ali pa bo ta pojem dihal s polnimi pljuči in bo vključeval tudi svobodo pisanja, govora, izbire. Od izida političnih bojev je odvisno, ali bo koncept človekovih pravic univerzalen ali namenjen le manjšemu delu prebivalstva planeta. Vprašanje, kaj so človekove pravice, ni le stvar pravne argumentacije, temveč gre za politično odločitev. Politične odločitve pa so odvisne od tega, kako močno omrežje podpornikov lahko organizira zagovornik pobude. Imamo problem? Imamo. Pojem »politika« je precej bolj kompromitiran kot pojem »pravo«. Zakaj bi si razumen človek mazal roke s politiko? Da bi bili prej omenjeni politični boji lahko uspešni, da bi se torej polje svobode in človekovih pravic lahko širilo, mora biti pojem »politika« rehabilitiran. In kaj je politika? »Urejanje družbenih razmer, odločanje o njih s pomočjo države in njenih organov,« pravi SSKJ. Če bi nekoč politiko dojemali kot »*umno* urejanje družbenih razmer«, bi bil to majhen korak k rehabilitaciji pojma. Ne trdim sicer, da ljudje raje kot pri neumnosti sodelujejo pri *umnih* stvareh. A če ne bo možnosti, da bi politiko dojemali kot nekaj *umnega*, se razumni ljudje z njo ne bodo ukvarjali.

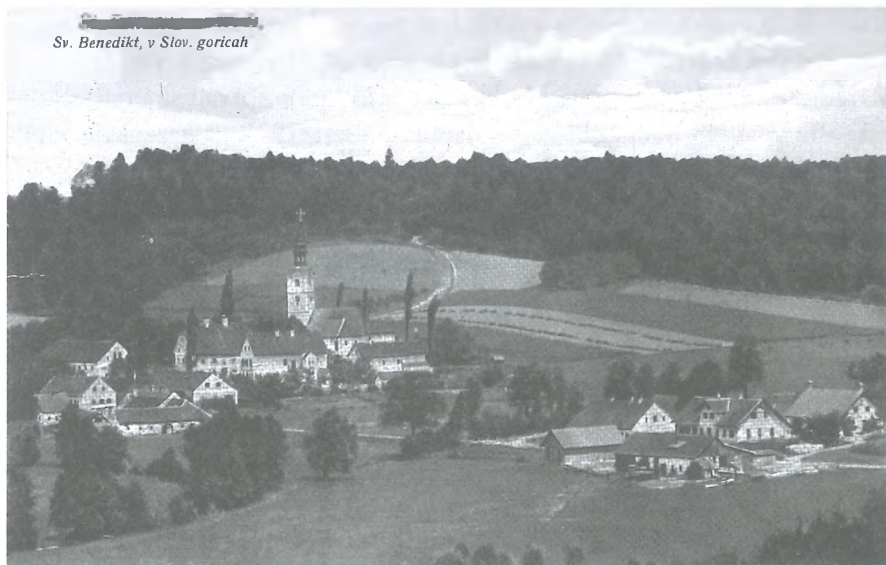
Ali Žerdin

UVOD

»Gospodi sodniki! Kratek je potek našega tukajšnjega zemeljskega bivanja. Operite zopet ta grozen zločin iz naših nedolžnih teles. Bodimo natančni in pravični sodniki, da bodemo enkrat sami pred sodnikom vseh sodnikov pravično sojeni.«¹

Ivan/Janez/Johan Markuzzi, Taljan

V začetku septembra 1920 je kočarsko dekle ob gozdnem potoku pri Benediktu v Slovenskih goricah naletelo na iznakaženo truplo mlajšega moškega. Njegova identiteta ni bila ugotovljena, ljudski glas pa je neznanemu

Benedikt na stičiču germanskega in slovanskega sveta
(PAM: Zbirka fotografij in razglednic)

¹ Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, združena spisa Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34 (dalje Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34), priziv Ivana Markuzzija in Mihaela Zemljiča na Višje deželno sodišče v Ljubljani, 21. 12. 1932.

umorjencu nadeval obraz graškega živinskega trgovca, čakovskega preprodajalca, tihotapca ipd. Umora so bili osumljeni člani družine Markuzzi iz Drvanje v Slovenskih goricah. Odpor domačinov do priseljencev Markuzzijevih je po vrnitvi vojakov s (soške) fronte dodatno poglobil njen italijanski izvor, še zlasti pa izstopajoča uspešnost preživetvenih praks vodilnega člana družine Ivana Markuzzija. *Johan*, kakor so ga klicali domači, oz. *Taljan* – kot je bil znan domačinom – se je po vrnitvi s fronte kot vojni veteran in invalid ukvarjal s tihotapstvom in prekupčevanjem, t. i. veriženjem živine, sadja in drugih življenjskih potrebščin. Karizmatični kmet, ki je – kot so nakazovala že njegova imena – v sebi združeval slovensko, nemško in italijansko identiteto, je bil najbolj uspešen in nadarjen tihotapec ter verižnik Slovenskih goric.

Tihotapstvo je bilo v Slovenskih goricah v prvih letih po koncu svetovne vojne zaradi materialnega pomanjkanja in okoliščin novonastale avstrijsko-jugoslovanske meje močno razširjeno, pri tem pa je bil obmejni pas med germanskim in slovanskim svetom še ves razbolel od ne povsem zaključenih bolj ali manj prisilnih nacionalnih opredeljevanj pretekle dobe.² Ivan Markuzzi je tako v točno določenem zgodovinskem trenutku na točno določenem zgodovinskem prostoru v sebi združil presečišče dveh nemogočih simbolov: italijanstva in brezkompromisne ter velikopotezne nadslovenske trgovine. Če se truplo ne bi pojavilo, bi si ga bilo treba zanj izmisliti.

Kljub pravni gonji proti Markuzzijevim, ki jo je sprva usmerjal nekdanji soški vojak in italijanski vojni ujetnik, od leta 1920 pa kazenski sodnik okrajnega sodišča v Lenartu Franc Tavželj, so bili Markuzzijevi v prvi polovici dvajsetih let 20. stoletja začasno oprani krivde za umor neznanca. Vendar iracionalna želja po simbolnem kaznovanju družine med domačini Slovenskih goric ni usahnila. Da je bil v Zgornji Ročici rojeni Ivan Markuzzi med prvo svetovno vojno vojak avstro-ogrske armade, ni v nobenem pogledu izboljšalo njegovega položaja, četudi so bili udeleženci vojne kot povzročitelji hudih kaznivih dejanj v kazenskih procesih prve jugoslovanske države zaradi preživelih psiholoških travm praviloma deležni posebne obravnave. Kazenski spis, ki ga je mariborsko okrožno sodišče odprlo in vodilo kot primer Markuzzi in tovariši ter ga kot enega najboljšežnejših sploh hrani Pokrajinski arhiv Maribor, kulturnemu zgodovinarju prepričljivo razkriva pomene pojmov tihotapstvo in verižništvo po prvi svetovni vojni, povojno urejanje odnosov v lokalni skupnosti, močno osebnost Ivana Markuzzija ter prelomnost kazenskega procesa v kazenski praksi slovenskega pravosodja v prvem desetletju nove jugoslovanske države.

² PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Kronika sodnije pri Sv. Lenartu in Moje življenje I–XII.

V obnovljenem kazenskem postopku proti Markuzzijevim, do katerega je prišlo ob koncu leta 1925 ob uspešni združitvi maščevalnih prizadevanj kočarice Elizabete Kovačič ter poklicnih ambicij prvega mariborskega policista in preganjalca tihotapstva Vekoslava Kerševana, so bili brata Markuzzi in Ivanov prijatelj Mihael Zemljič po zelo odmevnem kazenskem procesu na mariborskem okrožnem sodišču obsojeni na smrt oz. nato na dosmrtno ječo, Ivanova žena pa na zaporno kazen. Sodobnik bi težko v nekaj besedah celoviteje zaobjel družbeno vlogo, ki jo je odigral proces proti Markuzzijevim, kot je to storil Jaro Dolar, ki mu primer še sedem desetletij pozneje ni hotel iz glave: »Markuzzijevi so bili v vasi tuj element, zato so jim pripisali zločin. Pravega morilca niso nikoli odkrili.«³

Na fenomen skušnjave pogroma nad posameznikom zaradi kolektivne travme je več kot tri desetletja pozneje na sojenju proti nacističnemu zločincu Adolfu Eichmannu (Jeruzalem, 1961) opozarjala filozofinja Hannah Arendt, ki je vztrajala pri tem, da mora obtoženi odgovarjati za svoja dejanja, in nikakor ne za celotno politiko Tretjega rajha.⁴ Vojna (zlasti soška fronta), priključitev Primorske (1920) ter prihod večjega števila pregnanih Primorcev na Štajersko (predvsem v Maribor) so v dvajsetih letih 20. stoletja pri tamkajšnjem slovenskem prebivalstvu sprožali ambivalentna čustva do Italijanov na splošno. Ob tem je urbano prebivalstvo lažje obvladavalo negativni odnos do italijanstva, kar nakazuje drobci iz življenja hčere Jožefa Markuzzija, ki se je v času najhujšega preganjanja družine zatekla v Maribor, kjer je bila dekla pri družini slovenskega intelektualca Antona Dolarja.

Novo in bistveno razsežnost ter popoln, nepričakovan preobrat primera je pomenila obnova kazenskega procesa leta 1935. Obsojeni za umor neznanca so bili tedaj oproščeni krivde in izplačana jim je bila denarna odškodnina, kar lahko razumemo kot eno prvih pravnih zmag koncepta človekovih pravic na Slovenskem po njegovem popolnem zlomu leta 1914.⁵ Za obnovo procesa je bil v največji meri zaslužen pravni zagovornik zaznamovane družine Danilo Komavli. Njegov skoraj desetletni boj za pravice akterjev primera Markuzzi in tovariši je veličasten spomenik humanizmu. Trditi smemo, da je mariborski odvetnik po prvi svetovni vojni spadal med najboljše in najprodornejše slovenske odvetnike s področja kazenskega prava, še zlasti ker je zakonsko neurejen položaj odvetništva na Slovenskem v dvajsetih letih 20. stoletja bržkone vplival na nižanje profesionalnih standardov

³ Dolar, *Spomini*, 71–72.

⁴ Arendt, *Eichmann v Jeruzalemu*, 15.

⁵ Arendt, *Izvori totalitarizma*, 345–347, 370–384.

odvetniškega poklica; Zakon o odvetnikih za Kraljevino SHS je bil sprejet šele leta 1929.⁶

Koliko podobnih anonimnih pravnih bojev je bilo treba, da je lahko koncept človekovih pravic po koncu prve svetovne vojne na pogorišču trpljenja ponovno vstajal kot feniks iz pepela? Danilo Komavli, ki je poleg slovenskega in italijanskega govoril še nemški in francoski jezik,⁷ je vedel, za kaj se bori, ko se je zavzemal za Markuzzijeve, ne glede na to, da je imel sam veliko razlogov za sovraštvo do Italijanov. Bil je primorski begunec, ki se je v Maribor preselil le dan pred tem, ko je Kraljevina Italija 23. maja 1915 napovedala vojno Avstro-Ogrski. Med Mariborčani je bil znan po tem, da se je, skaka-joč z ene ledene plošče na drugo, v Dravi kopal tudi pozimi.⁸

Izdajo *Markuzzijevega madeža* so s svojo krajšo ali daljšo prisotnostjo na različnih etapah nastajanja znanstvene monografije pospremili številni posamezniki, katerih edina skupna točka je zavezanost humanizmu: Oto Luthar, Ali Žerdin, Jelka Melik, Boris A. Novak, Igor Zemljič, Rado Riha, Andreja Rakovec in Josip Rotar. Zahvalo dolgujem tudi Leopoldu Mikcu Avberšku in Sabini Lešnik iz Pokrajinskega arhiva Maribor ter Lilijani Urlep in Gregorju Škafarju iz mariborskega Nadškofijskega arhiva.

Knjigo poklanjam hčerama.

Maribor, januar 2017

Mateja Ratej

⁶ Melik, *Odvetništvo v Sloveniji 1918–1941*, 32.

⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr 1020/1927 (dalje PAM, Vr 1020/1927), Zaslišba obdolženca – Danilo Komavli.

⁸ Dolar, *Spomini*, 72.

TRUPLO V POTOKU SLOVENSКИH GORIC LETA 1920

Morda je bila kriva opoldanska ura in je bil okrajni sodnik v Lenartu v Slovenskih goricah Ožbolt Ilaunig v začetku septembra 1920 z mislimi bolj pri obedu kot v paragrafih, kajti v ovadbi državnemu tožilstvu (tedaj pravdnistvu¹) v Mariboru je bil začetniško nenatančen. Presenetljivo – saj ni bil začetnik, temveč je bil pravnik sredi štiridesetih lenarški sodnik že dobro desetletje, namreč od leta 1908. Po nenehnem strahu družinskega očeta pred vojaškim vpoklicem, ki ga je preživiljal v Lenartu med prvo svetovno vojno, in po nemirnih mesecih v času prevrata, ki so ga zaradi očitane mu naklonjenosti do nemških someščanov (*»So vendar tudi ljudje – zakaj bi jih sovražil?«*) in nacionalne mlačnosti stali živčnega zloma in skorajda tudi službenega mesta, se je njegovo življenje končno umirilo ter mu pred koncem leta 1920 prineslo mesto sodnega predstojnika na Okrajnem sodišču Lenart. Tudi ni bil sodnikove površnosti kriv obed, temveč so – kot pričajo njegovi neobjavljeni avtobiografski zapiski – strastnemu koroškemu rojaku Ilaunigu v tistem času misli popolnoma zapolnjevale aktivnosti ob približujočem se plebiscitu.²

V ovadbi je Ožbolt Ilaunig zapisal, da je bil zjutraj obveščten o najdbi moškega trupla s prerezanim vratom in z ranami po rokah. Če je še uspel dodati, da je bil umorjeni *»bolj mlad«*, je povsem zanemaril najditelja trupla. Druga presenetljiva informacija je zadevala dejstvo, da je neznan truplo v času, ko je sodnik Ilaunig pisal ovadbo, še zmeraj ležalo v *»lesu«* (tj. gozdu) domačina Jurija Goloba, kamor so ga kot atrakcijo hodili gledat domačini (*»udaril mi je ob tej priliki mrtvaški duh v nos, /.../ v rani na vratu sem opazil male črve«*) in je bilo predvideno, da bo tam ležalo še nekaj dolgih ur do popoldneva, ko je sodnik odredil raztelesitev (tj. obdukcijo) v mrtvašnici pokopališča v Benediktu. Orožniški postaji

¹ Melik, *Kazensko sodstvo na Slovenskem*, 40.

² PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

Ožbolt Ilaunig (dLib.si)

pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah je bil primer naložen »v takojšnjo poizvedovanje dejanskega stana«.³

Toliko bolj izčrpen je bil Ožbolt Ilaunig v poročilu po ogledu trupla na kraju najdbe, a vendar je ponovno nesrečno izbiral poudarke, saj je državni tožilec, ki mu je bilo branje namenjeno, v rob sodnikovega tri strani dolgega poročila z rdečim pisalom dopisal: »Načrt in manj besed!« Saj, le kdo bi razumel kaotične labirinte Slovenskih goric, ki jih je Ilaunig neutrudno razgrinjal, ko je opisoval dovoze, razcepe, križišča in lastništva lokalnih cest, poti in zemljišč okrog njih.⁴ Težko je bilo pravniku po matematično opisovati prostor, ki ga je zaljubljeno nosil v srcu; v uvodu k svoji zgodovinski povesti *Črni križ pri Hrastovcu* je leta 1928 zapisal: »Slovenske gorice – kako ste vendar lepe! Hribček za hribčekom se dviga iz tal, zgleda, kakor bi bili to strnjeni valovi morja, ki je odteklo pred davnimi časi. Oj vinogradne gorice, kako ste mične, ljubke z vašimi belimi hrami po vrhovih, obširnimi vinogradi in bujnimi sadonosniki. Biser ste cele pokrajine, poezija vas obdaja, tako lepa, tako bujna!«⁵

³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, ovadba, 7. 9. 1920; Zaslišba priče – Franc Caf, 17. 8. 1926.

⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, sodni ogled, 7. 9. 1920.

⁵ Ilaunig, *Črni križ pri Hrastovcu*, 3.

Kot ljubiteljski krajevni zgodovinar in literat je lenarški sodnik Ožbolt Ilaunig, ki je gimnazijo in prvo leto bogoslovja zaključil v Celovcu, pravo pa na prelomu 19. in 20. stoletja promoviral v Gradcu,⁶ v dvajsetih letih 20. stoletja pospešeno izdajal zgodovinske povesti. Naravnost oboževal je edinega sina Ožbeja, ki mu ga je rodila domačinka s Svete Trojice Julija Spitzzy, s katero sta se poročila dve leti po Ilaunigovem prihodu v Slovenske gorice. Mislimo si lahko, kako se je sodnik ob koncu leta 1920 razveselil nastopa mladega kolega Franca Tavžlja na mestu kazenskega sodnika okrajnega sodišča v Lenartu, saj mu je lahko predal neprijeten, a zanj očitno povsem nepomemben primer.

* * *

Truplo je torej ležalo v gozdnem potoku, bolje rečeno dragi, iz vsebine žepov na žrtvinih oblačilih pa ni bilo mogoče ugotoviti njene identitete. Da je bil neznanec najbrž večš nemškega jezika, ker je imel v desnem srajčnem žepu nekaj kron, zavutih v časopisni papir *Marburger Zeitung*, je bilo v tistih krajih prej pravilo kot izjema in preiskovalcem ni moglo biti v pomoč.⁷ Mrtvo telo približno tridesetletnega moškega srednje postave, svetlih in kratko prstriženih las z veliko plešo v vrhnjem delu glave, gladko obritih lic ter v angleški maniri strogo prstriženih brkov (*»Englischart«*) je široko odprtih oči sivo zrlo v preiskovalce. Pod kolena blatne hlače so sodnika Ilauniga brez odlašanja napeljale na ugotovitev, da je žrtev neposredno pred smrtjo peščila. Natanko dvanajst sodnikovih korakov stran od grozljive najdbe je ležal neznančev odsekani kazalec desne roke. Na prstancu leve roke trupla se je svetil zlat prstan z rdečim kamnom. Ilaunig je domneval, da je moškega med pešačenjem po cesti nekdo prestregel, mu prerezal vrat, nato pa ga zvelkel v bližnji potoček.⁸

Kdo bi to lahko storil in kakšen je bil njegov motiv? To ni bilo vprašanje za Ilaunigovega prijatelja in od leta 1919 lenarškega zdravnika Ludvika/Ljudevita Krambergerja, ki je še istega dne ob pol štirih popoldne raztelesil truplo. Ob globokih urezninah po rokah, obrazu in na vratu, ki jih je natančno opisal že sodnik Ilaunig, je sodni izvedenec na podlagi popolne beline, ki so jo prekinjale mrtvaške pege, ugotovil, da je truplo v dragi bržkone ležalo že nekaj dni. Kdo ve, ali je komurkoli od vpletenih

⁶ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Kronika sodnije pri Sv. Lenartu.

⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, sodni ogled, 7. 9. 1920.

⁸ Prav tam.

povzročal dodatno grozo izvedenčev podatek, da je bil moški potolčen in pokončan s približno deset centimetrov širokim rezilom sekire.⁹

* * *

Dva dni po najdbi trupla, ki je razgibala življenje negibne kmečke skupnosti Slovenskih goric, je komandir trojiške orožniške postaje Franc Prasnik v poročilu lenarškemu sodišču v enem samem stavku zajel zagonetno razsežnost umora mladeniča, oblečenega v vojaške hlače, srajco in čevlje: »Do sedaj se še torej postaji ni posrečilo niti identiteto umorjenega dognati, tem manj pa še kakršnih sledi od storilcev izslediti.« Njegova pozvedovanja o pogrešanih osebah pri štajerskih in prekmurskih orožniških postajah niso obrodila sadov. Vendarle je skušal komandir Prasnik v poročilu sodniku Ilaunigu nekoliko bolje pojasniti okoliščine najdbe trupla. Omenil je kočarsko hčer Veroniko Tomažič, ki je v dopoldanskem času korakala proti Sveti Trojici in ob cesti opazila veliko mlako krvi. Komandir je še dodal, da je Veronika kri pripisala oboleli ali ranjeni živali, nato pa je naredil piko.¹⁰

Sveta Trojica v Slovenskih goricah med svetovnim vojnama
(PAM: Zbirka fotografij in razglednic)

⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Ogled in zaslišanje izvedencev, 7. 9. 1920.

¹⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo Franca Prasnika sodišču v Lenartu, 9. 9. 1920.

Kako malo pozornosti so preiskovalci posvečali okoliščinam najdbe trupla, priča dejstvo, da se Francu Prasniku ni zdelo vredno zapisati, ali je Veronika Tomažič raziskala vzroke za krvavo mlako. Šele ko je bil primer po nekajletnem mirovanju pred silvestrovim 1925 ponovno odprt, se je izkazalo, da je truplo v gozdnem potoku blizu Benedikta 7. septembra 1920 okrog osme ure zjutraj med nabiranjem gob našla trinajstletna želarska hči Liza Ješovnik.¹¹ A se tudi tedaj z neskladjem identitete najditeljic v uradnih poročilih ni ukvarjal nihče. Medtem ko je bila sredi avgusta 1926 pred lenarškim kazenskim sodnikom Tavžljem vendarle (prvič!) zaslišana devetindvajsetletna Veronika Tomažič,¹² pa prava najditeljica trupla, gobarka Liza, uradnim organom ni nikoli opisala, kako je nekega jutra v domačem gozdu namesto gob našla razmesarjeno truplo. V razmerah vzpostavljanja normalnosti po koncu prve svetovne vojne je lahko odziv na truplo moškega, ki ga ni nihče pogrešal, povedal o Slovenskih goricah več kot metri znanstvenih ekspertiz. Prevladujoča miselnost na zmeraj nemirni meji med slovanskim in germanskim svetom je bila kot naročena za to, da v množici potencialnih krivcev določi vlogo morilca tistemu, ki po mnenju večine ni spadal vanjo. Družina italijanskih korenin Markuzzi iz Drvanje v Slovenskih goricah je bila iz mnogo razlogov naravna izbira za takšno zlovesčco izpostavitev.

* * *

Domačija Markuzzijevih je stala v dolini Drvanje, odmaknjena od drugih hiš, a ne tudi od poti, saj je stala na križišču občinskih kolovoznih cest Ščavnica oz. Ihova–Benedikt in Bačkova–Drvanja.¹³ Ivan Markuzzi je svoje imetje opisoval z ljubeznijo: »Kakor kaže priložena slika, obstojijo moja poslopja iz štirih delov, katera ležijo tako razvrščena, da je med njimi skoraj popolnoma pravilen pravokotnik. Hiša ima lego od vzhoda proti zahodu ter je dolga skoraj dvanajst metrov. Ta hiša tvori daljšo stranico pravokotnika. Drugo stranico pravokotnika tvori hlev za govedo in konje ter škedenj, ki je dolg devetnajst metrov. Manjšo stranico tvorijo hlevi za svinje, široki šest in pol metra. Manjšo stranico pravokotnika pa tvori drvarnica s

¹¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, odgovor Gregorja Lesjaka Policijskemu komisariatu Maribor, 30. 12. 1925.

¹² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Veronika Tomažič, 13. 8. 1926.

¹³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, načrt gospodarskih poslopij Ivana Markuzzija, orožniška postaja v Sveti Trojici, 20. 4. 1926.

Domačija Ivana Markuzzija v Drvanji
(PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

kolarnico, ki je skoraj sedem metrov dolga in široka skoraj štiri metre. /.../ Na južni strani hišnega poslopja je cvetličnjak s par gredami ter ob zidu s čebelami. /.../ V hišno poslopje sta vhoda iz vzhoda proti drvarnici in od severa proti govejskemu hlevu, kateri pot je deloma tlakovan. Ob strani te poti stoji šest sliv. Ob drvarnici na dvoriščni strani sedem sliv in na skrajni južni strani drvarnice v smeri proti gredicam stoji osem sliv. Med hišnim

*poslopljem in drvarnico pa stoji krasna lipa, ki ima v obsegu čez dva metra. Severno od lipe pa se nahaja studenec na poteg.*¹⁴

Devet oralov (tj. dobrih pet hektarjev; oral je 57, 5 ara oz. malce več kot pol hektarja) veliko družinsko posestvo v Drvanji je Ivan Markuzzi prevzel po poroki z Ano Kramberger leta 1911 od očeta Angela in matere Marije, ki sta pri njem ostala kot preužitkarja, medtem ko starejši Jožef ob delitvi dediščine ni dobil ničesar. Leto kasneje je Ivan posestvo povečal še za tri orale in leta 1913 za dodatne tri, njegova žena je pojasnila, da so jima to omogočili prihodki »rodovitnega sveta«, ki sta ga dobila v last. Ivan je leta 1914 posestvu dodal še zadnje tri orale zemlje, leta 1915 pa sta zakonca zgradila nove hleve. Od konca leta 1915 do jeseni 1917 je bil Ivan na fronti, v tistem času je vojska iz njegovega hleva odpeljala dvakrat po dva vola in dva bika. Leta 1918 sta zakonca kupila rabljeno stiskalnico, leto pozneje gozd, ki sta ga izkrčila in les prodala; dve leti kasneje sta pod hišo, v kateri so bile ena večja in tri manjše sobe ter kuhinja, uredila obokano klet, ki jo je Ivan imenoval pivnica. Sobica nad njo je ostala zgrajena le na pol. Domačiji je pripadal še večji sadovnjak s slivami in jabolki, iz katerih je Ivan prideloval žganje in jabolčnik/tuklo; zakonca Markuzzi sta leta 1920 pridelala več kot tri-deset polovnjakov jabolčnika (tj. več kot osem tisoč litrov; polovnjak je okrog 280 litrov).¹⁵

* * *

Strastnih, a bržkone bolj prikritih kot neposrednih napadov lokalnega okolja je morala biti v naslednjih petih mesecih deležna družina Markuzzi, da so lahko postali Jožef, Ivan in Ana Markuzzi kot glavni osumljenci za umor neznanca 18. februarja 1921 popoldne priporniki zapora okrajnega sodišča v Lenartu. Zunaj utečenih kazenskih postopkov so zveneke besede komandirja orožniške postaje v Negovi Josipa Pinterja, da so njegovi podrejeni izvedli aretacijo na »lastno inicijativo«.¹⁶

Triintridesetletni temnopolti in temnolasi Ivan Markuzzi srednje velikosti ter močnega in zdravega telesa je bil rojen v Zgornji Ročici pri

¹⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Predlog na vabilo prič, 4. 6. 1926.

¹⁵ Prav tam; Upravna enota Lenart, Rojstna matična knjiga za leto 1891, vpis Ana Kramberger, por. Markuzzi.

¹⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Negovi sodišču v Lenartu, 19. 2. 1921.

Lenartu. S štiri leta mlajšo ženo Ano, rojeno v Spodnjih Žerjavcih pri Lenartu, sta živela v Drvanji. Če Ivan med prvo svetovno vojno ne bi bil vpoklican v 47. mariborski pešpolk avstro-ogrske vojske, bržkone ne bi nobeden od njiju nikoli v življenju za daljši čas zapustil območja Slovenskih goric. Tretji pripornik, petinštiridesetletni Ivanov brat Jožef, je bil rojen v italijanski Buji (furlansko Buie) v pokrajini Videm/Udine, od koder je izhajala družina. Ker je bil italijanski državljan, je bil med prvo svetovno vojno interniran. Opekar podolgovatega obraza je živel približno uro hoda od bratove domačije v Drvanji. Je bilo znamenje neznanja ali brezbriznosti, da je uradna oseba v zaporu priimek pripornikov zapisovala kot Marakuci?¹⁷

Z veliko notranjo močjo je moral biti obdarjen Angelo/Anželo Markuzzi, da je v obdobju po rojstvu sina Jožefa (leta 1876) in pred Ivanovim (leta 1887) zapustil videmsko pokrajino in se z ženo Marijo – rojeno Aiter, prav tako v Vidmu/Udinah – preselil globoko v slovansko-germanski svet Slovenskih goric. Po časopisnih navedbah je Angelo delal v opekarni v Radgoni, kar je bilo morda res, a opekarna v Črešnjevcih je začela delovati šele leta 1893, družina Markuzzi pa je prišla v Slovenske gorice že prej. Magijo prostora so v Drvanji ustvarjali vrelci slatine in ostanki rimske podeželske naselbine, gomil ter rimske ceste. Je Angelo začutil nenavadno privlačnost prostora v dolini Drvanje podobno kot v drugi polovici 19. stoletja »kralj Slovenskih goric«, prodorni razvijalec kmetijstva in vinogradništva Dominik Čolnik (1830–1893), katerega dvorec je stal le par sto metrov od Markuzzijeve domačije?¹⁸

Angelo Markuzzi je v Drvanji nadaljeval izdelovanje opeke v manjši domači opekarni in z njo zalagal domačine, a njihovega zaupanja si »privandranec« ni pridobil.¹⁹ Očetov poklic je nasledil starejši sin Jožef, človek okornih misli in dejanj, ki ni očetu nikoli odpustil zanj težko razumljive poteze, da je premoženje in posestvo v Drvanji predal bistremu in nadvse okretnemu mlajšemu Ivanu/Johanu. V dejstvu, da je bil njegov drugi sin rojen na božič, je moral silno pobožni in bogaboječi Angelo Markuzzi videti posebno znamenje.

* * *

¹⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Poročilo o sprejemu jetnika, 18. 2. 1921; Trije k življenju obujeni, *Mariborski večernik Jutra*, 22. 8. 1935, 3.

¹⁸ Glej: Zemljič, *Dominik Čolnik: pozabljeni narodnjak iz Slovenskih goric*.

¹⁹ Največji proces naše dobe, *Mariborski večernik Jutra*, 20. 8. 1935, 1.

»Prav simpatičen mi je, upam, da se bova prav dobro razumela,«²⁰ je sodnik Ilaunig pospremil prihod novega kolega v kazenski oddelek lenarškega okrajnega sodišča, vendar je bilo dejstvo, da je februarja 1921 zaslišanja vseh treh pripornikov prevzel štiriintridesetletni sodnik Franc Tavželj, zanje slabo znamenje. V Lenartu je bil šele slaba dva meseca – od decembra 1920, ko se je kot nekdanji udeleženec soške fronte vrnil iz italijanskega ujetništva, kjer je bil od leta 1918. Kakšno vrenje je moralo v vojnem veteranu vzbujati dejstvo, da se je neposredno po vrnitvi iz ujetništva znašel v poziciji moči v razmerju do nepriviligiranih ljudi z italijanskim priimkom? Z Ivanom Markuzzijem sta bila vrstnika. Malo verjetno je, da je Francu Tavžlju v pičlih nekaj mesecih uspelo intimno predelati osebno zamero ali celo sveže sovraštvo do italijanstva, četudi je v naslednjem desetletju bivanja v Lenartu to morda dosegel; ob zgodnji smrti leta 1933 zaradi možganske kapi je bil tako kot vsi moški njegovega stanu in položaja nosilec bleščeče javne podobe: »Kot človek je bil vedno šegav in vesel, izvrsten družabnik, odkritosrčen prijatelj in tovariš, katerega so ljubili in cenili vsi, ki so ga poznali. Bil je odličen sodnik in je užival v vsem sodnem okolišu neomajno zaupanje in priznanje.«²¹

Si je po rodu Dolenjec, ki je pravo promoviral leta 1914 v Pragi, zaupanje prebivalcev Slovenskih goric pridobil s svojo vlogo v primeru Markuzzi? Mu je lenarški okrajni sodnik Ožbolt Ilaunig rade volje dodelil iz dneva v dan bolj vroč primer, ker je vedel, da Tavželj ne bo zmožgel krotiti maščevalnosti za prestano trpljenje? Ni bilo videti, da lahko kdorkoli zaščiti nepokorljive in na meji zakona živče Markuzzije pred javnim žrtvovanjem ter prepreči kanaliziranje splošnih negativnih čustev do italijanstva skozi njihova telesa.

* * *

Dotlej nekaznovana Ana Markuzzi je sodniku Tavžlju povedala, da ima dvanajstletno hčer Rozino Kramberger. Ko je postala mati, je bila stara samo sedemnajst let. Če je vzbujalo pozornost, da je Rozina tudi po materini poroki še naprej nosila njen dekliški priimek, pa ni bilo nenavadno, da Ivan Markuzzi ni vedel, koliko natančno je dekletce staro. Dotlej je bil trikrat kaznovan z zaporno kaznijo zaradi tihotapstva in enkrat zaradi streljanja. Medtem ko je Ana razpolagala z 20.000 kronami

²⁰ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

²¹ Dnevne vesti, *Mariborski večernik Jutra*, 27. 7. 1933, 2.

premoženja, je njen soprog svoje premoženje ocenil na 300.000 kron. To je bilo več, kot je imela večina njenih sovaščanov.²² Kot je leta 1938 ugotavljala raziskava Socialno-ekonomskega inštituta v Ljubljani, sta spadala okraja Maribor - levi breg in Ptuj - okolica med najrevnejše kmečke okraje na Slovenskem. Tu je bila po prvi svetovni vojni oz. pred drugo stopnja nalezljivih bolezni in umrljivosti med najvišjimi.²³ Tamkajšnji kmetje so bili v večji meri dninarji in kočarji oz. kajžarji oz. (štajersko) želarji; preživetje njihovih družin je bilo zato v manjši meri odvisno od samopreskrbe na kmetiji, v večji meri pa od mezdnega dela na večjih kmečkih posestvih. Dninarski in kočarski zaslužki so bili v vzhodnem delu slovenskega prostora med najnižjimi: »V takih družinah je hudo pomanjkanje in neredko pravo stradanje. Mesece in mesece v takih rodbinah nimajo kruha.«²⁴

Bržkone si je Franc Tavželj obetal, da bo od zaslišanih izvedel nove podrobnosti o truplu, a se Ana Markuzzi ni mogla spomniti, kdaj in od koga je izvedela za mrtveca ter kje je bil odvržen. To je bilo kajpak malo verjetno. Ivanova žena je pripovedovala, da se je moževa družba približno teden dni prej, preden so se med domačini vnele govorice o truplu, zvečer in delno ponoči pri Markuzzijevih nalivala s tuklo (tj. jabolčnikom), nato pa se je opita ob tretji uri zjutraj odpravila proti mestu skupaj s tremi prašiči na vozu. Po celodnevni odsotnosti so se vrnili v Drvanjo pozno zvečer, tokrat trezni, s seboj pa so prinesli »neki gvant«. Preden so Ano odvedli v jetniško celico, je pripomnila, da je bil na večer pred odhodom moških v Maribor v hiši tudi kmet Mihael Zemljíč. Štiri dni kasneje je bila osumljena izpuščena na prostost.²⁵

Proti domu v Drvanji se je lahko odpravila skupaj s soprogom Ivanom Markuzzijem, ki je bil prav tako izpuščen. Tudi če zakonca sodniku Tavžlju ne bi obljubila, da bosta v naslednjih tednih v vsakem trenutku dosegljiva na stalnem naslovu, doma bržkone ne bi zapuščala. Preden je smel zapustiti zapor, je Ivan oz. Janez, ki se je kot v posmeh vsiljeni mu etiketi italijanstva podpisoval po nemško kot Johan, sodniku Tavžlju dejal, da je sicer slišal za truplo v potoku, vendar ga ni šel gledat, ker se

²² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ana in Ivan Markuzzi, 19. 2. 1921.

²³ *Socialni problemi slovenske vasi*, 1. zvezek, 80, 101, 102.

²⁴ Prav tam, 2. zvezek, 7, 27.

²⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ana Markuzzi, 19. 2. 1921.

Komaj pisмени Jožef Markuzzi je na zaslišanju priznal, da imata z bratom slab, celo sovražen odnos. Starejši Markuzzi je bil vdovec in je leta 1920 živel sam, medtem ko je za njegovo hčer Ivano/Johano/Haniko skrbel babica. Tudi Jožef je bil zaradi tatvin in pretefov že večkrat zaprt, še sam ni znal natančno prešteti, kolikokrat.²⁷ Hanika Markuzzi je zapustila očetov dom s sedmimi leti (1910), ko se je začela šolati v Mariboru, in se po dobrih dveh letih preselila v Drvanjo k starima staršema Markuzzi; od tam je štirinajstletna (1917) odšla za leto in pol služiti ter se nato vnovič vrnila k babici.²⁸ Leta 1921, tj. v času najhujšega preganjanja njene družine, je osemnajstletna Hanika odšla za deklo k mariborskemu gimnazij-skemu profesorju Antonu Dolarju, četudi je tedaj »*ves Maribor*« govoral o Markuzzijevih. Dolarjev sin Jaro je temnopolti in temnolasi Haniki posojal knjige in ji pomagal pri slovenščini, a ne preveč uspešno: »*Včasih me je vprašala za kako besedo, ki je ni razumela. Na primer, kaj je to »suprga«. Šele ko mi je pokazala natisnjeno besedo, sem spoznal, da gre za »soprogo*«.«²⁹

* * *

Ko so trije Markuzzijevi 23. februarja 1921 zapuščali zapor okrajnega sodišča v Lenartu, so pred domačine stopali z novim neprijetnim bremenom na plečih. Za sodnika Tavžlja zadeva s truplom s tem seveda ni mogla biti zaključena. Spomladi 1921 je zaslišal številne priče, pri čemer pa ga je veliko bolj kot mrtev neznanec zanimala družina Markuzzi. Že prvi v vrsti, dvainpetdesetletni želar in kovač Štefan Geček iz Ščavnice, je postregel s skrajno obremenilnimi dejstvi za družino italijanskih korenin iz Drvanje. Ko je v začetku septembra 1920 okrog polnoči korakal mimo domačije, je zaslišal živahen razgovor, nato pa ukazovalne besede, ki jih je razumel kot italijanske in so se, ko jih je Geček raznesel med domačini, pojavljale v več različicah: »*Subito, carola!*« ali »*Avanti, subito!*« ali »*Subito, subito, cariola!*«. V nadaljevanju ni Geček povedal nič manj kot to, da je po dodatnem oprezanju v oddaljenosti okrog štirideset korakov od hiše na dvorišču ugledal tri moške, ki so na enovprežni lojtrnik nalagali truplo: »*Ko sem to videl, me je spreletela groza in sem se od hiše odstranil kakih 200 korakov*«.«³⁰

²⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Jožef Markuzzi, 19. 2. 1921.

²⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1945–1978, K 679/47.

²⁹ Dolar, *Spomini*, 71–72.

³⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Štefan Geček, 30. 3. 1921.

Štefan Geček je z varne razdalje opazoval, kako je s truplom naložen voz odpeljal proti Benediktu. Nikogar od moških ni prepoznal, a je s pomočjo luninega krajca in osvetljenega hleva vendarle razločno videl, da niso nalagali prašičev, temveč človeka. Nepismeni želar se je bal posledic, zato je kljub pekoči vesti o dogodku molčal, dokler ga niso na domu obiskali orožniki.³¹ Gečkovo pripoved je nekaj dni za tem potrdil triinšestdesetletni Peter Tomažič iz Drvanje, na videz neopazna in nepomembna, a vztrajna in za obsodbo Markuzzijevih tudi po obnovi kazenskega postopka sredi tridesetih let 20. stoletja močno motivirana priča.³²

Več strahu kot poguma je bilo v gesti Štefana Gečka, ko je prišel sredi maja 1921 sodniku Tavžlju naznanit Jožefa Markuzzija, češ da ga je ob srečanju v Ščavnici napadel s palico ter mu zabrusil, *»da nisem vreden drugega, kakor da bi me ubil, ker sem ga obtožil pri sodnji umora tujca.«*³³ Ganljivo mnogo simbolike je leta 1920 nosila v sebi igra identitet v Slovenskih goricah. Senca tujstva je izmenjaje legala enkrat na Markuzzijeve, drugič na neznano truplo. Po koncu velike vojne in velikih družbenih spremembah pač za nikogar več ni mogel biti samoumeven odgovor na vprašanje – kdo v resnici sem.

Petintridesetletni kmet in gostilničar iz Bačkove Anton Majcenič je lahko konec marca 1921 sodniku Tavžlju potrdil Gečkovo zgodbo, saj jo je iz njegovih ust slišal tudi sam. Gostilničar je Gečka dobro poznal, kljub skromnemu socialnemu statusu je užival sloves poštenega in pravičnega človeka, medtem ko Majcenič o Markuzziju kaj takega ni mogel reči. Da bi potrdila njegove besede, sta na zaslišanje pristala tako Majceničeva žena Marija kot njegov mlajši brat Franc.³⁴ So prišli, da bi stopili v bran sovaščanu Gečku ali da bi zavarovali svoje poslovne interese, v katere je moral tihotapec Markuzzi vsaj občasno posegati?

Tudi dvainšestdesetletni kmet iz Bačkove Jožef Bratuša si ni pomišljal izpovedati sodniku Tavžlju, da je neke zgodnjeseptembrske noči srečal Štefana Gečka v bližini Markuzzijevih. Zdelo se mu je čudno, da koraka

³¹ Prav tam.

³² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Peter Tomažič, 16. 4. 1921; 14. 8. 1935.

³³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Štefan Geček, uradni zaznamek, 13. 5. 1921.

³⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Anton, Marija in Franc Majcenič, 30. 3. 1921.

po gozdu namesto po utečeni poti mimo domačije. A znanec se je še naprej vedel skrivnostno, zatrjujoč: »*Ko bi ti to videl, kar sem jaz videl, bi tudi tamle šel.*« Bratuša je sovaščana, ki ga je poznal kot poštenjaka, prav dobro razumel, saj se je Markuzzijevih tudi sam bal: »*Že preje nisem upal iti mimo hiše Markuzzijeve, odkar pa tihotapi, pa sploh ne grem mimo, zlasti ponoči ne.*«³⁵

Bolj kot to, da dvanajstletna Rozina Kramberger ni želela/smela pričati na sodišču, se zdi za čas po vojni zgovorno dejstvo, da je bilo dekletce nepismeno. T. i. pravno dobroto nepričanja proti družinskemu članu je izkoristila tudi Ivanova nepismena mati, prežitkarica Marija Markuzzi, medtem ko se Angelo/Anželo na sodišču sploh ni prikazal, temveč je kar po ženi sporočil, da ne bo pričal.³⁶ Medtem ko je njegov sin Jožef na zaslišanju leta 1926 povedal, da je bil tudi Angelo v preteklosti že kaznovan zaradi razžalitve, mlajšemu Ivanu še na misel ni prišlo, da bi na sodišču omenjal očetove grehe.³⁷

Štiridesetletni Ivan Ploj je spadal med večje kmete v Drvanji, bil je veleposestnik, čigar zemlja je preživljala tudi številne okoliške kočarje/želarje. Socialni položaj mu je omogočal, da bi lahko na sodišču z vso silo napadel sovaščane Markuzzije. A vendar tega ni storil, temveč je Francu Tavžlju povedal le to, kar je sodnik vedel že sam: da je bil Ivan Markuzzi že nekajkrat zaprt zaradi tihotapstva.³⁸ Tudi če se je sodnik vprašal, ali nista morda oba Ivana – Ploj in Markuzzi – nedovoljena poslovna partnerja, ni tega z ničimer pokazal.

Sedemintridesetletni trojiški želar Franc M*** (nečitljivo) je bil prvi, ki je v jari kači zaslišancev spregovoril o neznanem truplu. Zdelo se mu je verjetno, da je truplo pripadalo človeku urejenega videza in uglajenega vedenja, ki ga je jeseni 1921 naključno srečal v avstrijskem Gradcu. Da je prispel do nekdanje štajerske prestolnice, je moral Franc v času presekanih prometnih poti po oblikovanju nove jugoslovanske države najprej pešačiti s Svete Trojice do avstrijskega Ernovža, kjer je sedel na vlak; v Kalsdorfu je izstopil ter se peš odpravil v Puntigam pri

³⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Jožef Bratuša, 30. 3. 1921.

³⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Rozina Kramberger in Marija Markuzzi, 30. 3. 1921.

³⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ivan Markuzzi, 12. 1. 1926; Jožef Markuzzi, 15. 1. 1926.

³⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Ivan Ploj, 30. 3. 1921.

Gradcu. Ker ga je slišal govoriti slovensko, je do njega pristopil neznanec s prošnjo, da ga za bogato plačilo spremlja v Benedikt v Slovenskih goricah zaradi posla z živino. Franc je podrobno opisal videz in obleko neznanega trgovca, pri čemer je z gotovostjo potrdil, da je nosil prav tak zlat prstan z rdečim kamnom ter hlače in suknjič, kakršnega je lenarško sodišče hranilo kot *corpora delicti* v zvezi s primerom najdenega trupla.³⁹

* * *

Sodnik Franc Tavželj je zaradi pomanjkanja dokazov resda izpustil Markuzzijske iz pripora, vendar ni nameraval odnehati s pravno gonjo proti njim. Če je razmišljal o tem, da pogroma proti nezaželeni družini v lokalni skupnosti ne bo mogoče ustaviti, ko bo enkrat vzpostavljeno vsakomur razumljivo razmerje med tihotapskimi Markuzzijskimi in najdenim truplom, ga občutek ni varal. Peter Tomažič, ki je v začetku aprila 1921 na orožniški postaji v Negovi naznanil, da želi pričati v zvezi s truplom, je tako izrecno povedal, da ima »*važne podatke*« – ne o neznanecu, temveč proti Markuzzijskim.⁴⁰ V izpovedih o truplu, o katerem ni nihče ničesar vedel, so šli zaslišani domačini celo tako daleč, da so bolj ali manj nepomembne informacije podajali s pomočjo časovnega mejnika »pred« aretacijo Markuzzijskih in »po« njej. Sedemintridesetletni Franc Fišer iz Benedikta ni bil izjema. Sodniku je opisal obisk nekoliko opitega Jožefa Markuzzijskega, ki je želel na vsak način kupiti njegov mlín in ni pri tem postavljaj nikakršnih denarnih omejitev. Fišer je izpeljal sklep, skladen z vse bolj jasno tendenco preiskave naključnega umora – enkrat za vselej obračunati z Markuzzijskimi, ki so v lokalni skupnosti vzbujali nelagodje, odpor in strah: »*Od kod bi imel tako svoto denarja, ne morem vedeti, mogoče od tihotapstva, ker so vsi Markuzzijski grozno tihotapili.*«⁴¹

Oseminštiridesetletni kolar in kmet Ivan Kramberger iz Drvanje je bil naslednja priča, ki je podobno kot nekateri predhodniki rade volje in sproščeno razpredal o tem, kar o Markuzzijskih »*ljude govori*jo«, medtem

³⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Franc M*** (nečitljivo), 30. 3. 1921.

⁴⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Negovi sodišču v Lenartu, 4. 4. 1921.

⁴¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Franc Fišer, 30. 3. 1921.

ko »iz lastnega« ni vedel ničesar. Ivan Kramberger v nastopu za deset kron na lenarškem sodišču, tokrat pred sodnikom Ilaunigom, še z besedico ni omenil trupla, temveč so bila vsa njegova prizadevanja usmerjena v obremenitev Markuzzijevih. Navrgel je, da je Ivan Markuzzi jeseni 1920 postavil prešo, leto poprej pa je k domačiji prizidal nov svinjski hlev, kar je postalo v okoliščinah umora sumljivo. Tihotapec Markuzzi je po Krambergerjevih besedah samo leto po koncu vojne načrtoval prodajo posestva in pobeg v Avstrijo.⁴²

* * *

V začetku aprila 1921 je bil krog proti Markuzzijevim sklenjen, pri čemer so izdatno vlogo odigrala prizadevanja orožniške postaje v Negovi. Za kmetom Francem Rojkom je bilo morda nekaj neprespanih noči, preden je zbral pogum in pred orožnikom Karlom Feiertagom izrekel pričakovano: truplo je »neki živinski trgovec iz Graca«, ki je Ivanu Markuzziju posodil večjo vsoto denarja. Ko se je trgovec pojavil pred vrati Ivanove domačije in terjal vračilo denarja, pa so ga Markuzzijevi umorili.⁴³ Izpovedi so se tako gladko nalagale v smrtno obsodbo proti Markuzzijevim, da ni nihče vprašal domačina Ludvika Žižka, zakaj je orožniku Feiertagu šele sredi aprila 1921 zaupal, da je jeseni 1920 za Ivana Markuzzija mariborskemu zlatarju prodal zlat prstan z dragim kamnom.⁴⁴

* * *

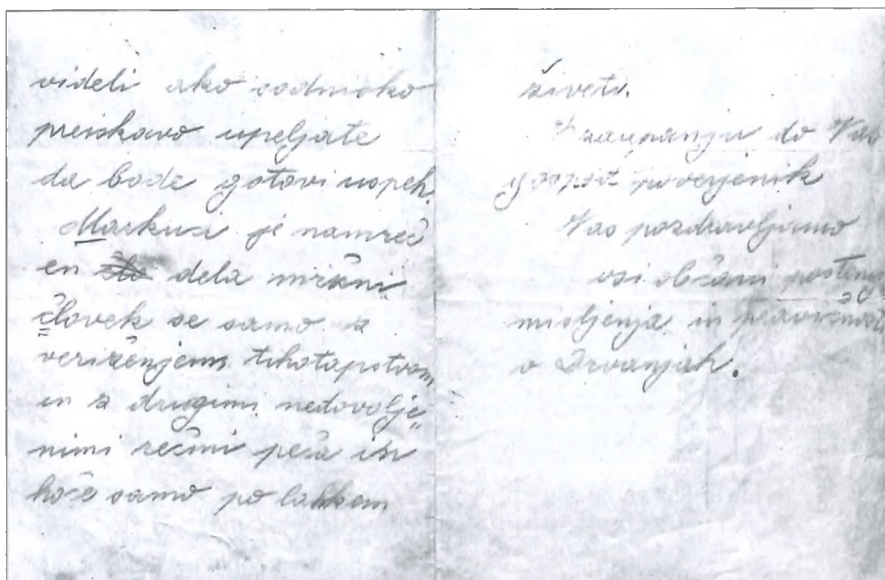
Okrajno sodišče v Lenartu je spomladi 1921 prejelo dve anonimni pismi domačinov iz Drvanje; tisto, napisano v začetku aprila, je pričalo, da se domačini niso mogli sprijazniti z izpustitvijo Markuzzijevih iz zapora, medtem ko spada drugo iz sredine marca že kar v učbenik o rojevanju koncepta človekovih pravic, ki se je vse od svojih začetkov dosledno manifestiral tudi v sprevrženih oblikah. Neimenovani domačini iz Drvanje so v pismu Poverjeništvu za pravosodje v Ljubljani (to je v letih 1918–1921 opravljalo funkcijo Ministrstva za pravosodje) zahtevali ponovno aretacijo Markuzzijevih, in sicer v imenu »enako pravnosti za vse

⁴² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba pričé – Ivan Kramberger, 30. 3. 1921.

⁴³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Negovi sodišču v Lenartu, 6. 4. 1921.

⁴⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Negovi sodišču v Lenartu, 15. 4. 1921.

držaljanec«. Da bi ovrgli sum o svoji nameri maščevanja nad Markuzzijevimi, so »*vsí občani poštenega mišljenja in pravičnosti v Drvanjah*« poimensko zapisali priče, ki so imele »*žive dokaze, da je Markuci morilec*«. Ne le to: anonimneži so zapisali še, da je »*delamržni človek*« Ivan Markuzzi, ki »*se samo z /.../ nedovoljenimi reči peča in hoče samo po lahkem živeti*«, čez jugoslovansko-avstrijsko mejo večkrat pripeljal »*nemške oborožene tolpe*«, ki so po hlevih domačinov plenile živino in jo siloma gonile v Republiko Avstrijo.⁴⁵

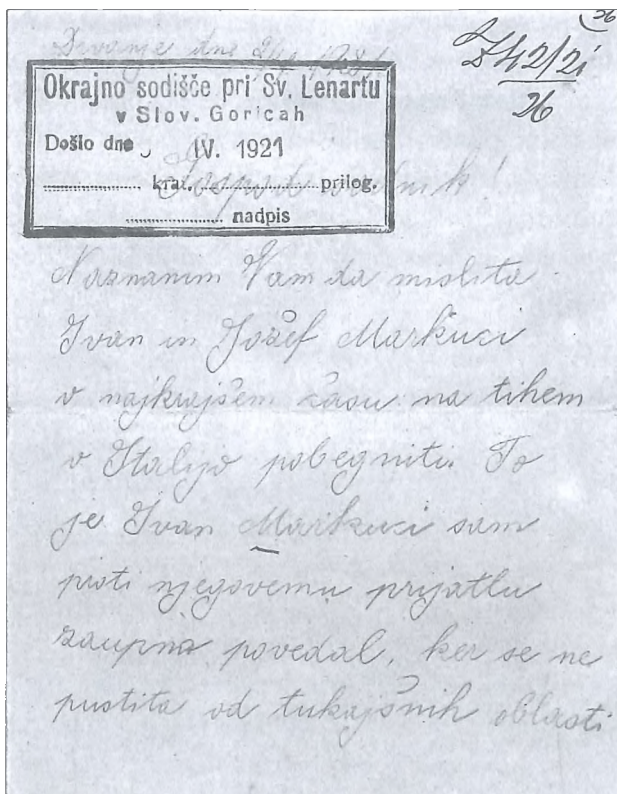
Faksimile dela anonimnega pisma vaščanov Drvanje, 10. marec 1921
(PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

Besedilo aprilskega pisma pa se je glasilo: »*Gospod sodnik! Naznanim Vam, da molita Ivan in Jožef Markuci v najkrajšem času na tihem v Italijo pobegniti. To je Ivan Markuci sam proti njegovemu prijatlu zaupno povedal, ker se ne pustita od tukajšnjih oblasti več preganjati. Občani Drvanje.*« Bolj kot vsebina pisma je bodel v oči od ostalega nekoliko odmaknjen pripis: »*Mi bi se podpisali, pa se bojimo maščevanja od strani Markuci.*«⁴⁶

* * *

⁴⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, anonimno pismo, Drvanja, 10. 3. 1921.

⁴⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, anonimno pismo, Drvanja, 2. 4. 1921.

Faksimile dela anonimnega pisma vaščanov Drvanje, 2. april 1921
(PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

Ko je konec aprila 1921 z orožniške postaje v Negovi potoval na lenarško sodišče že tretji govoric poln dopis, da bi utrdil končno skovano vez med Markuzzijevimi in umorjenim moškim, je bil to le še niz blagih popotresnih sunkov v zvezi z neidentificiranim truplom v potoku Slovenskih goric. Tudi omenjeni dopis z negovske orožniške postaje ni prinašal drugega kot uborno informacijo o ženski, dvinarki in viničarki Elizabeti/Elizi/Lizi Kovačič, ki je »od drugih ljudi, od kogar, ne ve povedati« slišala, da je neznanec nekaj dni pred umorom sedel na klopi pred hišo Ivana Markuzzija v Drvanji.⁴⁷ Skoraj leto pozneje, ko je policijska preiskava proti Markuzzijevim pospešeno zamirala, je angažirani negovski orožnik Karl Feiertag lenarškemu sodišču napisal novo poročilo o govoricah, ki jih je širila viničarka. Vse pogosteje se je v zvezi z domnevnim morilcem Ivanom Markuzzijem, ki

⁴⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Negovi sodišču v Lenartu, 24. 4. 1921.

ga je sedeminštiridesetletna Elizabeta vztrajno imenovala *Taljan*, pojavljalo ime drvanjskega želarja Mihaela/Mihe Zemljča.⁴⁸

Nepoznavalec okolja je zlahka spregledal, da bo postala viničarka skupaj s kovačem Gečkom ključna priča v primeru Markuzzi. Četudi ni bil nepoznavalec, je bil svet okoliških viničarjev in želarjev strahotno oddaljen od lenarškega sodnika Ožbolta Ilauniga. Že kmalu po prihodu v Slovenske gorice pred prvo svetovno vojno je ugotavljal, da je tamkajšnji sicer pobožen, vesel in temperamenten viničarski sloj za sodstvo najtrši oreh. Bolj ko je nanje pritiskala revščina in je kopica njihovih otrok zamazanih in bledih obrazov napol naga tekala okrog skromnih bivališč, bolj so si bili sosedge zapleteno v laseh zavoljo malenkosti ter so se med njimi odigravali »najostudnejši prizori«⁴⁹ sovraštva: »Pri takih pravadah se reče, da bi človek lahko imel železne živce, in ni se čuditi, če pride sodnik od takih razprav zmučen domu, da se mu ne ljubi ničesar več.« V spominu mu je ostal drvanjski župan Martin Tomažič, ker je lastništvo nad nekim orehom na občinski zemlji utemeljeval z navezanostjo nanj, saj je drevo vsako leto skrbno obrezal in pobral njegove sadeže; tik pred začetkom vojne se je župan omračenega uma obesil. V sodniku Ilaunigu, ki je prestopil prag tridesetih, je bilo tedaj še dovolj življenjskega zagona, da je računal na svoj doprinos k vzgoji slovenskega prebivalstva »v krščanski ljubezni do bližnjega«, da bi se »ljudstvo navadilo brzdati svoje strasti«. Po koncu prve svetovne vojne o čem podobnem ni več razmišljal.⁴⁹

* * *

Da je maja 1921 zaslišanja prič v zadevi zoper Markuzzijeve prevzel Ilaunigov koroški rojak Anton (?) Božič, ki je bil od sredine novembra 1920 na lenarškem okrajnem sodišču davčni praktikant, je kazalo na to, da sodniki okrajnega sodišča niso več resno računali, da bo od domačinov mogoče pridobiti dovolj obremenilnih dokazov za oblikovanje obtožnice proti Markuzzijevim. A vendarle in mimo tega je bila zgovorna opazka sodnika Ožbolta Ilauniga, ki je ob Božičevem prihodu v Lenart sentimentalno zapisal v svoj dnevnik: »Jaz sam oživim, ko sem med Korošci – begunci smo vsi – zgubili smo domovino.«⁵⁰ Zgolj vprašamo se lahko, kako

⁴⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Negovi sodišču v Lenartu, 9. 2. 1922; Zaslišba priče – Liza Kovačič, 29. 2. (morda 3.) 1922.

⁴⁹ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

⁵⁰ Prav tam.

ključno je bilo za primer Markuzzi in tovariši občutenje begunstva, ki ga je povzel lenarški sodnik, ter z njim povezano intenzivno nihanje osebnih in kolektivnih identitet ljudi, ki so si vsi skupaj in vsak zase po koncu vojne na novo sestavljali miselne univerzume.

Devetinpetdesetletni želar iz Bačkove Martin Vabič, ki se je podpisoval kot Wabič, je bil v Markuzzijevi hiši tisto septembrsko noč leta 1920, ko so opiti, a z vajenimi kretnjami na voz nalagali svinje tako, da sta dva moška prestrašeno žival hkrati zagrabila za ušesa in noge ter jo urno vrgla v zanjo pripravljeno kletko na vozu. Ko so končno odrinili iz Drvanje proti Benediktu, je bil Ivan Markuzzi preveč pijan, da bi lahko sedel na vozu, zato so ga tovariši naložili na voz v ležečem položaju, bržkone s podobno kretnjo kot prej svinje. S tuklo je nazdravljaj že pri Vabiču, ki je velikokrat prenočeval pod Markuzzijevo streho, a ne tudi tisto noč.⁵¹ Zgodbo o nočnem potovanju proti Mariboru je skladno z drugimi ponovil še petindvajsetletni hlapec pri Sveti Trojici Franc Koren, ki je bil član vesele družbe. Kdo bi jim lahko zameril, da se niso mogli uskladiti v izjavah o tem, ali so pred Markuzzijevo hišo naložili dve ali tri svinje.⁵²

Kot vse redkejši glas razuma v odnosu do Markuzzijevih je konec maja 1921 zvenel pomirjajoč dopis trojiškega komandirja Franca Prasnika lenarškemu sodišču, da Ivan in Jožef Markuzzi »ne mislita nikamor pobegniti« ter ostajata še naprej pod strogim policijskim nadzorom. Kljub poizvedbam od hiše do hiše njegovi orožniki niso mogli izslediti osebe, ki bi videla umorjenega sedeti pred Markuzzijevo hišo, saj se domačini, ki so sicer veliko govorili o primeru, niso želeli osebno izpostaviti. Glede na to, da se je Ivan Markuzzi v letih 1918–1920 na novonastali meji med Avstrijo in Kraljevino SHS intenzivno ukvarjal s tihotapljenjem živine, sadja in drugih življenjskih potrebščin, se je komandirju zdelo razumljivo, da so bili domačini zadržani in sumničavi do njega.⁵³ Je bila Prasnikova strpnost do družine Markuzzi kriva, da ga je kmalu nasledil angažirani Gregor Lesjak?

Konec maja 1921 je odnos domačinov do neznanega trupla, po ljudskih govoricah tedaj že nerazdružljivo povezanega z Markuzzijevimi,

⁵¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Martin Vabič, 14. 5. 1921.

⁵² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Franc Koren, 18. 5. 1921.

⁵³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Sveti Trojici sodišču v Lenartu, 22. 5. 1921.

najbrž ustrezal stanju neotipljive, skrajno izmuzljive, a nadvse zoprne nenaklonjenosti, kakršno je povzel skoraj šestdesetletni nepismeni kmet Franc Rojko iz Zgornje Ročice: »*Ob neki priliki sva se res z Jožefom Nedog pogovarjala o osebi umorjenca in sem pri tej priliki imenovanemu omenil, da se okoli splošno govori, da je bil umorjenec najbrže kak živinski trgovec, kateremu je bil Markuzzi baje večjo svoto dolžan in katero je prišel takrat tirjat. Vse to sem mu pa omenil le kot govorico, ki je krožila v okolici. Iz lastnega opazovanja meni ni ničesar znano.*«⁵⁴

Izpovedi domačinov, ki so se želeli znebiti Markuzzijevih, pri tem pa ohraniti čisto vest, so postajale vse bizarnejše, in taka je bila tudi izpoved Petra Tomažiča, ki je že v začetku aprila 1921 na orožniški postaji v Negovi vneto izjavljal, da ima podatke o inkriminirani družini. Dva meseca pozneje je orožnikom pripovedoval, »*da je dotično bluzo, katero je imel umorjeni na sebi, videl Ivana Markuzzi prejšnji čas v njej oblečene-ga*«; in ne le to, Tomažič je resno pomislil, da bi utegnile biti rdeče usnjene gamaše, ki jih je nekoč opazil na nogah Ivana Markuzzija, pravzaprav umorjenčeve.⁵⁵

Najbrž je Peter Tomažič težko skrival razočaranje, ko je bila kljub njegovemu zavzetemu pričanju zadeva s truplom za Markuzzijeve do začetka leta 1926 zaključena. Tako so imeli prav anonimni pisci iz Drvanje, ki so marca 1921 poverjeniku za pravosodje ogorčeno pisali: »*Ali cela zadeva pa spi in priče sploh ne pridejo k zaslišbi.*«⁵⁶ Dejstvo, da je bila preiskava proti Markuzzijevim leta 1921 zaradi pomanjkanja dokazov ustavljena, osumljenci pa izpuščeni na prostost, je med domačini ob splošnem nizkem zaupanju v novo jugoslovansko državo bržkone znatno povečalo občutenje o nedotakljivosti domačih *Taljanov*. Če policijska preiskava ni povzročila omembe vrednih duševnih muk pri Ivanu Markuzziju, ki je bil že dotlej vaju s srečevanj z organi odkrivanja, pa to bržkone ni držalo za njegovo ženo Ano, ki je v letih 1921–1922 »*bole-hala na glavi*«, da so jo morali domači »*krmiti*«, in je odtlej težko zbrano razmišljala.⁵⁷

⁵⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Franc Rojko, 27. 5. 1921.

⁵⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo orožniške postaje v Negovi sodišču v Lenartu, 10. 6. 1921.

⁵⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, anonimno pismo, Drvanja, 10. 3. 1921.

⁵⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, nadaljevanje glavne razprave, 17.–19. 9. 1926.

POVOJNI POMENI POJMOV TIHOTAPSTVO IN VERIŽNIŠTVO

Pojav tihotapstva, ki je po prvi svetovni vojni vzkliko na območju okrajnega sodišča v Lenartu vzporedno z rojstvom prve jugoslovanske države, je v neobjavljeni *Kroniki lenarške sodnije* opisal Ožbolt Ilaunig. Menil je, da je šlo tamkajšnjemu tihotapstvu močno na roko, ker se je jugoslovansko-avstrijska državna meja z vojaškimi premiki in političnimi pogajanji rojevala mukoma in počasi, meter za metrom. S sklenitvijo mirovne pogodbe v Saint Germainu septembra 1919 in začetkom veljavnosti poleti 1920 je bila državna ločnica med Republiko Avstrijo in Kraljevino SHS končno določena. Nedovoljena trgovina med avstrijskim in slovenskim prostorom je stekla že prej: slovenski tihotapci so na avstrijsko stran tihotapili predvsem živino, vračali pa so se z železom, soljo, suknom, vžigalicami ipd. Po mnenju Ilauniga je tihotapstvo v Slovenskih goricah močno olajšalo tudi dejstvo, da razmejitev večinoma ni potekala po naravni pregradi, temveč so lahko tihotapci za prenašanje blaga ubirali brezštevne poti med polji in v gozdovih.¹

Je bila logična posledica časa po koncu svetovne vojne ali zgolj plod domišljije od vojne utrujenih misli predstava, ki jo je imel pred očmi tudi lenarški sodnik, da so bile organizirane čete tihotapcev oborožene s puškami in celo ročnimi granatami, zaradi česar so se jih bali tudi uslužbenci Finančne kontrole?² Ta jugoslovanski državni organ je med svetovnimi vojnami v okviru Ministrstva za finance opravljal finančni nadzor oz. naloge, povezane z zagotavljanjem državnih prihodkov; hkrati so t. i. financarji, ki so bili nastanjeni na mejah, opravljali vlogo obmejne kontrole, zlasti v zvezi s tihotapstvom. Med njimi je bilo večje število ruskih emigrantov, kar je bil eden od državnih mehanizmov za integracijo beguncev v jugoslovansko družbo.³ Ruskih emigrantov, ki so bili zaposleni

¹ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Kronika sodnije pri Sv. Lenartu.

² Prav tam.

³ Čelik, *Naši financarji*, platnice.

kot graničarji ali financarji, se je med domačini držal slab sloves, ki so ga s posameznimi ekscesi utrjevali sami. Leta 1922 je, denimo, odmevala tragedija osemletne deklice, ki jo je na Kozjaku posilil in hudo poškodoval ruski emigrant, zaposlen kot graničar pri Svetem Duhu na Ostrem vrhu.⁴

Bržkone je držalo, kakor je trdil Ilaunig, da je bila najpogostejši predmet tatvin v obmejnih krajih Slovenskih goric živina in zlasti konji ter da je ure okoli polnoči vsakodnevno polnil zvok drdrajočih koles vozov, ki so tovorili tihotapsko blago. Neznano truplo pri Benediktu jeseni 1920 zato za domačine ni moglo biti čisto presenečenje, saj je porajanje nove državne meje privabilo izurjene tihotapce iz oddaljenejših krajev. »*Tuji elementi*«, ki so se občasno ustavljali na domačijah kmetov Slovenskih goric, v prvih povojnih letih niso bili nič neobičajnega. Tudi Ožbolt Ilaunig je v *Kroniki sodnije pri Sv. Lenartu* na kratko omenjal najdbo trupla neznanca jeseni 1920, pisal je o domnevno tihotapskem umoru gostilničarke Ane Vogrin in nekaterih drugih, vendar razvpitega imena Markuzzi ni omenil.⁵ Sodnik je moral slutiti, da je bil kazenski primer Markuzzi produkt razbolelega in z močnimi čustvi nabitega povojnega časa, ki je z nezadržno slo iskal krivce za strahotno vojno trpljenje preteklih nekaj let. Bil je izpit, na katerem sta padla tako lokalna skupnost kot sodstvo. Si je Ožbolt Ilaunig kdaj očital, ker kot eden izmed članov lokalne skupnosti z mesta predstojnika okrajnega sodišča ni storil več za zaščito akterjev primera Markuzzi in tovariši?

Pretirani zaskrbljenosti varuha pravnega reda in modni retoriki, ki je tihotapce enačila z brezdelneži in lenobami, lahko pripišemo sodnikovo oceno, da kmečki ljudje ob meji po koncu vojne niso več hoteli delati na poljih, češ da jim je tihotapstvo prinašalo bistveno višje dohodke. Slika primera Markuzzi kaže, da so kmetje ob meji resda brez posebnih zadržkov priložnostno tihotapili, a le za finančni priboljšek, njihovo preživetje pa je bilo še naprej odvisno od kmečkega dela. Ivan Markuzzi je bil v nebo vpijoča izjema. Njegovo gospodinjstvo in gospodarstvo je bilo organizirano kot tihotapsko podjetje: zgledna urejenost kmečkega posestva v Drvanji je bila v pretežni meri posledica dela Ane Markuzzi in najetih delavcev ter finančnih prilivov, ki jih je s trgovanjem po Slovenskih goricah, Prlekiji in Prekmurju ter s tihotapljenjem zagotavljal z

⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr X 1358/22.

⁵ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Kronika sodnije pri Sv. Lenartu.

doma večino časa odsotni Markuzzi; ker se je kot eden redkih domačinov ponašal s konji v hlevu, je pomemben vir njegovih dohodkov predstavljalo tudi prevoznništvo – zlasti potem ko je tihotapstvo po vzpostavitvi boljšega nadzora državne meje v zgodnjih dvajsetih letih 20. stoletja začelo usihati. Ana Markuzzi je na glavni obravnavi pred mariborskim okrožnim sodiščem junija 1926 brez dlake na jeziku povedala, da možu tihotapska dejavnost že nekaj let po vojni ni več prinašala prejšnjih dobičkov, zato je svoje delovanje vse bolj usmerjal v prekupčevanje s slivami, jabolčnikom in žitom.⁶

Zdi se, da je Markuzzijev znanec Martin Vabič/Wabič/Babič povedal vse o tedanjem razumevanju Markuzzijeve trgovine, ko je med nastopom pred porotnim sodiščem septembra 1926 vzkliknil: »*Ivan Markuzzi je tržil kot jud in je tudi zaslužil.*«⁷ Tvegajmo s prevodom povedanega: Ivan Markuzzi je trgoval spretno, predano, dobičkonosno, prebrisan, pohlepen, tako da je iz posameznih trgovskih poslov izhajal kot zmagovalec. Od okoliških kmetov, ki so mu občasno sledili in zaslužili na tihotapskih in prekupčevalskih poteh, pa se je ključno razlikoval po svetovljanskem duhu, drznosti in prirojeni inteligenci. Vse to je prvega tihotapca Slovenskih goric neustavljivo vleklo onkraj meja družinskega, z živo mejo obdanega posestva v Drvanji. Vojnemu invalidu Markuzziju sta bila čas in prostor v prvih letih po koncu prve svetovne vojne pisana na kožo.

* * *

Kot je mogoče razbrati že iz zgornjih vrstic, je bilo v slovenskem javnem prostoru po prvi svetovni vojni prisotno svojstveno dojetanje pojmov tihotapstvo in verižništvo (tj. prekupčevanje). Zdi se, da je prava vsebina obeh pojmov kar najbolj zadevala vzpostavljanje in urejanje povojne družbe, pri čemer so vodilno vlogo v polju javnega opravili pravniki v očitnem prizadevanju po čimprejšnji okrepitvi pravne države; hkrati je na ravni oblikovanja mirnodobnih medčloveških odnosov zadevala razočaranje preživelih, ki jim čas miru ni prinesel pričakovane odrešitve, temveč životarjenje v pomanjkanju. Revščina je v ljudeh vzbujala nezadržno hrepenenje po materialnih dobrinah in glodajočo zavist do tistih, ki so dobrine imeli. Ob nadvse razširjeni rabi obeh izrazov za pojasnjevanje

⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, glavna obravnava, 10. 6. 1926.

⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, nadaljevanje glavne razprave, 17.–19. 9. 1926.

najrazličnejših antagonizmov povojne družbe – za ilustracijo omenimo govor o »*tihotapskih načinih*« delovanja strankarske politike ali dojemajne zgodovinskega trenutka v sferi javnega kot »*verižniško praktični čas*«⁸ – ni nenavadno, da se je moral, denimo, lenarški notar Franc Stupica sredi februarja 1920 s časopisno izjavo braniti očitkov očividcev o »*tihotapskem sprehodu*« v sosednjem Cmureku, medtem ko je mariborski okoličan Simon Prah mesec dni pred tem v časopisnem oglasu pozival znance in neznance iz lokalne skupnosti, ki so širili govorce, da tihotapi živino v Avstrijo, naj v zameno za denarno nagrado 20.000 kron predložijo še dokaze.⁹

Cinizma ni bilo težko opaziti niti v časopisni notici iz sredine februarja 1920, ki jo velja zaradi zgovornosti v luči primera Markuzzi in tovariši objaviti v celoti: »*Razen bolezní je rodila vojna tudi nove stanove, od katerih se osobito odlikujeta dva ter sta že takoj prvi čas zamikala neštevilne vrste ljudi, ki se poprej še niso mogli odločiti, kakšen življenjski poklic bi si izbrali. Doslej poznani poklici so združeni več ali manj z gotovim trudom, pa tudi navadno ne nosijo človeku onega dobička, katerega bi si želel. Nova stanova pa omogočita človeku, da postane v najkrajšem času milijonar. Ta dva nova poklica se imenujeta – tihotapstvo in verižništvo. Toda dočim so dosedanji stari solidni poklici več ali manj od države priznani, sta ta dva poklica doslej še nepriznana. Niti koncesije se ne more dobiti zanje. Nasprotno, država jih najstrožje preganja. Dan za dnem čitamo v ljubljanskih listih o velikanskih uspehih novega urada zoper navijanje cen in tihotapstvo. Kar velja za Ljubljano, pa ne velja za – Maribor. Še nikoli nismo slišali, da bi se kakemu mariborskemu tihotapcu ali verižniku skrivil kak las. O novi ekspozituri sploh ne vemo, če obstoja ali ne. Radi tega pozivljamo preganjane ljubljanske tihotapce in verižnike kakor tudi druge iz naše troedine domovine, naj se nasele v Mariboru, kjer bodo varni.*«¹⁰

Omeniti velja ljudsko igro *Tihotapec*, ki jo je leta 1923 po predlogi Josipa Jurčiča priredil katolištvu predan gimnazijski profesor Marko Bajuk, in dramo Alojzija Remca iz leta 1922 *Kirke*, ki jo je pravnik, književnik in ptujski župan v letih 1935–1941 podnaslovil *Verižniška komedija*. Delo, ki je bilo še istega leta prvič uprizorjeno v mariborskem

⁸ Občinski volilni red za Slovenijo, *Mariborski delavec*, 20. 5. 1920, 1.

⁹ Simon Prah, Poslano, *Mariborski delavec*, 16. 1. 1920, 4; Lična družba, *Mariborski delavec*, 17. 2. 1920, 3.

¹⁰ Nov poklic, *Mariborski delavec*, 14. 2. 1920, 2–3.

gledališču, razkriva tragično ljubezensko zgodbo med pohlepno prekupčevalko in veleposestnico Berto ter veteranom prve svetovne vojne Andrejem Krševanom, poštenim in humanističnim idealom predanim filozofom. Zaljubljeni idealist je, soočen z verižniškimi posli svoje izbranke in njenih poslovnih partnerjev, vsaj nekaj časa trdno verjel v možnost preobrazbe čarovnice Kirke (tj. Berte), ki ljudi spreminja v svinje.¹¹ Je bilo mar naključje, da se je priimek Remčevega literarnega lika Andreja ujema z različico priimka Vekoslava K(e)rševana, prvega povojnega borca zoper verižništvo in tihotapstvo? Trčenje imen policijske avtoritete in prvega tihotapca Slovenskih goric je bilo samo še vprašanje časa ...

Zaradi (ponovno pravniškega) položaja avtorja je registre tedanjih pomenov pojmov tihotapstvo in verižništvo preigrala tudi razprava, ki je aprila 1920 pod naslovom *Za javno moralo* izšla v več delih v liberalnem *Mariborskem delavcu*. Ivan Jančič, ki je kot vodja mariborskih državnih tožilcev (od jeseni 1927) dobro poznal primer Markuzzi in tovariši, je v njej jasno izrazil gnus in odpor do tihotapcev in prekupčevalcev: »Barantanje v majhnem je verižništvo in tihotapstvo v velikem. In oboje temelji na delamrznosti in lenobi v zvezi s pohlepnostjo, pridobiti si čez noč premoženje, in oboje je dandanašnji največje zlo. Kdo ne trguje več danes? Vsi različni mladi postopači, ki jim ni za delo, pač pa za dobro življenje, »trgujejo«, v resnici pa odirajo ljudi, jih sleparijo in izsesavajo iz ljudstva zadnje kapljice krvi.« Jančič je čutil odgovornost, da kot varuh pravnega reda deluje tudi za »dvig javne morale« na terenu, med običajnimi ljudmi.

Ni moglo biti naključje, da sta se pojma verižništvo in tihotapstvo pomensko močno pokrivala s pojmom brezdelje in lenoba. Delavnost, marljivost, pridnost, skromnost, vdanost ipd. so bile po prvi svetovni vojni namreč osrednji, največkrat pa tudi edini kazalec vrednosti (kmečkega) posameznika v razmerju do lokalne (kmečke) skupnosti.¹² Tako ne preseneča, da je pravnik Jančič s prstom kazal ravno na slovensko podeželsko prebivalstvo, ki ga je bilo po njegovem mnenju še mogoče ubraniti pred tihotapstvom, saj je »neokuženo od različnih nemoralnosti vojne, v njihovih srcih in dušah še klije tista poštenost in pravičnost, ki smo je bili vajeni pred vojno«. Bil je neomajen v prepričanju, da je po koncu vojne

¹¹ Goljevšček, *Od A(brama) do Ž(upančiča)*, 664–665 (na dramo *Kirke* Alojzija Remca me je opozoril Bert Savodnik, za kar se mu prisrčno zahvaljujem).

¹² Glej npr.: Mateja Ratej: *Vojna po vojni; štajerske kmečke družine v dvajsetih letih 20. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2015.

v ljudeh kronično zamrl občutek za »*moje in tvoje*«,¹³ pri čemer se je lahko ob umanjkanju statistik oprl zgolj na občutek, da so bili povojni zapori prenapolnjeni s tatovi, medtem ko so bili tatovi pred vojno izjema, »*nekakšni izvuržki družbe*«. ¹⁴ Hitro spreminjanje vrednot in vzpostavljanje novih v povojni družbi, ki je bilo pogosto razumljeno kot moralno propadanje, pač nikogar ni moglo pustiti hladnega.

Še pomembnejše od Jančičevega besedila je za razumevanje družbenih razsežnosti primera Markuzzi in tovariši razmišljanje drugega vplivnega pravnika. Marca 1920 je v liberalnem *Slovenskem narodu* svoje poglede razgrnil Metod Dolenc, ki je v tistem času postal redni profesor za kazensko pravo na ljubljanski pravni fakulteti. Ta plodoviti pisec je bil izredno slikovit tudi kot opazovalec povojne družbe: »*Vodo bi v Savo nosil, ako bi hotel dopovedovati, kako strašno se je razpasla vsled vojne delomrznost. Vojaki, mladeniči in možje v najboljši dobi delazmožnosti so bili mesece, leta brez pravega dela. V bojni črti, kjer so tvegali svoje življenje, se jih je lotevala nekakšna togost duha, ki ljubezni do dela ni pospeševala. V zaledju pa, kjer je bilo morda še več vojakov kakor spredaj, pa se je delalo pri nezadostni hrani baš toliko, kolikor je bilo neobhodno potreba, da se ni zabrelo v kazen. I...I Pri brezdelju se je pohlep po tujem blagu razpasel do bolezenske vzhičenosti.*«¹⁵

»*Grabežljivi sodrži*«, med katero je vojni veteran Metod Dolenc prišteval tatove, goljufe, verižnike, tihotapce, ponarejevalce denarja ipd., je pripisoval t. i. antisocialno miselnost kot posledico vojne, zaradi katere omenjeni po njegovem mnenju niso bili več sposobni trdne moralne presoje o lastništvu nad stvarmi. Bil je mnenja, da vsaj polovica kaznivih dejanj, ki so jih vsakodnevno zagrešili, ni prišla pred sodišča, saj se oškodovani zaradi strahu pred maščevanjem in nezaupanja v nove državne organe niso odločali za prijave. Kar najtrdnejše je bilo tudi profesorjevo prepričanje, da je mlado slovensko kazensko sodstvo pred zgodovinsko nalogo: »*Kazen mora vplivati vzgajajoče na storilca, pa tudi na druge, ki so na tem, da podležejo skominam pohlepa po tujem blagu. Vzgojevalni pomen pa ni dosežen, če se odpravljajo tatvine s par dnevi, tedni. I...I Raz kriminalistično stališče priporočam neizprosen, energičen boj zoper tatove in*

¹³ Ivan Jančič, Za javno moralo, *Mariborski delavec*, 31. 3. 1920, 1–2; 1. 4. 1920, 1–2.

¹⁴ O tatovih, *Mariborski delavec*, 30. 3. 1920, 2.

¹⁵ Metod Dolenc, Boj zoper tatove in enake zločince, *Slovenski narod*, 25. 3. 1920, 2; 27. 3. 1920, 1.

enake zločince, ključem nujno, naj se jim da občutiti vsa strogost obstoječih zakonov, za katere se oni kar nič ne brigajo.»¹⁶

Individualizacija kazni, ki je njen vzgojni učinek usmerila v povzročitelja kaznivega dejanja, njegove značajske značilnosti, življenjske okoliščine ipd., je bila skupaj s povečanimi pristojnostmi sodnika pri določanju kazni ena od pridobitev novega jugoslovanskega kazenskega zakonika, ki je pričel veljati leta 1930, medtem ko se je stari (avstro-ogrski) zakonik, po katerem so bili leta 1926 obsojeni akterji primera Markuzzi in tovariši, pri izreku kazni ukvarjal predvsem z njenim vzgojnim vplivom na družbo kot celoto.¹⁷ V času, ko sta pravnik Ivan Jančič in Metod Dolenc šest mesecev pred najdbo neznanega, domnevno tihotapskega trupla pri Benediktu v Slovenskih goricah na široko razpirala kaznovalna jadra, je bil karizmatični Ivan Markuzzi iz Drvanje zaradi tihotapstva že večkrat kaznovan. V opisanih razmerah je bil preveč izstopajoči predstavnik »novega poklica« in je znal preveč spretno krmariti med šibkostmi novo oblikovanega državnega aparata, da bi lahko ostal neopažen.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Maklecov, *Novo kazensko pravo Kraljevine SHS*, 182, 186.

OBSODBA V PRIMERU MARKUZZI IN TOVARIŠI LETA 1926

Ko je vodja policijskega komisariata v Mariboru, policijski nadsvetnik Vekoslav Kerševan (včasih pisano Krševan), ob koncu leta 1925 po prijavi krošnjarja Otona Cizića o umoru neznanca v benediškem gozdu pod oznako »nujno« na orožniški postaji pri Sveti Trojici poizvedoval o davno strohnelem truplu fino obritega mlajšega moškega, ni vedel niti tega, katerega leta je bil izveden domnevni roparski napad na neznanca, temveč je dopis naslovil »*Roparski umor, izvršen baje leta 1921–1922*«. ¹ Primorec Vekoslav Kerševan je bil ambiciozen policist: nekdanji uslužbenec

Vekoslav Kerševan (Čelik, *Slovenski stražniki 1918–1941*)

---

¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis Policijskega komisariata Maribor orožniški postaji v Sveti Trojici, 18. 12. 1925.

policijskega ravnateljstva v Trstu je po prvi svetovni vojni kariero nadaljeval kot vodja odbora narodne obrambe v Ljubljani, kjer se je posvečal boju proti širjenju boljševizma pri vračajočih se vojnih ujetnikih iz Rusije in Italije; leta 1919 je kot predstojnik policijskega oddelka v Prekmurju tam vzpostavljajal policijske postaje, v zgodnjih dvajsetih letih 20. stoletja je bil po pridobljenih izkušnjah s prekmurskimi tihotapci vodja državnega urada zoper navijalce cen, verižnike in tihotapce pri policijskem ravnateljstvu v Ljubljani, spomladi 1931 je po mariborskem obdobju (vodja tamkajšnjega policijskega komisariata je bil od leta 1923) kariero nadaljeval kot predstojnik policije v Ljubljani, od leta 1936 pa je bil načelnik oddelka za javno varnost na ministrstvu za notranje zadeve v Beogradu.²

Ivan Markuzzi ni mogel vedeti, kako nevarno se mu je približal človek, ki mu ni mogel biti kos, in četudi Kerševan v dopisu orožnikom v Sveti Trojici ni omenjal nekdanjih osumljencev, je bilo jasno, da ga v zadevi zanima edinole eno – tihotapec Markuzzi. Kako daleč je v mesecih po umoru segalo zanimanje za razrešitev uganke o truplu, priča dejstvo, da policijskemu nadsvetniku na mariborskem državnem tožilstvu o zadevi ni uspelo pridobiti niti ene uporabne informacije.³ Kdo je bila oseba, ki je policijskega nadsvetnika spodbudila k temu, da je sredi prazničnega decembra 1925 – samo nekaj dni pred osemintridesetim rojstnim dnem Ivana Markuzzija – sedel za pisalni stroj s ciljem obuditev neuspešne in nepomembne policijske preiskave iz Slovenskih goric? Kdo je k Vekoslavu Kerševanu poslal krošnjarja Cizića, ki je po opravljenem delu skrivnostno izginil iz kazenskega postopka? Kazenski spis primera Markuzzi in tovariši je v naslednjih letih ponudil jasen odgovor na zagonetni vprašani, medtem ko je trojiški komandir Gregor Lesjak že dan pred silvestrovim 1925 mariborskemu policijskemu nadsvetniku potrpežljivo obnovil obris zločinskih dogodkov jeseni 1920 z bratoma Markuzzi kot glavnima osumljencema.⁴

* * *

² Osebna vest, *Slovenski gospodar*, 8. 4. 1931, 2; Čelik, *Slovenski stražniki 1918–1941*, 31, 51, 74, 103, 231.

³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis Policijskega komisariata Maribor orožniški postaji v Sveti Trojici, 18. 12. 1925.

⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, odgovor Gregorja Lesjaka Policijskemu komisariatu Maribor, 30. 12. 1925.

Elizabeta Kovačič v policijski preiskavi leta 1921 in 1922 ni podala uporabnih informacij, a vendar je bila sredi januarja 1926 ponovno ona tista, ki je na svojem domu pred orožniki spregovorila o vsem, kar je vedela, bolje rečeno, slišala in domnevala, o truplu in bratih Markuzzi. Svojo zgodbo je po skoraj štirih letih dopolnila s trdnim prepričanjem, da so bili brata Markuzzi in Mihael Zemljič morilci neznanca. V času, ko je bil hromeči in duha razžirajoči občutek lakote dobro znan veliki večini prebivalstva, je Elizabeta svojo hudo obtožbo utemeljila z opažanjem, ki poslušalcev ni moglo pustiti neprizadetih: »Zemljič kakor Markuzzi so postali naenkrat bogati ter imeli vsega v izobilju;« to je sama videla, saj so začeli prirejati »plese in zabave«, denar pa so skrivali »za latami« pod streho.⁵ Bil je pomemben podatek, četudi v nadaljevanju ni igral nobene vloge, da komandir orožniške postaje pri Sveti Trojici Gregor Lesjak po opravljeni preiskavi ni zaznal skokovite spremembe premoženjskega stanja Ivana in Jožefa Markuzzija pred umorom neznanca in po njem.⁶

Kako močno je moral biti Vekoslav Kerševan motiviran v zadevi, da je samo dan kasneje na podlagi viničarkine luknjaste izpovedi poslal državnemu tožilstvu v Mariboru obsežno informacijo o roparskem umoru leta 1920! Državnemu tožilstvu je sporočil, da bodo Ivan, Jožef in Ana Markuzzi ter Mihael in Ana Zemljič kot glavni osumljenci za umor aretirani in domnevno zaradi prostorske stiske lenarškega sodišča prepeljani v zapore mariborskega okrožnega sodišča.⁷ Vse je kazalo, da bo šlo tokrat zares.

* * *

Že res, da si brata Markuzzi od prebivalcev Slovenskih goric v splošnem nista mogla obetati podpore, to pa ni pomenilo, da sta bila brez zaveznikov v lokalnem okolju. Na orožniški postaji v Sveti Trojici sredi januarja 1926 zaslišana domačina iz Bačkove, Martin Babič in Franc Koren, tako nista imela nobenega namena sodelovati pri utrjevanju zgodbe o morilcih Markuzzi. Spomnimo, da sta oba popivala v hiši Ivana Markuzzija na večer, ko naj bi na voz nalagali truplo, in se nato skupaj z Ivanom

⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, zapisnik orožnikov na domu Elizabete Kovačič, 10. 1. 1926.

⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo Gregorja Lesjaka sodišču v Lenartu, 12. (ali 18.) 1. 1926.

⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis policijskega komisarja Kerševana državnemu tožilstvu v Mariboru, 11. 1. 1926.

in naloženimi svinjami odpeljala v Maribor. Pri Markuzzijevih se je družbi na kratko pridružil tudi Mihael Zemljič, Ivanov prijatelj in poslovni partner, s katerim sta v tistem letu uspešno trgovala s slivami. Čeprav se njun opis inkriminirajočega večera ni bistveno razlikoval, je komandir Gregor Lesjak lenarško sodišče v poročilu opozoril: »*Izpovedi Martina Babiča in Franca Korena v raznih točkah ne soglašajo, kar vzbuja sum, da je Koren najbrže z aretiranci glede izjav sporazumljen.*«⁸

Kako pisano so morale pogledati modre oči Ivana Markuzzija, ko so orožniki še isti dan, ko je mariborsko državno tožilstvo prejelo Kerševanov dopis, ob pozni večerni uri potrkali na njegova vrata z nalogom za aretacijo zanj in njegovo ženo. Tudi ona je bila modrooka, a svetlolasa ter močne in nizke postave. Ob prihodu v zapore lenarškega okrajnega sodišča ni znala povedati natančnega datuma svojega rojstva, vedela je le, da je bila rojena na Anino. Skupaj z njima je bil v pripor priveden Mihael Zemljič, medtem ko je bila njegova v praznično obleko odeta žena Ana Zemljič aretirana že pozno popoldne. Izrazita bledica njenega obraza ob sprejemu, slabi zobje in otekle ustnice so bili posledica visoke nosečnosti četrte osumljenke za umor neznanca.⁹

* * *

Dogodki v zvezi z umorom so se v bržkone zaspanem januarju leta 1926 odvijali bliskovito. Prvi osumljenec za umor je bil tako na mariborskem okrožnem sodišču pred sodnikom Albinom (?) Juhartom zaslišan že nekaj ur po aretaciji, torej še preden je mariborsko sodišče na predlog državnega tožilstva konec januarja 1926 dovolilo obnovo kazenskega postopka proti Markuzzijevim. Prizadevanje mariborskih organov odkrivanja in pregona za dokončno rešitev (tihotapskega) vprašanja Markuzzi je bilo tako silno, da je državni tožilec že tako in tako obremenilni izjavi Elizabete Kovačič o nočnem obisku prešuštniškega soseda v zadnjem hipu dopisal pomemben dodatek: »*Mihael Zemljič je bil ves premočen in krvav.*«¹⁰

⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo Gregorja Lesjaka sodišču v Lenu, 16. 1. 1926.

⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Prevezmeno poročilo – Ivan in Ana Markuzzi, Mihael in Ana Zemljič, 11. 1. 1926.

¹⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis državnega tožilstva v Mariboru Svetovalstveni zbornici okrožnega sodišča, 13. 1. 1926; Sklep Okrožnega sodišča Maribor o obnovi kazenskega procesa proti Ivanu, Jožefu in Ani Markuzzi, 21. 1. 1926.

Od Ivana Markuzzija dve leti mlajši želar iz Bačkove v Slovenskih goricah Mihael Zemljič je imel pet razredov ljudske šole v Benediktu in šest otrok v starosti od tri do enajst (po izpovedi soproge) oz. trinajst let (po lastnih besedah) ter enega na poti. Pred poroko in po njej je bil ljubimec Elizabete Kovačič. Zaradi manjših tatvin, žaljenja časti in preprodajanja ukradenih predmetov je bil v preteklosti že kaznovan, kot nabornik avstrijskega 5. dragonarskega polka leta 1910 je bil najverjetneje tudi vojak prve svetovne vojne. »Nisem kriv in o umoru ne vem ničesar,« je še utegnil izdaviati Zemljič, preden je bil po kratkem postopku seznanjen s priporom. Ob novem zaslišanju štirinajst dni kasneje pa je vendarle dodal, da se dogodkov izpred več kot petih let slabo spominja in jih nikakor ne more obnoviti v natančnem osledju. Ne glede na to je pričanje Elizabete Kovačič označil kot »gladko izmišljeno«. ¹¹

Ivan Markuzzi (kot nesporni vodja) in Mihael Zemljič sta bila znan in usklajen tihotapsko-preprodajalski tandem, naj je šlo za nakup in mešanje različnih vrst vina za prodajo v Prekmurje ali dolge vožnje s konjsko vprego po le njima znanih tihotapskih poteh. Prekmurski gostilničarji so ju kot zanesljiva dobavitelja dobro poznali in prijateljsko sprejemali, vendar je bilo njuno početje znano tudi oblasti. Naslednji članek *Murske Straže* iz leta 1919 bi utegnil pojasniti delovno vnemo mariborske policije in državnega tožilstva v zadevi Markuzzi: »Središče tihotapstva ni tik demarkacijske črte, marveč globlje v ozemlju Slovenskih goric, kjer še živi mnogo »vpokojenih c. kr. patrijotov«, ki se pečajo s tihotapstvom. Ti ljudje, zlasti se omenjata dva brata trgovca (morda Markuzzi in Zemljič ali brata Kurnik, op. p.), zbirajo živila in druge predmete ter jih spravljajo spretno, da ne vzbude suma, proti demarkacijski črti, ki je itak začrtana tako nerodno, da se ne da zavarovati. Obmejna straža bi morala posvetiti vso skrb podnožju Slovenskih goric, ki se da uspešneje zastražiti. Politična oblast bi naj naročila orožništvu, da pazi na sumljive ljudi v notranjosti Slovenskih goric, ki so brez posla, a vendar izhajajo ugodno.« ¹²

K boljši predstavi o Markuzzijevi široki preprodajalski in tihotapski mreži je pripomogla Zemljičeva pripoved o lastnih utečenih trgovskih poteh: medtem ko je žganje, ki ga je nakuhal iz sliv, kupljenih pri domačih

¹¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Mihael Zemljič, 12. 1. 1926, 25. 1. 1926; Peter Bratuša, 21. 4. 1926; poročilo orožniške postaje v Sveti Trojici sodišču v Lenartu, 20. 4. 1926.

¹² Tihotapstvo, *Murska Straža*, 25. 7. 1919, 3.

kmetih, prodajal v Mariboru, je pri kmetih kupljeno vino in jabolčnik/tuklo vozil v Prlekijo (Ljutomer) ali Prekmurje. Trdil je, da je bil sam le neznaten trgovec v primerjavi z Ivanom Markuzzijem, ki je uspešno in na veliko preprodajal tudi živino, meso in najrazličnejše predmete. Zaključne Zemljičeve besede na mariborskem sodišču so pričale, da sodnik ne bo izvedel ničesar o tajnem poslovanju prijateljev: »Z Ivanom Markuzzijem nisem nikdar trgoval v družbi, izvzemši par kupčij s svinjami, pri katerih sva nastopala kot družabnika.«¹³

Cvetočega in dobro razpredenega trgovskega posla Ivana Markuzzija, ki ga domači sledniki niso bili sposobni dohajati v primerljivo dobičkonosni meri, ne bi bilo brez njegove soproge, ki je skrbela za domače gospodarstvo. Petintridesetletna Ana Markuzzi s končanimi petimi razredi ljudske šole pri Benediktu je na mariborskem okrožnem sodišču sredi januarja 1926 dala vedeti, da so se Markuzzijevi iz Drvanje dobro zavedali slabega slovesa med domačini: »Ovadba proti meni in ostalim je popolnoma neosnovana, ker niti jaz niti moj mož in najbrž tudi ostali trije osumljeni o umoru ne vemo prav ničesar. Ovadba izvira zgolj iz sovraštva nekaterih sosedov, ki so z nami skregani.« Ana se je podobno kot Mihael Zemljič slabo spominjala dogodkov izpred petih let, vedela pa je, da je bil njen svak Jožef Markuzzi v tistem času »popolnoma siromašen«, saj je zaradi denarne stiske razprodal vso premoženje in nepremično lastnino; vse, kar je imel, je nosil oblečeno na sebi, zato je v tistem času večkrat pomagal na bratovi kmetiji in je po opravljenem delu nekajkrat prespal v hlevu. Ko se je sprl z bratom, tudi v Drvanjo ni več prihajal.¹⁴

Zvenelo je preračunljivo, a bržkone ni bilo daleč od resnice Anino priznanje, da ji mož ni nikoli pojasnjeval, kod hodi, niti ga o tem ni spraševala. Po dodatnih desetih dneh pripora je Ana sama zaprosila za zaslišanje, v katerem se je »po dolgem premišljevanju« spomnila temeljne zamere Elizabete Kovačič. Ivan ji je nekoč s konji in vozom pomagal pri selitvi. Od njunega dogovora, da bo naročnica storitev odslužila z delom na Markuzzijevi kmetiji, ni bilo nič, zato je Ivan proti njej uspešno vložil tožbo: »To je ona nam strašno zamerila in nas začela od tega časa naprej sovražiti, le iz tega sovraštva izvira njeno za nas neugodno pričevanje.«¹⁵

¹³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Mihael Zemljič, 12. 1. 1926, 25. 1. 1926.

¹⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ana Markuzzi, 12. 1. 1926, 10. 3. 1926, 20. 3. 1926.

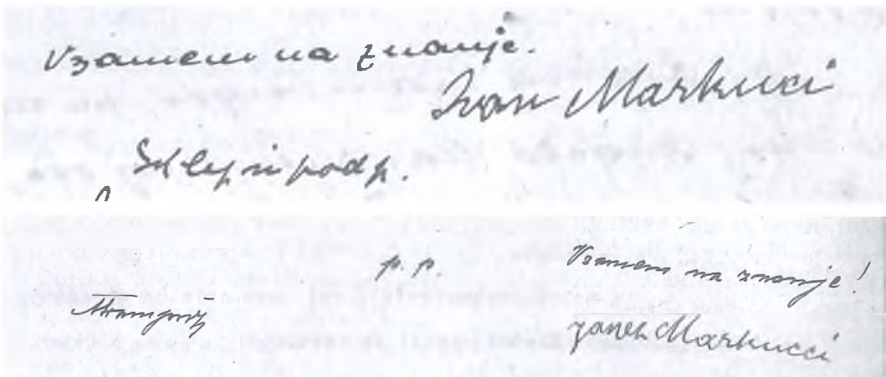
¹⁵ Prav tam.

Osumljenka je po nekaj zaslišanjih v začetku aprila 1926 »s sigurnostjo« trdila, da njen mož leta 1920 ni trgoval niti s svinjami niti z jabolki, slivami, vinom ali jabolčnikom, prav z ničimer.¹⁶

Štiriintridesetletna Zemljičeva soproga Ana s končanimi petimi razredi ljudske šole v Benediktu se je znašla v priporu mariborskega sodišča, ker naj bi vedela za moževo sosterilstvo pri umoru neznanca jeseni 1920. Viničarko Elizabeto Kovačič je označila za »hudo prepirljivo žensko«, s katero ni nikoli delila zaupnosti. Resda jo je »Kovačička« nekoč dražila z nočnim obiskom Mihaela Zemljiča, a ji Ana tega ni verjela. Po dogovoru z državnim tožilcem je bila v začetku februarja 1926 po skoraj mesecu dni pripora zaradi visoke nosečnosti izpuščena na prostost.¹⁷

* * *

Da je bil Ivan Markuzzi kljub le štirim razredom ljudske šole inteligen ten moški, je pričalo njegovo uspešno trgovanje, s katerim si je v času pomanjkanja pridobil solidno premoženje. Vidna poškodba njegove hrbtenice z atrofijo roke, temna polt in italijansko ime so najbrž ključno opredeljevali njegovo za okolico odbijajočo in hkrati izstopajočo pojavo. Je bila kriva zgolj slaba izobraženost ali je spadalo med elemente njegove svobodoljubne osebnostne drže, da se je Ivan Markuzzi na sodišču malomarno podpisoval enkrat kot Janez ali Johan, drugič kot Ivan Markuci

Različici podpisa Ivana Markuzzija (PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

¹⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ana Markuzzi, 6. 4. 1926.

¹⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ana Zemljič, 13. 1. 1926.

oz. Markucci? Ni bilo videti, da bi ga prehod njegove zadeve z okrajnega na okrožno sodišče pretirano vznemiril.¹⁸

Na sodišču se tudi ni podobno kot prejšnja osumljenca izgovarjal na slab spomin, temveč je v začetku aprila 1920 predložil seznam desetih moških, ki so bili jeseni 1920 pri njem delavci na polju ali pomočniki pri dograjevanju domačega gospodarskega poslopja. Na naslednjem zaslišanju je dodal še seznam ljudi, s katerimi je v tistem času sklepal različne posle, jim prodajal drva, slive, vole, junce, plačeval pa storitve, denimo za gradnjo nove preše. Zanikal je svoje delovanje v Prekmurju ali na Hrvaškem, priznal pa, da je bil neprestano na poti s konjsko vprego v družbi hlapca Franca Korena ali prijatelja Mihe Zemljiča.¹⁹ Ivan Markuzzi, ki je imel odličen dar uravnavanja množice interesov v prepovedani trgovski mreži, se je prav razgovoril šele sredi maja 1926. Že tisti delček trgovskih poti, ki jih je bil pripravljen deliti s sodnikom, je bil vreden poklona preživitvenim strategijam človeka z roba družbe v neponovljivih časovnih in prostorskih koordinatah: pri usnjarju s Svete Trojice je dal strojiti konjsko, svinjsko in ovčjo kožo, postrani pridobljene med nekim poslom, pri domačem v Drvanji pa kravjo, da jih je lahko nato vse skupaj prodal kupcu drv in repe.²⁰

Sredi maja 1926 je Ivan Markuzzi pojasnil tudi lastništvo nad nakitom, ki so mu ga očitale nekatere priče: kupil ga je od gostilničarja, ki je nujno potreboval denar, nato pa ga je postopoma razprodal frizerju na Meljskem hribu, zlatarju v Mariboru itd.²¹ Ob tem se nihče v verigi preiskovalcev ni spraševal, zakaj bi Ivan Markuzzi umorjenemu neznancu na roki pustil zlat prstan z rdečim kamnom, ki ga je policija hranila kot *corpus delicti*.²² Kakor Ivan Markuzzi tudi ni dobil pojasnila, zakaj je leta 1926 nanj nenadoma padel še sum umora gostilničarke Ane Vogrin, ki so jo leta 1920 v Cogetincih iz koristoljubja pokončali neznanci,

¹⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ivan Markuzzi, 12. 3. 1926.

¹⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ivan Markuzzi, 3. 4. 1926, 12. 4. 1926.

²⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ivan Markuzzi, 13. 5. 1926.

²¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba obdolženca – Ivan Markuzzi, 10. 5. 1926.

²² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo orožniške postaje v Sveti Trojici sodišču v Lenartu, 24. 4. 1926.

domnevno tihotapci. Ivan je priznal le to, da je tu in tam v moški družbi zahajal v Anino gostilno.²³

Jožef Markuzzi se je pripornikom pridružil nekaj dni pozneje, saj se je po aretaciji brata skrival pred orožniki. Konec marca 1926 je ponovno pojasnil, da z Ivanom nista bila »najboljša prijatelja«, saj se je starejši brat čutil prikrajšanega pri razdelitvi dediščine. Kljub temu je Jožef obiskoval starše na domačiji v Drvanji, večkrat je tudi pomagal bratu pri poljskih opravilih, saj je bil po vojni v veliki materialni stiski.²⁴

* * *

Očitno so italijanske besede »*Subito, subito!*«, ki jih je domnevno slišal Štefan Geček, ko je jeseni 1920 opazoval nočno nalaganje trupla pred Markuzzijevo hišo, torej dejstvo, da so se Markuzzijevi med seboj sporazumevali v italijanskem jeziku, izdatno podžigalo govorce o kmečki domačiji v Drvanji.²⁵ Prav nič ni kazalo, da bi utegnila pritožba zakoncev Zemljič in treh Markuzzijevih na Višje deželno sodišče v Ljubljani januarja 1926 – zaradi po njihovem neutemeljenega sklepa preiskovalnega sodnika o uvedbi preiskave zoper njih – biti rešena pozitivno. Da so Markuzziji v pritožbi pisali o truplu iz Plitvičkega gozda (na nekaterih mestih v kazenskem spisu Bačkova ali Benedički gozd) in je torej mesto najdbe umorjenega neznanca variiralo tako kot ime njegove najditeljice, je bil samo dokaz več, kako nepomembno je bilo v resnici neznano truplo za skupnost, v kateri se je nasilno znašlo.²⁶

Obupano je zvenel klic pritožnikov o »*zmedenih možganih*« glavne obremenilne priče Elizabete Kovačič: »*Edino sumničenje nenaklonjene nam sosesčine pa vendar ne more tvoriti zadostne podlage za kazensko preganjanje, ki uničuje našo eksistenco!*« Nenavadno razumno so v poplavi nizkih strasti zvenele besede Ivana Markuzzija, ki so odstopale od preproste logike njegovih kmečkih sovaščanov, kakršno so prej in pozneje velikodušno razkrivali kot (večinoma) obremenilne priče v zadevi: »*Ni*

²³ Prav tam; PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Kronika sodnije pri Sv. Lenartu.

²⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba obdolženca – Jožef Markuzzi, 30. 3. 1926; Prevezemno poročilo – Jožef Markuzzi, 14. 1. 1926; poročilo Gregorja Lesjaka sodišču v Lenartu, 14. 1. 1926.

²⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo Gregorja Lesjaka državnemu tožilstvu v Mariboru, 24. 1. 1926.

²⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pritožba zakoncev Zemljič ter Ivana, Ane in Jožefa Markuzzi na Višje deželno sodišče v Ljubljani, 25. 1. 1926.

*resnično, da bi se bili mi koncem leta 1920 bahali z bogastvom. Predvsem je prav malo verjetno, da bi kak trgovec nesel s seboj prav veliko vsoto denarja, saj tega nihče ne dela. Nekaj denarja sem pa jaz, Janez Markuci, vedno imel, saj imam posestvo, sem se vedno bavil s trgovino, z živino, svinjami itd. In se seveda nisem trudil zaman.*²⁷

* * *

Potem ko je Višje deželno sodišče v Ljubljani pod predsedstvom izkušnega Janka Babnika februarja 1926 resnično zavrnilo pritožbo osumljenec,²⁸ je bil Ivan Markuzzi po pričakovanju tisti, ki je med inkriminiranimi prevzel pobudo za razrešitev zagatnega položaja. Najbrž že v začetku februarja 1926 je mariborskemu odvetniku Ferdu Lašiču s svinčnikom napisal nedatirano sporočilo, ki je edinstveni primer Markuzzijeve okorne pismenosti, nenavadne zato, ker je v dokumentih, ki jih je pozneje sestavil ob pomoči odvetnika, dosledno dokazoval, da mu ni primanjkovalo besedne spretnosti: »*Gospot D. Franc Lašič. Prosim dabihoteli priti hmeni v zapor da bi Nas omi zagovarjali posestnika Johana in Ana Markuci in Mihael in Ana Zemljič posetnica Na Drvanji. Johan Markuci.*«²⁹ Odvetnik Lašič, ki je stanoval v prav tisti hiši na Marijini ulici 10, kjer sta v tistem času prebivala čudaška zakonca iz Bukovine Konstanca in Hilarij Tofan, nekaj let kasneje obtožena zaradi smrti in posilstva svojih služkinj,³⁰ je bil tako od srede februarja 1926 uradni pravni zagovornik osumljencev za umor neznanca leta 1920.³¹

Oseminštiridesletni Ferdo Lašič je bil vidna javna osebnost med Slovenci v Mariboru, publicist, član Sokola, predsednik podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda in krajevne celice Jugoslovanske nacionalne stranke ter kot šegav ormoški rojak (bil je kmečki sin s Svetega Tomaža pri Ormožu) predstavnik »*prleške republike*« v mestu. Po končani gimnaziji v Mariboru in diplomi iz prava v Gradcu je bil sprva zaposlen v Mariboru, od koder je bil zaradi podpore slovenskemu nacionalnemu

²⁷ Prav tam.

²⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, sklep Višjega deželnega sodišča v Ljubljani o zavrnitvi pritožbe osumljencev Zemljič in Markuzzi, 8. 2. 1926.

²⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, nedatirano sporočilo Ivana Markuzzija odvetniku Lašiču.

³⁰ Ratej, *Begunstvo profesorja Tofana*, 32.

³¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis odvetnika Lašiča o zastopanju zakoncev Markuzzi in Zemljič, 10. 2. 1926.

Zgod. 2
 Ivan Lašič
 Pravin sodihotel
 pritoženi v kapor
 da bi nos omi zagorjale
 posestnika yohane in
 ana Markuzzi in Michael
 in Ana Zemljic
 posestnika dr. Drvanji
 yohann Markuzzi
 15/

Faksimile nedatiranega sporočila Ivana Markuzzija odvetniku Ferdu Lašiču (PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

gibanju premeščen v Kamnik ter slednjič odpuščen. Odločil se je za odvetniški poklic, a je bil po krajšem službovanju na Ptuj in v Ormožu pod zloglasno oznako PV (*politisch verdächtig*) poslan na bojišča prve svetovne vojne. Leta 1918 je bil imenovan za ormoškega gerenta (predstojnika občinske uprave); na tem položaju je ostal nekaj let, nato pa se je samo tri leta pred sojenjem akterjem primera Markuzzi in tovariši preselil v Maribor.³² So se človeka njegovega imena dotaknile usode osovraženih ljudi, ker je dobro poznal in razumel kmečko miselnost, ki je stigmatizirano družino počasi in vztrajno potiskala v prepad?

* * *

Okrožno sodišče v Mariboru je v začetku marca 1926 povabilo na zaslišanje Elizabeto Kovačič kot kronska pričó proti trem Markuzzijevim in zakoncema Zemljíč. V času, ko se je zgodil umor neznanca, je bila družina Kovačič neposredna soseda družine Zemljíč, vsi skupaj pa so bivali v oddaljenosti okrog deset minut hoda od Markuzzijeve domačije v Drvanji.

³² Dr. Ferdo Lašič na mrtvaškem odru, *Mariborski večernik Jutra*, 19. 4. 1938, 2.

Kot bi se sramovala medosebnih razmerij, ki niso bila blizu kmečkemu prebivalstvu, je Elizabeta sodniku zaupala, da je bila kot soseda »nekaka prijateljica« Ane Zemljič, s katero sta vsakodnevno klepetali, in je bila zato »prav dobro poučena o vsem, kar se je dogajalo v Zemljičevi hiši«. ³³ Viničarka je prepričano trdila, da sta se Mihael Zemljič in Ivan Markuzzi v začetku septembra 1920 odpravila v neznano po nekega trgovca. Ni vedela, ali sta odšla peš ali na vozu, dobro pa se je spominjala besed Ane Zemljič, da je njen mož odšel s *Taljanom*. Kako močno zanimanje je moral pri sovaščanih vzbujati Ivan Markuzzi, da je lahko viničarka še isti dan tehtala med govoricami, ali sta se odpravila proti »Ogrski« ali proti Gradcu. Bržkone je tudi sodnika zanimalo, kako si je mogla zapomniti točen datum odhoda dveh moških sosedov, kajti brž je pristavila, da je datum »izračunala« ob pomoči moža in sinov kmalu po umoru, za katerega so pri Kovačičevih nemudoma osumili Markuzzija. ³⁴

A to ni bilo vse, kar je imela povedati Elizabeta Kovačič: nekaj dni po odhodu Markuzzija in Zemljiča je kmalu po deveti uri zjutraj, ko je odpravila v šolo sina Rudolfa, obiskala sosedo Zemljič. Opazila je, da gospodar kljub pozni uri trdno spi, kar je njegova žena opravičila s popivanjem v Markuzzijevi kleti prejšnjo noč v družbi trgovca, ki sta ga pripeljala. Z velikim začudenjem je Elizabeta naslednjo noč odprla vrata od dežja premočenemu Zemljiču, ki je na vprašanje o razlogih za pozen obisk odgovoril, da sta »ravno nekaj vozila z Italijanom po Benediškem vrhu«. Gostiteljica ni prižgala luči in je v trdi temi opazila vznemirjenost (nekdanjega/občasnega) ljubimca, ko jo je vabil na vožnjo in brezplačno pojedino v Maribor z Markuzzijem. Branila se je, da ne sme od doma brez privoljenja moža. Slednjič je le pristala, da pojde z veselo družbo, a le zato, da bi se znebila Mihaela, od katerega je ves čas kapljala voda. ³⁵

Nenavadno angažirano, sistematično in logično se je sestavljala Elizabetina interpretacija umora neznanca! Je imela pri oblikovanju obremenilne pripovedi psihološko in/ali vsebinsko podporo nadsvetnika Kerševana? Njen nastop je bil vseskozi neomajno suveren in odločen. Da bi podkrepila pripoved, je viničarka gostobesedno razlagala, kako se je Zemljičevo gospodarstvo po umoru vidno razcvetelo: Mihael je kupoval žito, pri njeni

³³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba pričé – Elizabeta Kovačič, 5. 3. 1926.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam.

sestri pa vino (*»hotel je kupiti kar polovico sodov iz kleti«*), na domu je štiri-najst dni gostil krojača – *»kar je bilo čisto neobičajno«* – ter se bahal z nakupljenimi drobnarijami in z denarjem: *»Pravil je, da dobiva denar pri Italijanu.«* Elizabeta Kovačič je svojo zgodbo z nespremenjenim žarom zagovarjala tudi po zapovrstnem soočenju s tremi osumljenci, ki so po drugi strani brez pravega učinka ponavljali, da je njena izpoved *»čisto gladko izmišljena«*. Ni moglo biti naključje, da se je Elizabeta Kovačič ravno med soočenjem z Ano Zemljič spomnila večkratnih nočnih obiskov Mihaela Zemljiča in da je ob neki priložnosti *»tako silil vame, da sem mu morala uiti na peč«*. Jo je želelo obvarovati psihološkega pritiska, ko mariborsko okrožno sodišče Elizabete Kovačič ni soočilo z Ivanom Markuzzijem.³⁶

Noro viničarkino naprezanje, ko je želela kar najbolj prepričljivo prikazati nenaden vznik blagostanja revne kočarske družine, je zvenelo kot fatamorgana človeka, ki je živel v pomanjkanju in čigar misli in sanje so bile vse usmerjene v brezupno slo po materialnih dobrinah. Nova jugoslovanska država je, da bi okrepila privrženost obmejnega prebivalstva, kmalu po koncu prve svetovne vojne še pred uradno določitvijo avstrijsko-jugoslovanske meje pri Sveti Ani v Slovenskih goricah organizirala t. i. aprovizacijski center z nalogo preskrbe prebivalstva z osnovnimi živili. Akcija po besedah sodnika Ožbolta Ilauniga ni dosegla pričakovanih učinkov, ker je del prebivalstva v nezaupanju do jugoslovanske države odklanjal živila: *»Von den Jugoslaven wollen wir nicht haben.«*³⁷

* * *

Nekdanji soški vojak, kazenski sodnik lenarškega sodišča Franc Tavželj leta 1926 ni več sodeloval pri pridobivanju dokazov za sestavitev obtožnice proti Mihaelu Zemljiču in Markuzzijevim, temveč je zaslišanja v sodelovanju z mariborskim sodiščem v aprilu 1926 opravljal sodnik Josip Čemer.³⁸ Pisec podrobnih poročil o dogajanju v lokalni skupnosti v zvezi z umorom je bil kar preveč vneti sodelavec lenarškega sodišča komandir Gregor Lesjak.³⁹

* * *

³⁶ Prav tam.

³⁷ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Kronika sodnije pri Sv. Lenartu.

³⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Štefan Geček, 1. 4. 1926 itd.

³⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo Gregorja Lesjaka sodišču v Lenartu, 17. 3. 1926, 31. 3. 1926, 20. 4. 1926, 24. 4. 1926.

V začetku marca 1926 sta na mariborskem sodišču nastopili kot prič dninarici Ana Šrol in Amalija Ljubec, ki sta večkrat hodili v *taverh*, tj. na plačano delo na polju, k Ivanu Markuzziju, tudi v dne, ko je bilo jeseni 1920 odkrito truplo. Ganljive za oko zgodovinarja, ki išče sled za miselnimi oprijemališči minulih ljudi, so izpovedi prič, ki so zaradi časovne oddaljenosti neutrudno brskale po spominu in sestavljale sosledje preteklih dogodkov s pomočjo (le tistemu času in prostoru domačih) miselnih pomagal: Amalija je tako razmišljala, da sta morali z Ano okopavati krompir pri Markuzziju v četrtek, saj se je spomnila, da je bil naslednji dan (petkov) post. Ji je povezava še leta kasneje tavela po spominu zato, ker je po napornem dnevu na Markuzzijevih njivah naslednji dan hrepenela po bolj hranljivem mesnem obroku? Čeprav je odtlej minilo skoraj šest let, se je Amalija spomnila, da je Ivan Markuzzi delavkama prinesel južino (kruh in vino) na njivo in jima pripovedoval, da ima obisk ter »*da se šteje denar.*«⁴⁰ Ivan Markuzzi je ob soočenju z Amalijo zanikal, da bi kot gospodar nosil delavkam hrano na polje. Še več, sploh se ni spominjal, da bi Amalija, ki jo je sicer na videz poznal, kdaj delala pri njem.⁴¹ Sanjarjenje o obrokih hrane, denarju in materialnih dobrinah je bilo v času pomanjkanja učinkovita tolažba za ljudi, ki so živeli v revščini, najbrž tudi za dninarico Amalijo Ljubec. Da je bila Markuzzijeva domačija v imaginarij domačinov vpisana kot neusahljiv vir blagostanja, je moralo pomembno sooblikovati famo o ljudeh italijanskega priimka.

Tudi viničar Franc Vogrinec, ki je živel sam nedaleč proč od Markuzzijeve domačije, je leta 1921 delal na polju pri Ivanu. Spominjal se je, da je dež nekoč delavce s polja pregnal v Markuzzijevo klet, kjer je – ponovno podoba dionizičnega razsipavanja z dobrinami – gospodar zbranim nalival vino. Tam prisoten Ivanov starejši brat je v nekem trenutku nepričakovano pomignil proti Francu in izrekel besede, ki si jih viničar ni znal razložiti, vendar so se mu trdno vtisnile v spomin: »*Tega tudi lahko tako naredimo.*« Leta kasneje je bil Vogrinec prepričan, da se je opazka nanašala na neznanca, umorjenega v isti kleti. Ni se mu zdelo potrebno logično zaokrožiti zgodbe z omembo možnih razlogov za napeljevanje Jožefa Markuzzija k umoru Vogrinca niti ga ni k temu nihče

⁴⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Ana Šrol, Amalija Ljubec, 5. 3. 1926.

⁴¹ Prav tam.

pozval,⁴² pač pa sta tako Jožef kot Ivan Markuzzi junija 1926 tik pred sojenjem v Mariboru pojasnila, da je Ivan Markuzzi v domači, za shranjevanje vina neprimerni kleti skladiščil repo, krompir in kis, medtem ko je alkohol hranil v najeti Valnerjevi kleti, ki je bila od Markuzzijeve domačije oddaljena petnajst minut hoda.⁴³

Oseminpetdesetletni mizarski mojster Franc Rola, pivski tovariš Jožefa Markuzzija, je na sodišču v začetku marca 1926 močno udaril po njem. Tudi sam se ni mogel upreti fantazmi o bogastvu in javnem razsipništvu družine: »*V moji gostilni* (kot se je izkazalo, gostilna še malo ni bila njegova, temveč je bila tam njegova le hči kot natakarica, op. p.) *je Jožef izdajal naravnost visoke vsote za pijačo zase in za druge.*« Posojal je denar pivskim prijateljem, še zlasti pa ljubici Tereziji Mlinarič, kar je gostilničarja navdušilo, saj ni mogel razumeti, od kod opekarju toliko denarja. Jeseni 1920 je v gostilno v Benediktu zahajal tudi Ivan Markuzzi in si »*dal tudi on prav bogato postreči*«. Rola je trdil, da sta se brata v gostilni večkrat hvalila, kako imata vsega na pretek, pri čemer je Jožef Markuzzi kazal »*cele pakete bankovcev, ki so bili še skupaj zaviti.*«⁴⁴

A najbolj obremenjujoč del Rolove izpovedi je šele prihajal. Zatrdil je, da mu je opiti Jožef Markuzzi ob neki priliki »*na dolgo in široko*« pripovedoval, kako so v bratovi vinski kleti umorili neznanca: »*Omega človeka so ubili ti prekleti Bačkovci* (Rola je sodišču zatrjeval, da je Jožef mislil na zakonca Markuzzi, vendar so domačini Markuzzije poznali pod vzdevkom Italijani oz. Taljani, op. p.). *Ko si je v kleti natakal pijačo iz soda, so ga lopnili s sekuro po glavi od zadaj, ko je bil pripognjen. Nato so ga na voz vrgli in ga zapeljali v Benedički gozd.*« Še pri Markuzziju so truplo preoblekli v vojaške hlače in srajco. Jožef, ki je še zmeraj računal v avstrijskih goldinarjih, je povedal, da so jih neznancu po umoru ukradli 80.000. Osumljenec za umor Jožef Markuzzi je zanikal, da bi Roli pripovedoval o umoru, četudi je bilo res, da je tedaj mnogo popival po gostilnah, ker je kot opekar zaslužen sproti zapil.⁴⁵ Sodišče tedaj ni vedelo, da je Franc Rola brat Elizabete Kovačič, še zgovorneje pa je, da podatku tudi po naključnem razkritju nihče ni namenjal pozornosti.

⁴² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Franc Vogrinec, 5. 3. 1926.

⁴³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Nujni predlog (Jožef Markuzzi, Mihael Zemljič), 7. 6. 1926.

⁴⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Franc Rola, 5. 3. 1926.

⁴⁵ Prav tam; nadaljevanje glavne razprave, 17.–19. 9. 1926.

Pričanji Jožefa in Antona Kovačiča, petdesetletnega moža in petindvajsetletnega sina Elizabete Kovačič, sta za kulturnega zgodovinarja zanimivi tudi z vidika kmečke mobilnosti: moška, ki sta jeseni 1920 pomagala prenesti umorjenca v mrtvašnico v Benediktu, sta spomladi 1926 na sodišču povedala, da sta v času umora v Mariboru prodajala govedo. Ker je imel Jožef, ki se je šele pred kratkim vrnil iz ruskega ujetništva, proti večeru v žepu precej denarja, se ni maral ponoči vračati v Slovenske gorice, saj se je bal roparjev, in se je odločil prenočiti na nekem skednju na obrobju mesta. Medtem se je sin sam odpravil proti Benediktu, kjer ga je prestregel močan dež, zato je zaprosil za nočitev pri tamkajšnjem mesarju. Zvenelo je kot prvovrsten dramaturški zaplet, ko je Jožef zagotavljal, da je okrog četrte ure zjutraj, ko se je v hudem jesenskem nalivu vračal proti domu, pri Črnem lesu na cesti med Mariborom in Lenartom mimo njega zdrvel voz s tremi moškimi, v katerih je Elizabetin soprog z gotovostjo prepoznal Ivana Markuzzija, Martina Babiča/Vabiča/Wabiča in Mihaela Zemljiča.⁴⁶

* * *

Aprila 1926 je sodišče v Lenartu opravilo več zaslišanj v zadevi umora neznanca leta 1920, vsa na predlog komandirja Gregorja Lesjaka. Njegova logika razmišljanja o dogajanju v Slovenskih goricah po umoru jeseni 1920 se ni v ničemer razlikovala od večinske miselnosti tamkajšnjega kmečkega prebivalstva, ki je vstopalo v medsebojne odnose preko bolj ali manj verjetnih govoric ter poenostavljenih predstav o ozko zamejenem svetu, ki ga je edinega poznalo. Lesjak je sodišču neutrudno prenašal domneve domačinov o umoru, oblikovane s pomočjo nikoli preverjenih informacij iz druge ali tretje roke. Iz Lesjakovih poročil je bilo razvidno troje: domačini so si prizadevali dajati vtis, da se bratov Markuzzi (zlasti Ivana) bojijo, praviloma so negativno izpostavljali denarno in materialno razkazovanje bratov ter Mihaela Zemljiča in nihče ni želel dvomiti o njihovi krivdi za umor.⁴⁷

Domačini so na sodišču kar tekmovali, kdo bo s prenašanjem govoric ponudil bolj prepričljivo sliko o umoru in s seciranjem inkriminirane,

⁴⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Anton Kovačič, 5. 3. 1926; Jožef Kovačič, 1. 4. 1926.

⁴⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo Gregorja Lesjaka sodišču v Lenartu, 17. in 31. 3. 1926; Zasllišba priče – Anton Breznik, 1. 4. 1926.

nevarne, nedotakljive družine okrepil svoj položaj v skupnosti. Domačini so v medsebojnih pogovorih o umoru skoraj brez izjeme skušali dajati vtis, da bi lahko – če bi le hoteli/si upali – Markuzzijeve nemudoma spravili za zapae. Tudi dninarka Ana Šrol, ki je sredi leta 1921 zbrani družbi na nekem kmečkem dvorišču pomagala pri luščenju bučnic, pri čemer je pogovor neizogibno nanesel na umor neznanca, je pritegnila veliko pozornost občinstva z izjavo: *»Ako bi jaz hotela izpovedati od Italijanov Markuzzijev, bi bilo zanje slabo in bi gotovo sedaj ne bili prosti.«* Dlje od posrednih namigov v duhu *»ako bi jaz ven povedal, kar od njega vem«* ali *»ako hoče kdo kaj izvedeti o tem umoru, naj pride k meni«*, ki so imeli namen predvsem šokirati poslušalce, ni šel skoraj nihče.⁴⁸ Ozek zaupni krog viničarke Elizabete Kovačič pa se je odločil opazno preseči to mero.

V začetku aprila 1926 je petinšestdesetletni kmet Martin Vabič/Wabič/Babič lenarškemu sodniku podrobno opisal pot v Maribor, ki jo je v začetku septembra 1920 opravil na vozu Ivana Markuzzija in v družbi njegovega hlapca Franca Korena. Ivanovo vabilo na brezplačno vožnjo je sprejel zaradi zasebnega opravka na okrajnem glavarstvu v Mariboru, kjer so se moške nastanili v gostilni pri Zlatem levu na Koroški cesti. Zanimal je, da bi se z njimi odpeljal tudi Mihael Zemljčič, čeprav so v Markuzzijevi kleti pred odhodom skupaj popivali. Kdor ni poznal Elizabete Kovačič, ni mogel razumeti, zakaj si je Vabič ni upal neposredno očrtniti; po ovinkih je izdaval, da je eden od viničarkinih sinov znancu odnesel več pretihotapljenih vžigalic, zato je bil znanec mnenja, da ženski ni verjeti, saj *»kdor krade, tisti tudi laže«*. A njegov zaključek je hkrati razkrival tudi poseben položaj imena Markuzzi v lokalni skupnosti: *»Ali so obdolženi v stanu, da bi bili izvršili dejanje, katerega so obdolženi, o tem ne morem dati točnega odgovora, zlasti glede Ivana Markuzzija ne, pač pa bi bilo po mojem mnenju verjetno, da je storilec ali vsaj glavni krivec Miha Zemljčič. Pa to je moje zasebno mnenje.«*⁴⁹

Po soočenju z Jožefom Kovačičem, ki je trdil, da je na vozu proti Mariboru sedel tudi Zemljčič, je Vabič kot prvi podal interpretacijo umora, ki ni vključevala družine Markuzzi. Od znanke iz Bačkove je izvedel,

⁴⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo Gregorja Lesjaka sodišču v Lenartu, 17. 3. 1926; Zaslišba priče – Amalija Ljubec, 20. 4. 1926.

⁴⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Martin V(W)abič, 1. 4. 1926.

da je v času pred umorom pod streho soseda Franca Kurnika več dni bival čedno oblečen neznanec. Ko je ta ista znanka šla nekega zgodnjega jutra mimo Kurnikove hiše, je pred njo zagledala »močno krvavo plahto«, ki je kmalu nato izginila in neznani moški z njo. Vabič je priznal, da je zgodbo že pred časom obelodanil orožnikom, zaradi česar ga je Franc Kurnik tožil na lenarškem sodišču.⁵⁰ Da je zgodba o možnem morilcu Francu Kurniku prav tako krožila med domačini, so potrdile tudi nekatere druge priče,⁵¹ med njimi kmet Valentin Šuman iz Bačkove, ki je konec maja 1926 komandirju Gregorju Lesjaku v komaj čitljivi mešanici nemščine in slovenščine zapisal: »Mož je bil gorne Štajerske obleike gospod. /.../ Johana Markuci (Jožefova bodoča soproga Ivana, op. p.) je sama povedala da bil mladi 32 do 35 Leiten fein človik pri Franci Kurniki. /.../ Jas Valentin Šuman sen zmiran gleda da sosedami mirno živin da več mira ko prepira zato sem nej šinfa nikdar Franca Kurnika.«⁵² Naključje je hotelo, da je bil tudi Franc Kurnik uspešen tihotapec.

Medtem je devetinpdesetletni Štefan Geček v začetku aprila ponovno zatrjeval lenarškemu sodniku, da je na lastne oči videl nalaganje trupla pred Markuzzijevo hišo; ponovil je italijanske besede »Subito, subito!«, s katerimi je prvič prepričljivo očaral publiko že konec marca 1921. Pri opisu nalaganja trupla pa je bil nepismeni želar tokrat veliko bolj natančen. Medtem ko je leta 1921 zagotavljal, da se je ob pogledu na prizor pred hišo v grozi odstranil in zato ni videl podrobnosti, je bil zdaj prepričan, da je videl truplo, vendar ni mogel prepoznati oseb, ki so ga nalagale na voz: »Eden moških držal je truplo pri ramah, drugi za noge, tretji pa je pri nalaganju pomagal pri hrbtu, ter so vrgli truplo na voz na hrbet, potem pa truplo z nečim pokrili.«⁵³

Kmečki posestnik in gostilničar Peter Wallner, katerega priimek je sodnijski uradnik v duhu slovenizacije prostora ob meji brez zadržkov zapisoval kot Valner, je priznal, da sta bila Ivan in Jožef Markuzzi stalna obiskovalca njegove gostilne, kjer sta običajno precej pila, a ne tudi razmetavala z denarjem, predvsem pa se po letu 1920 v njunih pivskih

⁵⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Martin Vabič/Wabič, 20. 4. 1926.

⁵¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Anton Mlinarič, 20. 4. 1926, Franc Pek, Lucija Bratuša, 30. 4. 1926.

⁵² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pismo Valentina Šumana orožniški postaji v Sveti Trojici, maj 1926.

⁵³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Štefan Geček, 1. 4. 1926.

Opravišna številka: Pa X 8826
53**Zaslišba priče:**

Okrajno sodišče Sv. Lenart

dne 1. 4. 1926 Začetek ob 11 uri

Navzočna:

Sodnik: Dr. Čemer

Zapisnikar: ruseňjak

KAZENSKA STVAR:

zoper: Ivana Markucija in tov.

Priča je bila opomnjena, naj pove na vprašanja, ki se ji stavijo, po svoji najboljši vednosti investiti čisto resnico, da naj ničesar ne zamolči in izpove tako, da more, če treba, svojo izpoved potrditi s prisego.

Glede svojih osebnih razmer navaja:

1. Ime in priimek: Štefan Geček
2. Starost: 59 let star
3. Rojstni kraj: Rihtarovci
4. Veroizpoved: r. k.
5. Družinski stan: oženjen
6. Poklic: želar
7. Stanovališče: Spodnja Ščavnica
8. Razmerje do obdolženca ali do drugih oseb, udeleženih pri preiskavi:

208.3 dani 4.1.40. maja (28. in 29. 4/34)

V noči na ponedeljek pred malo meso leta 1926 vracal sem se od Sv. Benedikta po glavni vozni proti proti svojemu domu na Ščavnico. Ko sem prišel do doma Ivana Markucija, slišal sem neke moške glasove, valed česar sem obstal, se pritisnil ob živo mejo ob potu, ter sem opazoval iz razdalje 25 do 30 korakov, kaj se je pri Markuciju dogajalo. Deževalo tedaj ni, bilo pa je oblačno, ter je prihajal skozi oblake svet lune, tako, da je bila noč precej svetla. Bilo je kake pol ure pred polnočjo. Slišal sem glasove: "Subito, subito" in nato sem videl, ko so prinesli trije moški oblečeno moško truplo ter vrgli isto na voz, ki je stal na dvorišču med hišo in hlevom.

Faksimile dela pričanja Štefana Gečka aprila 1926
(PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

navadah ni nič spremenilo.⁵⁴ Podobno je trdil še en gostilničar, štiridesetletni Anton Majcenič iz Bačkove, ki se je sicer po lokalni navadi »pravdal« z Ivanom Markuzzijem, vendar ni nameraval sodelovati pri kamenjanju njegovega imena.⁵⁵

* * *

Medtem ko priletni trgovec v Bačkovi Franc Repolusk na sodišču ni mogel povedati drugega kot to, da je leta 1920 od Jožefa Markuzzija odkupil rabljeno kolo, pri čemer je del kupnine obdržal zase, saj je imel Jožef dolg v Repoluskovi trgovini,⁵⁶ so naslednje priče nekoliko osvetlile opekarski posel starejšega brata Markuzzi. Petintridesetletni kmet Ivan Holer (podpisan kot Johann Holler) je pri Jožefu Markuzziju v letih 1921–1926 večkrat naročil opeko, in čeprav mu je izplačal veliko denarja, ni imel občutka, da bi opekarski posel Markuzziju prinašal visoke dobičke, saj je moral z izplačanim denarjem poplačati najete delavce, ob tem pa mu je dež večkrat uničil že narejeno, še ne žgano opeko, ki jo je sušil na prostem. V začetku januarja 1926 sta se moža pogodila za 30.000 kosov opeke, za katero se je Jožef zavezal, da jo bo dostavil do junija istega leta, a se je že nekaj dni nato pri Holerju pojavila Jožefova žena s pobudo o izplačilu predujma, češ da sta s soprogom kupila manjše posestvo.⁵⁷

Da je bil opekarski posel Jožefa Markuzzija po ustavitvi kazenskega postopka proti bratoma Markuzzi leta 1921 in Jožefovi ponovni poroki leta 1922 sorazmerno stabilen, je pričala še izpoved petdesetletnega upravitelja graščine Zgornji Cmurek Antona Malija, ki je poleti 1924 pri Markuzziju naročil 60.000 kosov opeke. Po končanem delu septembra 1925 je Markuzziju ob plačilu denarja po pogodbi pripadalo na vsakih 1.000 opek še tri in pol kilograma moke in pol kilograma zabele ter za vsakega delavca (običajno so bili ob Jožefu in njegovi ženi zaposleni še dva ali trije) dnevno liter in pol jabolčnika.⁵⁸ Podobno kot drugi je tudi

⁵⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Peter Valner/Wallner, 1. 4. 1926.

⁵⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Anton Majcenič, 21. 4. 1926.

⁵⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Franc Repolusk, 2. 4. 1926.

⁵⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Ivan Holer/Johann Holler, 2. 4. 1926.

⁵⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Anton Mali, 2. 4. 1926.

tridesetletni Konrad Neudauer za pripravo opeke Jožefu Markuzziju plačal po obrokih. V zameno za razpadajočo kočo, katere les je uporabil za žganje opeke, se je Jožef leta 1922 zavezal za izdelavo 10.000 kosov opeke za Neudauerja, preostanek pa je smel obdržati zase. Moža sta posel sklenila še leta 1923 oz. 1924, ko je Neudauer za novih 20.000 kosov opeke plačal z denarjem, moko in zabelo. Tudi Neudauer je menil, da je bil Jožef kljub solidnim dohodkom neprestano brez denarja zaradi popivanja in veseljačenja z ženskami po vaških gostilnah.⁵⁹

* * *

Ponovno pričanje Ane Šrol iz Drvanje na lenarškem sodišču pred sodnikom Josipom Čemerjem v začetku aprila 1926 je bilo zanimivo, ker je bila tedaj osemindvajsetletna dninarka ena redkih, ki je družino Ivana Markuzzija poznala od blizu. Postavljalo se je vprašanje, kakšno držo bo zavzela v odnosu do dveh namišljenih, a jasno zamejenih množic: lokalne skupnosti in osumljencev. Ana Šrol je od leta 1915 redno delala na Markuzzijevih njivah in običajno prenočevala na plačnikovem skednju. Vedela je, da je bil Mihael Zemljič stalni gost domačije, na kateri so se zaradi Markuzzijevega tihotapljenja pogosto izmenjavali ljudje, tako moški kot ženske. Ana Šrol je bila na Ivanovi domačiji tudi v času, ko se je v Slovenskih goricah zgodil umor neznanca. Na njegovem skednju je prenočevala natanko tisto noč, ko so moški na voz nalagali tovor – a ne mrliča, temveč žive svinje. Priznala je, da se je zaradi svoje povezanosti z Markuzziji res hvalisala pri sosedih, da bi *Taljana* zaprla, če bi povedala, kar ve. A ni mislila na voz z možmi in svinjami, temveč je s truplom povezovala vožnjo v neznano, ki sta jo tisto noč z vpreženim juncem ali kravo opravila Ana Markuzzi in Miha Zemljič.⁶⁰ Kar je morda učinkovalo kot razgrnitev nove, nepričakovane dimenzije dogajanja, ni bilo nič drugega kot dodatna sladka iskra na žareči fantazmi o Markuzzijevih, ki je buhtela v glavah domačinov Slovenskih goric.

* * *

Ker je Ivan Markuzzi v začetku aprila 1926 na zaslišanju mariborskemu sodniku predal seznam oseb, ki so se v času umora zmeraj (bližnji sorodniki) ali zelo pogosto (delavci) zadrževale pod njegovo streho, je dobilo

⁵⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Konrad Neudauer, 2. 4. 1926.

⁶⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Ana Šrol, 2. 4. 1926.

lenarško sodišče nalog za nova zaslišanja. Med njimi je bila ponovno tudi Elizabeta Kovačič kot kronska priča proti Markuzzijevim. Obremenilnemu pričanju je dodala nov drobec v značilnem govoru, ki je zlagal povedke v stavke po nemškem vzoru: »Spomladi 1921 sadili smo krompir, in tedaj mi je prinesel Miha Zemljič, ki je imel v bližini klet, piti ter je rekel, da se Italijan hudo boji, ker mi je on povedal, kako so tisto noč vozili.« Ponovila je, da so imeli pri Zemljičevih v času umora večjo količino blaga za moške in ženske obleke, ki ga je Mihael prodajal okoličanom in z njim tudi plačeval dninarjem.⁶¹

Skoraj sedemdesetletnega Jožefa Bratušo iz Bačkove je konec januarja 1926 med žganjem sliv prestregla Ivana Markuzzi, ki je po aretaciji moža Jožefa Markuzzija živela pri starših. Bila je pijana, Bratuši pa je na vprašanje o poslu z opeko odgovorila, da je po Jožefovem odhodu v zapor vso prodala. Bratuša je pripomnil, da bo mož besen, ko se vrne, kar je Ivano ujezilo, da je udarila po mizi, rekoč: »Pri moji krščanski duši, on nikdar ne bode prišel domu.«⁶² Imela je dober razlog, da je verjela v to. Kot je še ne tridesetletnica povedala na zaslišanju, jo je Jožef v času nju-nega kratkega zakona surovo pretepal (poročila sta se leta 1922). Nekoč jo je s puško tako močno udaril po glavi, da je njeno življenje več tednov viselo na nitki, drugič je streljal za njo, a je ni zadel. Jožefovo nasilje po njenem ni izhajalo iz vojne izkušnje, saj nikoli ni bil vojak. Bržkone je

Od leta 1918 do jeseni 1920 služila sem pri Francu Kurniku, posestniku v Bačkovi, ter sem zapustila službo nekaj časa potem ko se je izvršil kritični umor.- Meni so bile razmere pri hiši Franca kurnika dobro znane, ker sem se morala mnogo baviti z gospodarstvom, toda moram reči, da nikdar nisem videla pri Francu Kurniku kakega tujega človeka, ter je izmišljeno, da bi se bil tam zadrževal kak tujec celo več dni.- Ako bi bil kdo hodil k hiši, bi ga bila jaz morala videti.- Res pa je, da se je bavil Franc Kurnik tedaj s tihotapstvom, ki je cvetelo po vsej Bačkovi.- Kolikor je meni znano, Vincenc Kurnik tedaj sploh ni bil doma, ter je bil v zaporu.

P.o. Ivana Markuzzi

Faksimile dela pričanja Ivane Markuzzi aprila 1926
(PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

⁶¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslihanje osumljenca Ivana Markuzzija na Okrožnem sodišču Maribor, 3. 4. 1926.

⁶² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Jožef Bratuša, 21. 4. 1926.

Ivana zakon z grobim, več kot dvajset let starejšim alkoholikom sprejela zato, ker vanj ni prinesla ničesar, medtem ko je on »dobro služil pri opeki«. ⁶³ In revščini navkljub: kakšno breme je nosila Ivana, da se je poročila z vdovcem, o katerem je vedela, da je bil »jako nasilen« ženo in da večino zaslužka zapije?

* * *

Da sta bila brata Markuzzi leta 1921 osumljenca za umor, v naslednjih letih ni usodno ogrozilo niti Ivanovih tajnih trgovskih poti ali domačega gospodarstva – na njegovih njivah so se redno izmenjavali okoliški dni-narji – niti ni odgnalo naročnikov Jožefovega opekarskega posla, četudi je bil konec septembra 1923 zaradi tatvine obsojen na teden dni zapora, ki ga je prestal v Lenartu. ⁶⁴ Ivan Markuzzi je bržkone računal, da bo tudi leta 1926 kmalu na prostosti, zato ne preseneča, da je njegova sedemnajstletna pastorka Rozina Kramberger konec aprila 1926 lenarškemu sodniku postregla s precej neuporabno informacijo: »Ali se je bavil oče tudi s tihotapstvom, meni ni znano, denarja pa je imel včasih več, včasih pa manj ali nič.« ⁶⁵ Sočasno z vnukinjo je prvič in zadnjič odprl usta v zvezi z umorom, ki je bremenil njegova sinova, tudi triinosemdesetletni Angelo Markuzzi; starejšega je povsem zanemaril, na mlajšega pa je gledal z neprikritim občudovanjem: »Jaz vsled svoje starosti že sedem let ne morem več prav iz hiše, večinoma ležim in grem iz hiše le v skrajni potrebi. Kar se v hiši godi, mi je znano, in vem tudi, kaj se je za časa kritičnega umora pri nas godilo. Jaz nisem videl tedaj nikakega tujega človeka pri nas, ter vsled tega tudi zanikam, da bi se bil izvršil v naši hiši kak umor. Moj sin je res kupčeval in tudi še pozneje s sadjem in pijačo, katero je prodajal v različne kraje. K hiši je prihajal pač večkrat Miha Zemljič, s katerim smo si mi dobri, ker je moj sin boter njegovim otrokom. I...I o svojih kupčijah mi je sin večkrat pravil ter vem tudi, da je imel sin večkrat več denarja, če se mu je posrečila kaka kupčija, mnogokrat pa mu je denar tudi manjkal. Zapravljivec moj sin ni bil, in sem mnenja, da se je on večkrat napil na račun drugih, kakor drugi na njegov račun. Jaz sem za svojo osebo prepričan,

⁶³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Ivana Markuzzi, 21. 4. 1926.

⁶⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Ludvik Žižek, Jožef Senekovič, Jožef Kozar, Franc Kraner, 30. 4. 1926.

⁶⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Rozina Kramberger, 30. 4. 1926.

koje govore
in priča
pričati

2 Angelo MARKUCI, 83 let star, roj. Buja pri Vidma - Gemone, r.k.vera, oženjen, prevžitkar, oče Ivana Markucija, se odpove psavndi dobroti § 152 k.p.r. in izjavi, da bo pričal, izpove:

Jaz vsled svoje starosti že 7 let ne morem več prav iz hiše, večinoma ležim in grem iz hiše le v skrajni potrebi.- Kar se v hiši godi, mi je znano, in vem tudi, kaj se je za časa kritičnega umora pri nas godilo.- Jaz nisem videl tedaj nikakega tujega človeka pri nas, ter vsled tega tudi zanikam, da bi se bil izvršil v naši hiši kak umor.- Moj sin je res kupčeval tedaj in tudi še pozneje z sadjem in pijačo, katero je prodajal v različne kraje. K hiši je prihajal pač večkrat Miha Zemljčič, s katerim smo si mi dobri, ker je moj sin boter njegovim otrokom.

Ko so v kritičnem času peljali svinje v Maribor, sem slišal govoriti v hiši, da so jih kupili na Ščavnici ter jih potem prodali v Mariboru, videl pa nisem, kaj se je tedaj pri hiši godilo. O svojih kupčijah mi je sin večkrat pravil, ter vem tudi, da je imel sin večkrat več denarja, če se mu je posrečila kaka kupčija, mnogokrat pa mu je denar tudi manjkal. Zapravljivec moj sin ni bil, in sem mnenja, da se je on večkrat napil na račun drugih, kakor drugi na njegov račun.- Jaz sem za svojo osebo prepričan, da je moj sin Janez Markuci nedolžen, in da ljudje, ki govorijo danes proti njemu, niso njegovi prijatelji, ker bi sicer že pred 5 leti ali prej povedali, kar danes vejo.-

P.o.

Faksimile pričanja Angela Markuzzija konec aprila 1926
(PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

*da je moj sin Janez Markuzzi nedolžen in da ljudje, ki govorijo danes proti njemu, niso njegovi prijatelji, ker bi sicer že pred petimi leti ali prej povedali, kar vejo.*⁶⁶

* * *

Mariborskemu državnemu tožilstvu je sredi maja 1926 uspelo spisati obtožnico zoper Ivana, Ano in Jožefa Markuzzija ter Mihaela Zemljčiča zaradi »hudodelstva zavratnega roparskega umora«; kazenski pregon zoper

⁶⁶ Prav tam, Zasllišba priče – Angelo Markuzzi, 30. 4. 1926.

soprogo zadnjega je bil ustavljen, visoko noseča želarka in mati šestih otrok pa ni bila upravičena do denarne odškodnine za tedne preiskovalnega zapora. Vendar pa je bil to dosežek dvomljive vrednosti. Obtožnica se je v temeljih sklicevala na »*ljudski glas*«, ki je od vsega začetka sumil umora družino Markuzzi, »*ker je uživala prav slab glas in veljala za nevarne tihotapce*«. ⁶⁷ Tak zaključek tožilstva je bil nenavaden, saj je moralo razpolagati s spričevalom Občinskega urada Drvanja z začetka maja 1926, ki je mariborskemu sodišču o Ivanu Markuzziju sporočalo, da »*do sedaj ni bil na slabem glasu*«. ⁶⁸ Vendar je le dan pred izdajo obtožnice z Občinskega urada Drvanja prispela nova ocena Ivanove javne podobe, ki je vsebovala zgovoren popravek: »*Do zdaj ni bil na slabem glasu, pa tudi na dobrem ne*«. ⁶⁹

Obtožnica je pobudo, na podlagi katere je mariborsko sodišče dovolilo obnovo kazenskega postopka zoper Markuzzijevo in preiskavo zoper zakonca Zemljič, gladko pripisala »*ljudstvu*«, ki »*ni mirovalo, kajti ni moglo prenesti, da bi ta živalski zločin ostal nekaznovan*«. ⁷⁰ To seveda ni bilo res, temveč je bilo res nasprotno, da je bilo zlasti po koncu svetovne vojne – kakor je ugotavljal sodni izvedenec mariborskega sodišča Ivan Jurečko – (tudi) na Štajerskem veliko število zločinov neraziskanih in nepojasnjenih, krivci zanje pa nekaznovani. ⁷¹

Pričakovano je postal slikovit vzklik »*Subito, subito!*«, ki naj bi ga slišal Štefan Geček med nalaganjem trupla pred Markuzzijevo hišo, prvi dokaz o vpletenosti *Taljanov* v umor neznanca. Dalje je obtožnica izpostavljala pričanje Franca Role, ki naj bi mu Jožef v hudi pijanosti zaupal, da so neznanca umorili »*ti prokleti Bačkovci*«, tj. njegov brat, svakinja in Mihael Zemljič. Vso drugo ključno obremenilno argumentacijo o popivanju potujočega trgovca v Markuzzijevi kleti, njegovem nenadnem izginotju in hipnem skokovitem porastu denarnih in materialnih sredstev pri bratih Markuzzi in Mihaelu Zemljiču je sodišču posredovala viničarka Elizabeta Kovačič, katere pričanje je tožilstvo ocenjevalo kot »*dosledno iskreno*«. Iz treh pričanj izhajajoč sklep mariborskega državnega tožilstva je zvenel naravnost srhljivo za tiste, ki so po koncu velike vojne računali na pravno zaščito posameznika: »*Že na podlagi teh ugotovitev je dokazano,*

⁶⁷ Prav tam, Obtožnica, 11. 5. 1926.

⁶⁸ Prav tam, Pismo o glasu – Ivan Markuzzi, 3. 5. 1926

⁶⁹ Prav tam, Pismo o glasu – Ivan Markuzzi, 10. 5. 1926

⁷⁰ Prav tam, Obtožnica, 11. 5. 1926.

⁷¹ PAM, fond: Eman Pertl, 34/2, Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurečka.

114

X 006 POROKNO 300'00E

Dravsko sodišče v Mariboru
 Določeno dne 3. V. 1926 št. 11
 1. krat prilog. nadpis LAJON št. 163/26-11
Vermassjet Obt. št. 24/26
 76 Obtožnica: O. J. 314/26

Državno pravdnštvo v Mariboru vlogo pri okrožnem kot porotnem sodišču v Mariboru, ki je za presojo te kazenske stvari pristojno, zoper

1. Ivana Markuzijca,
 roj. 25. decembra 1887 v Zg. Ročici, srez Maribor, levi breg, prist. v Drvanjo, srez Maribor, levi breg, r.k. oženjenega posestnika v Drvanji, sedaj v preiskovalnem zaporu, že kaznovanega,

2. Jožefa Markuzijca,
 roj. 14. marca 1875 v Buji, v Julijski Benečiji, prist. v Spod. Žerjavec, srez Maribor, levi breg, r.k. oženjenega opekarja v Spod. Žerjavecih, sedaj v preiskovalnem zaporu, že kaznovanega

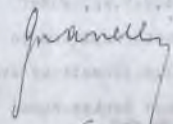
3. Ano Markuzijevo,
 roj. 22. julija 1891 v Spod. Žerjavecih srez Maribor, levi breg, prist. v Drvanjo srez Maribor, levi breg, r.k. omoženo, pos. ženo v Drvanji, sedaj v preiskovalnem zaporu;

4. Mihela Zemliča,
 roj. 29. septembra 1889 v Stajngrovi, srez Maribor, levi breg, prist. k Sv. Trem kraljem, srez Maribor, levi breg, r.k. oženjenega posestnika v Batkovi, sedaj v preiskovalnem zaporu, že kaznovanega,

obtožbo: _____

Gospodu preiskovalnemu sodniku
 tu
 z izjavo, da nimam povoda za nadaljnjo preganjanje Ane Zemličeve (§ 109 kpr.),
 Ani Zemličevi se naj ne prizna odškodnine za zavarovalni in preiskovalni zapor.

V Mariboru, dne 11. 5. 1926.

Državni pravdnik:

S
 Prejeto v uradni pošti 5. 2. 1926.
 Varnostna komisija.
 Obt. št. 78 - An. Zemliča.
 11. 14. 5. 1926.
 Košmirek

Faksimile dela obtožnice proti trem Markuzzijevim in Mihaelu Zemličju (PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

da so neznanega moža umorili in oropali Janez Markuzi, Jožef Markuzi in Mihael Zemljič, pri čemer je Ana Markuzi neposredno sodelovala. Ta edini sklep je mogoč.»⁷²

* * *

Zaradi natančne poizvedbe komandirja Gregorja Lesjaka lahko beremo o zanimivi poti, ki jo je opravila predelana vojaška obleka umorjenega: letna vojaška bluza, spodnje perilo, srajca in vojaške hlače ter okovani vojaški čevlji so bili sprva poslani sodišču v Lenartu, od tam pa občinskemu uradu v Benediktu kot poplačilo stroškov pogreba neznanca. Benediški župan je hlače umorjenega podaril lokalnemu revežu, preostala od krvi uničena in strgana ali ob obdukciji razrezana obleka pa je končala v ognju. Komandir Lesjak se je trudil najti pričo, ki je trdila, da je pred umorom videla Ivana Markuzzija v vojaški obleki, v kakršno je bil po smrti oblečen umorjeni. Zaradi neuspeha preiskave se komandir ni vznemirjal, saj predelane vojaške uniforme na moških telesih po vojni niso bile nič posebnega.⁷³

Le dober teden pred sklicem glavne razprave v zadevi Markuzzi je pred lenarškim okrajnim sodnikom Josipom Čemerjem ponovno nastopil Peter Tomažič iz Drvanje, ki mu je bil sosed Markuzzi očitno trn v peti. Tokrat je povedal, da je nekoč v Ivanovi hiši nalašč omenil umor neznanca, nakar je Ani Markuzzi ušlo: *»Na mojega so čakali, pa je eden drugi v stih prišel.«* Ana, ki se je zelo dobro zavedala tveganosti moževe dejavnosti, je brž povabila pogled in odšla iz hiše. Petra Tomažiča, ki je že nekajkrat na lastno pobudo vstopil v preiskavo s podatki proti Markuzziju, pa je po umoru zmotil še en pripetljaj, ki se je zgodil pred septembrom 1920 in mu je dal vedeti, da se v Ivanu Markuzziju skriva surovež. Na njegovem vozu sta skupaj potovala v Ljutomer, ko je Ivan nesrečno zbil kolesarja. Postal je nervozen in je grozil, da morebitnega ovaditeljja *»zamore dol narediti, potem pa nekam vreči.«*⁷⁴

* * *

⁷² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Obtožnica, 11. 5. 1926.

⁷³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo orožniške postaje v Sveti Trojici sodišču v Lenartu, 11. 5. 1926.

⁷⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Peter Tomažič, 1. 6. 1926.

S predlogom na vabilo prič sta se v začetku junija 1926 s pomočjo odvetnika Ferda Lašiča na obtožnico odzvala tudi zakonca Markuzzi. O sestri in bratu Elizabeti Kovačič in Francu Roli sta imela Markuzzija kar najslabše mnenje: »*Oba sta znana delomrzneža, ki bi le živela na lahko pridobljen način ugodno življenje. Oba sta pravdača prve vrste in v vsakej pravdi, katero ima eden ali drugi, se podpirata z najsumljivejšimi izpovedbami kot priči.*«⁷⁵

V nadaljevanju je sledil eden najsijajnejših opisov osebnosti Ivana Markuzzija, ki ga je prispeval kar sam, ko je razčlenil in utemeljil svojo visoko samopodobo. Osupljivo, kako natančno je znal kot kmečki moški reflektirati svoj položaj v skupnosti! V kolikšni meri že je pred sodiščem skrival svoj pravi obraz, se je v naslednjih vrsticah zdel iskren, predvsem pa ponosen in s trdno vero vase: »*Jaz Ivan Markuci imam kljub čutu za gospodarstvo neki nagon k trgovstvu, dasiravno ne izvršujem te obrti na podlagi obrtnega lista. Tako sem že omenil, da sem kupil gozd in prodajal drva. Kupoval pa sem tudi surove kože, jih dal izdelati za usnje; jaz sem prodajal usnje, ker mi je to vrglo dobiček. Kupoval sem tudi slive, kupčeval z jabolki in jabolčnikom, kratkomalo s stvarmi, ki so bile kurantne. Pri naravnem nagonu in nadarjenosti za preračunavanje sem imel večinoma srečo in lep dobiček. Res sem bil radi nedopustnega izvrševanja trgovine večkrat kaznovan in sem enkrat plačal za vole, katere sem prodal doma, ki pa jih je kupec iztihotapil prek meje, 10.000 Din globe, vendar pa to ni padlo toliko na tehtnico, ker sem imel obilo dohodkov iz gospodarstva in obilo dohodkov iz trgovine.*«⁷⁶

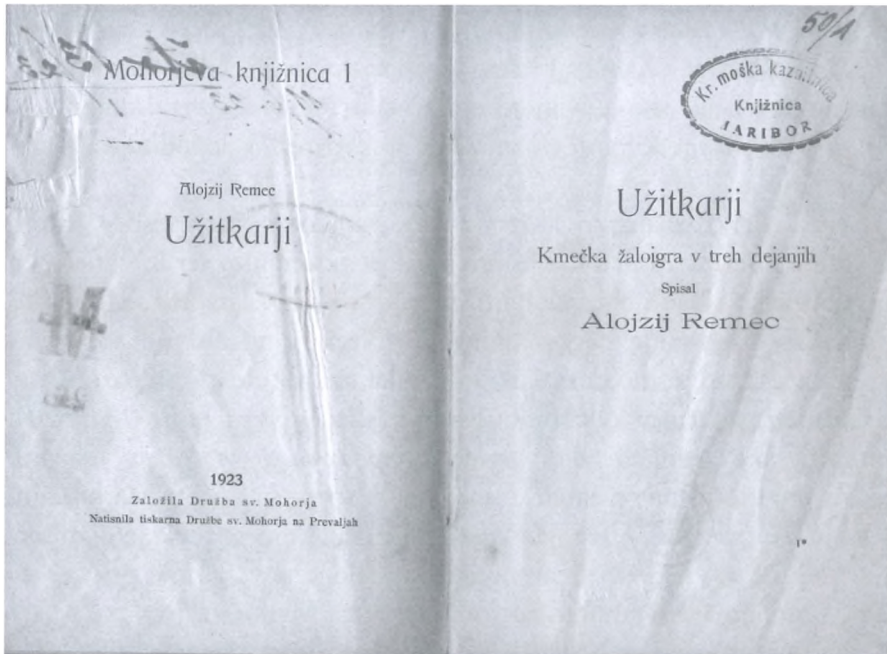
Zakonca sta skušala dokazati, da Štefan Geček zaradi bujnega rastja na dvorišču, zaprtosti s kmečkimi poslopji in trde teme s ceste ni mogel videti, kaj se dogaja na Markuzzijevem dvorišču. Kot v posmeh dežurnim moralistom, ki so tihotapstvo vztrajno enačili z ljubeznijo do brezdelja, je nadaljeval Ivan Markuzzi: »*Iz vsega tega je dovolj jasno, da pri svoji mravljični pridnosti nisem mogel priti na zločinska dela niti jaz Ivan Markuzi niti jaz Ana Markuzi. Jaz Ivan Markuzi sem v obče tako mehkega srca, da se mi vsaka žival smili, tako da ne morem nikdar prisostvovati, če kolemo svinje, kureta ali teleta. Ob teh prilikah se vedno odstranim in me je le s težka dobiti, da bi pomagal nesti zaklano svinjo.*«⁷⁷ Je kmečki posestnik in

⁷⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Predlog na vabilo prič, 4. 6. 1926.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Prav tam.

veteran prve svetovne vojne res lahko negoval mehko dušo, kakršno je opisoval? Malo verjetno, res pa je, da Markuzzi ni bil običajen kmečki posestnik; najbrž se ni nikoli istovetil s kmečko mentaliteto – obupano in fatalistično spričo nerazumljenosti in nemoči v odnosu do oblasti – kakršno je leta 1923 opisal Alojzij Remec v kmečki žaloigri *Užitkarji*. Morda pa si je Markuzzi kasneje z branjem *Užitkarjev* krajšal mukotrpane kaznilniške dneve.⁷⁸

Začetni strani Remčeve žaloigre *Užitkarji*, ki jo je po knjižnici mariborske moške kaznilnice nasledila Univerzitetna knjižnica Maribor.

Ivan Markuzzi je v odzivu na obtožnico razlagal še, da so skozi Drvanjo, Bačkovo in druge obmejne zaselke v času umora jeseni 1920 potovale »tolpe tihotapcev« v skupinah tudi do šestdeset ljudi. Ravno ti »najnevarnejši elementi« so po njegovem mnenju imeli na vesti nepojasnjene umore, tudi mladega neznanca. Priči Francu Roli ni Ivan verjel niti besedice, saj je lagal celo o tem, da je bil v času umora gostilničar, četudi je hčeri natakarici v Krmekovi gostilni zgolj pomagal k višjemu zaslužku tako, da je prisedal k vinjenim gostom in jih »animiral za

⁷⁸ Remec, *Užitkarji*, 26–27.

temvečje pijančevanje«. Goste je pritegoval tudi tako, da je v gostilno vodil lahkomišne ženske. Rolovemu početu je večkrat nasedel Jožef Markuzzi, ki je bil »v pijanosti nepreračunljiv bahač in zapravljivec«. Ko so bili Markuzzi prvo aretirani, so bili sprva zaprti vsak v svoji sobi Krmekovi gostilne. Tam je bil tudi Rola.⁷⁹

V zvezi s pričanjem Franca Role in Elizabete Kovačič je šele obtoženi pripomnil to, kar organov odkrivanja in pregona očitno ni zanimalo: »Zelo čudno je, da Franc Rola in njegova sestra Liza Kovačič skoraj šest let nista črhnila o zadevi ničesar in da ju je koncem 1925 začela naenkrat in istočasno peči vest.« Kakor ni nikogar zanimalo, da je Štefan Geček šele v začetku leta 1921, ko je Ivan od njega s silo izterjal zastarani dolg in »je že bil z travo poraščen prvi grozni utis«, spregovoril o dogodku z nalaganjem trupla.⁸⁰

Ivan Markuzzi ni skrival izstopajoče besedne nadarjenosti, s katero je moral dominirati nad okoliškim slabo artikuliranim ter med nemško in slovensko skladno tavajočim kmetskim prebivalstvom, ki je težko prenašalo blagostanje njegove domačije. O tem je pričalo tudi s svinčnikom načečkano pismo domačina Ješovnika, zakoncema Markuzzi očitno naklonjenega znanca, odvetniku Ferdu Lašiču: »Sicer pa ima (Markuzzi, op. p.) veliko zavidlivcev radi njegovega gospodarskega napredka.« Ješovnik je bil prepričan, da so imeli domačini, ki so pričali proti Markuzziju, »veliko bolj črne duše kakor Markuci«.⁸¹ Le nekaj dni pozneje je mariborsko sodišče kot neutemeljene zavrnilo predloge za zaslišanje prič, ki sta jih na sedemnajstih straneh razgrnila zakonca Markuzzi.⁸²

* * *

Jožef Markuzzi in Mihael Zemljič sta za pravno obrambo najela mariborskega odvetnika Danila Komavlija, s čimer je v kazensko zadevo vstopil njegov najpomembnejši člen, ki je življenjske usode akterjev primera Markuzzi in tovariši v naslednjem desetletju obrnil v malodane nezamisljiv, fantastičen zaključek. Kmalu je uvidel, da je bil t. i. ljudski glas, ki je Markuzzijeve povezal z umorom neznanca, plod prizadevanj

⁷⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Predlog na vabilo prič, 4. 6. 1926.

⁸⁰ Prav tam.

⁸¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, nedatirano pismo Markuzzijevega znanca Ješovnika Ferdu Lašiču.

⁸² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Sklep Svetovalstvene zbornice Okrožnega sodišča Maribor, 7. 6. 1926.

Ljubil. gosp. Fr. Lašič 14. VI. 1926
 14 VI 1926
 Primiš čim dopisnice od gosp.
 Merkuri' kterigaš zagonomiti ale
 On me proti da bi vam mogel niti
 namiti kudaj je bil Josef Bratisla
 radi knive prisiege Karnovan.
 Bratisla ni bil radi knive prisiege
 Karnovan sicer pa je bil radi knive
 prisiege v sodniski prisistavi. Bilo
 je tudi olognato da je knivo prisie,
 gel pa gosp. sodnik Petrovič je olognal
 da je bila stvar zastarana tu ga je
 oprastil. Bil čim osetno narhor
 kod priča.
 Varnostim vam da je Bratisla se
 to opredovno prak storil sicer pa je
 zmita buča v kateri mi postenega ni;
 Tudi vty stvari nebode mi kermiane
 ga govoril in pričal ker se tudi dlu
 ge priče proti Merkuciji hystral;
 Lahoravno vse priče katere proti
 Merkuciji pričajo imajo veliter
 bol črne sluse kakote Merkuri'.
 Merkuri je po mojem vedenji posten
 in miroluben človek od katerega
 bi si človek tega nikol nebi strahil
 da bi kaj takega storil čiga je
 obesolčen

Faksimile dela pisma znanca Ješovnika Markuzzijevemu odvetniku Ferdu Lašiču (PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

treh oseb: Franca Role, Štefana Gečka in prepirljive ter nasilne Elizabete Kovačič, ki je »neki Mariji tihl obečala«, ji torej grozila z zadavljenjem z naglavno ruto, če ne bi na sodišču, kjer je imela odprte številne medsosebske spore, govorila njej v prid.⁸³

Jožef Markuzzi še zdaleč ni imel tako visoke samopodobe kot mlajši brat; ko je v predlogu za zaslišanje prič opisoval sebe, je veliko povedal tudi o bratu Ivanu, ki kljub ciničnemu bahanju z »mrvljično pridnostjo« več kot očitno ni delil kmečke miselnosti, v okviru katere se je najvišje uvrščala prav vrednota skromne, tihe in neambiciozne delavnosti: »*Jožef Markuzzi je bil vedno priden opekar, je vedno pridno delal, zlasti v tistem času mnogo zaslužil, ker je drago računal, delavcem, ki so pri njem delali, je malo plačal. /.../ Ko je pri kakem kmetu kako delo rabil in dobil denar, je pa seveda tudi rad pil za svoje denarje.*«⁸⁴ Kdove kako je bilo v resnici z Jožefovimi najetimi delavci, a eden od njih, šestnajstletni Jožef Ranc, ki je v letih 1920–1921 pogosto žgal opeko pri Markuzziju, o delodajalcu ni imel slabega mnenja: bil je redkobeseden in ni delavcem nikoli pojasnjeval svojih krajših ali daljših odsotnosti, vendar je običajno spal skupaj z njimi po hlevih ali skednjih domačij, kjer so delali.⁸⁵

* * *

Morda je trojiški komandir Gregor Lesjak upal na poklicno napredovanje, ko se je tako očitno naprezal, da spravi Markuzzija za zapahe. Ker je obstajala bojazen, da bi obtoženemu glede na obstoječe skice njegove domačije uspelo dokazati, da Štefan Geček s ceste ni mogel videti nalaганja trupla na dvorišču, je Lesjak dva dni pred razpisano glavno razpravo okrožnemu sodišču poslal novo skico Ivanovih poslopij z natančno določitvijo točke, od koder je Geček opazoval dogajanje. Na novi skici je bila dvaindvajset metrov dolga daljica med opazovalcem in drugimi akterji dogajanja gladko izčiščena, na poti ni bilo rastlinja ali arhitektonskih ovir, ki bi utegnili opazovalcu zastirati pogled.⁸⁶

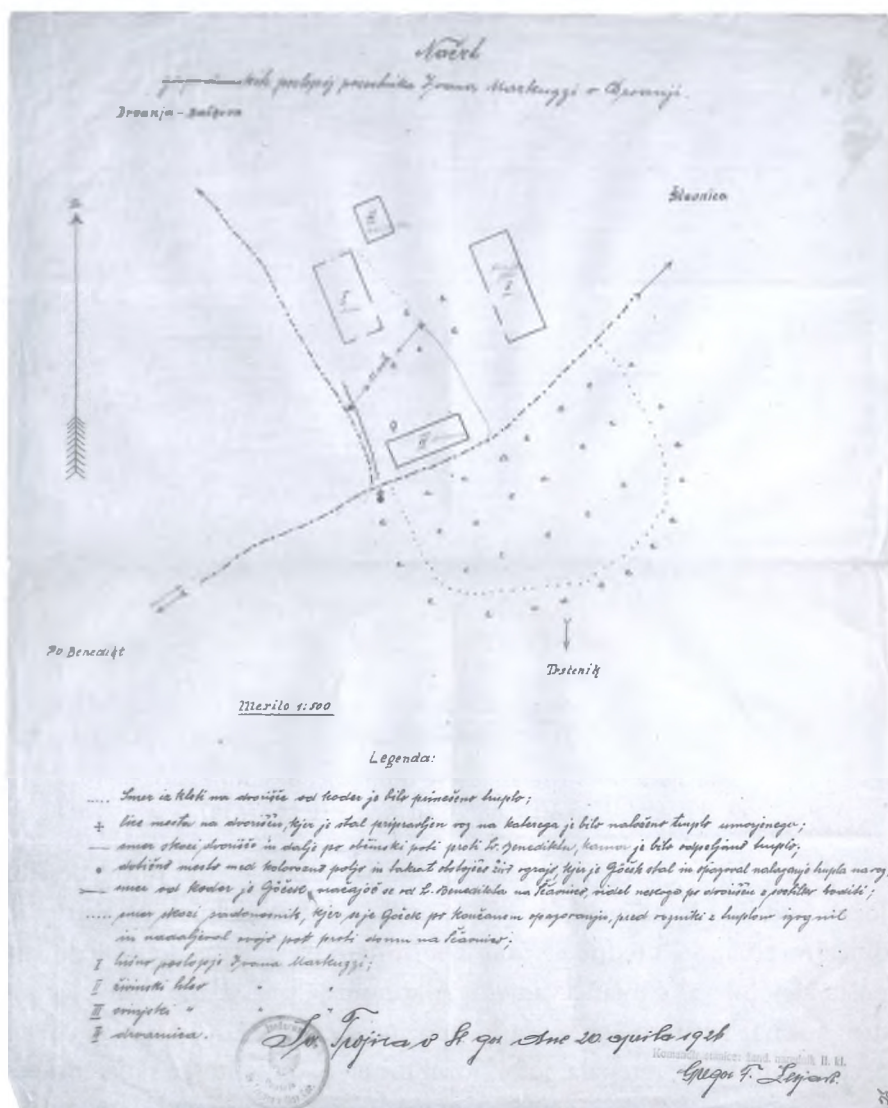
* * *

⁸³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Predložitev pooblastila ter nujni predlog, 7. 6. 1926.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Jožef Ranc, 12. 8. 1926.

⁸⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis Gregorja Lesjaka mariborskemu sodišču, 8. 6. 1926.

Policijska skica Markuzzijeve domačije, 20. april 1926
(PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

V prvi jugoslovanski državi so kazniva dejanja, za katera je bila po kazenskem zakoniku zagrožena smrtna ali najmanj petletna zaporna kazen, obravnavala porotna sodišča, ki niso bila stalna, temveč so bila sklicana praviloma vsake tri mesece na sedežih okrožnih sodišč.⁸⁷ Na glavni obravnavi v zadevi Markuzzi in tovariši, ki se je pred mariborskim okrožnim

⁸⁷ Melik, *Kazensko sodstvo na Slovenskem*, 27.

172

OKROŽNO SODIŠČE V MARIBORU

7. m. stanica Sv. Trojica

Belešnica = 4. lvi. 1926

V VIII 88/26

493.

krat

pril.

nadpis

115 704

7. junija 1926

D SV. TROJICI

Obratovanemu sodišču Maribor.

Činjenice prvega sodišča pomenijo da bi se ob priložni popotnega postopka o padevi Ivana Markuzzi in to. Prater semna ova seveda dne 16. 1926 vsiljenih parotniče Prater in L. Luvata Ker se je v sponjeju tuče. najina padevile o padovini paun splahim govanje da bade parotniče Prater sed baji v sofi. prjatelj od odsotnosti L. Markuzzi in splošno na steno in vsiljenane parotniče da d. Markuzzi je stna. tra Bod. nedobone in da bi bit. vsatbe paun. prosti.

V čimniji potube se pruje na popotnega postopka o sodišča to. prjatelj -

Komandir stanice: žand, narednik II. kl.

Gregor F. Lesjaka

Dof. postavljen
 del - popotni in vsiljenane postopka
 (M. 916. 50. L. M.)

Dopis Gregorja Lesjaka mariborskemu sodišču, 7. junij 1926 (PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

»kritično« noč ni bilo v razigrani moški družbi, namenjeni proti Mariboru, temveč je prijatelj skupaj z ženo tisti večer z volovsko vprego po kmetijah bližnje okolice zanj nalagal in prevažal slive. Kaj si je moral misliti glavni obtoženec, ko sta se sodna izvedenca Ivan Zorjan in Ivan Jurečko tik pred opoldansko triurno prekinitvijo obravnave strinjala, da bi Ivan Markuzzi kljub vidni atrofiji roke zmogel s sekiro zadati neznanca smrtno poškodbe glave in zatilja?⁸⁹

Pričanje Štefana Gečka, ki je trdil, da je s ceste – skrit za živo mejo – opazoval nakladanje mrliča na Markuzzijevem dvorišču, sta zagovornika obtoženih, Ferdo Lašič in Danilo Komavli, postavila na laž s trditvijo, da na mestu, ki ga je opisoval kot svoje gledišče, nikoli ni rasel »živi plot«, pač pa so bila na tistem mestu tedaj zložena drva. Danilo Komavli je spomnil, da je imel Geček z Ivanom Markuzzijem lastninski spor zaradi železnih »šin«, tj. palic, medtem ko je naslednja obremenilna priča Elizabeta Kovačič kar naravnost povedala, da je na Ivana jezna zaradi iztoženega denarja, na Mihaela Zemljica pa, ker jo je ob neki priložnosti skušal »spolno rabiti, a se mu ni udala«.⁹⁰

Primorski begunec Danilo Komavli je že med zaslišanjem Štefana Gečka pokazal, kako natančno, sistematično in analitično se namerava lotiti primera Markuzzi in tovariši. Za začetek je predlagal pridobitev meteorološkega poročila o noči, ko je Ivan Markuzzi prevažal svinje v Maribor, saj so priče v pripovedi neuskklajeno govorile na eni strani o jasnini neba z lunino razsvetljava, na drugi pa o šibkem ali močnem deževju. Da bi bolje razumel okoliščine primera, se je Komavli odpravil tudi v Drvanjo, zato je lahko v sodni dvorani trdil, da mesec ni mogel bistveno osvetliti grape, v kateri je stala Markuzzijeva hiša. Preden je bila ob 19. uri razprava za dobro uro prekinjena, je mariborski državni tožilec zavrnil Komavlijev predlog o izdelavi meteorološkega poročila, pozno zvečer pa je sodišče vendarle ugodilo predlogom zagovornikov, da se seznanijo s kazenskimi spisi lenarškega okrajnega sodišča, ki so nakazovali vpletenost Franca Kurnika v umor neznanca, ter da se pridobijo podatki o luninih menah v septembru 1920.⁹¹

* * *

⁸⁹ Prav tam.

⁹⁰ Prav tam.

⁹¹ Prav tam.

V vmesnem času pred nadaljevanjem razprave je imel komandir Gregor Lesjak priložnost na obtožence naložiti dodatno breme – v začetku julija 1926 se je v enem dnevu razpisal kar dvakrat. V prvem poročilu državnemu tožilstvu v Mariboru je komandir popisal dogodek ob obisku tašče Mihaela Zemljiča pri zakonskem paru v Drvanji nekaj dni po pokopu umorjenega neznanca, kjer se je prva med drugim pridušala: *»Ja grom, pa kje je naš Mih' 25 tavžent vzel.«* Ker je ostarela soseda ob tem pojasnila, da se je pred prihodom sprla s hčerjo in zetom, sogovornika njenim razburjenim besedam nista pripisovala velikega pomena, še zlasti ne mož, ki se je raje odpravil na pašo. V nasprotju z njima pa je Gregor Lesjak vzel smrtno resno visok znesek, ki naj bi ga jeseni 1920 posedoval Zemljič. Prav nič ni pomišljal, da se ne bi tudi sam vdajal pravljičnim predstavam o bogastvu, ki je nenadoma obsijalo revščino.⁹²

Komandir Lesjak je *»po svojih konfidentih«* izvedel tudi za incident iz leta 1915, v katerem naj bi Jožef Markuzzi kot strasten strelec in divji lovec – ena od točk obtožnice se je nanašala na njegovo nedovoljeno posest in uporabo orožja – nepojasnjeno streljal na znanca, s katerim je pred tem pil jabolčnik. Enajst let stara zgodba ni imela drugega namena kot utrjevati predstavo o surovežu, ki je *»zmožen izvršiti vsako, še tako grozno kaznivo dejanje«*.⁹³ Sredi avgusta 1926 je lenarški kazenski sodnik Franc Tavželj v zvezi s tem zaslišal obstreljenca, petdesetletnega viničarja Antona Harla, ki je sodniku razložil svojo ganljivo preprosto logiko: *»Nič ne morem povedati, zakaj je Markuci proti meni ustrelil. Pripomnim pa, da nisem bil z Markucijem niti v sovrastvu niti v prijateljstvu, pač pa sva bila znanca že iz šole ven. Ovadil ga nisem radi tega, ker sem si mislil: če me je Markuci ustrelil za nič, da me bo potem še preje, ker bi bil radi ovadbe gotovo na mene jezen.«*⁹⁴

Še istega dne je sodniku Tavžlju svoj obraz pokazala nepismena, a opazno zaščitniška in odločna mati obtoženih bratov Marija Markuzzi, ki je zagotavljala, da na domačiji v Drvanji nikoli ni videla drugega *»kakor naše ljudi«*: *»Jaz sem vedno doma, in bi morala vedeti, če je kak tujec bil pri nas, toda ni ga bilo.«*⁹⁵ Medtem je petinštiridesetletni kmet

⁹² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, prvo poročilo Gregorja Lesjaka državnemu tožilstvu v Mariboru, 2. 7. 1926; Zaslišba priče – Andrej Erjavec, 13. 8. 1926.

⁹³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, drugo poročilo Gregorja Lesjaka državnemu tožilstvu v Mariboru, 2. 7. 1926.

⁹⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Anton Harl, 13. 8. 1926.

⁹⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Marija Markuzzi, 13. 8. 1926.

Peter Zemljič iz Štajngrove opisal dogodek iz domače kleti, v kateri sta se ob pitju jabolčnika hudo sprla mož Elizabete Kovačič in Ivan Markuzzi. Dogodek je zanimiv zaradi osvetlitve samozavestne in velikopotezne miselnosti mlajšega Markuzzija: potem ko je rahlo vinjen Jožef Kovačič od Markuzzija zahteval poplačilo dnine za sina, ki je delal na Ivanovih poljih, je ta povedal, da je mladi Kovačič resda delal pri njem, a zato, ker so ga Markuzziji po prepiru s starši vzeli pod svoje okrilje. Za Ivana je bilo izključeno, da bi mladeniču plačal za opravljeno delo, saj ga ni formalno najel kot dninarja.⁹⁶

Petdesetletni trgovec z živino in benediški kmet Franc Fišer je Ivana Markuzzija dobro poznal in kot pragmatičen poslovni človek do njega ni imel predsodkov. Vedel je, da je Ivan v nepogrešljivi družbi Mihe Zemljiča »*podnevi in ponoči*«⁹⁷ sklepal kupčije po bližnji in daljni okolici, pri čemer je kazal veliko iznajdljivost in sposobnost kar najhitrejšega prilagajanja okoliščinam. Tudi če Fišer ne bi bil mesar, bržkone ne bi imel zadržkov do trupla, ki si ga je jeseni 1920 skrbno ogledal, še ko je ležalo v potočku, in je imel o vsej zadevi tudi pet let kasneje jasno predstavo; tako jasno, da ga je sodnik nekajkrat prekinil z opozorilom o dostojnem izražanju: »*Bil je neznanec po obrazu in na vratu, kjer je bila rana, posran od muh. Črvov na mrliču ni bilo opaziti. Ker je truplo zgedalo »friš«, obraz je bil še »fajn«, in ker vsled obilnih muh ni bilo opaziti na ranah črvov, pač pa zarodke, to je to, kar muha naserje, in iz tega se izvzlijo črvi, je bilo po mojem mnenju staro največ tri do štiri dni.*«⁹⁷

* * *

Še pred ponovnim sklicem nadaljevanja sodne obravnave za umor je bil Ivan Markuzzi sredi julija 1926 osumljen vloma v trgovino v Apačah poleti 1925 in kraje usnja ter podplatov tamkajšnjemu usnjarju Francu Hödlu. Komandir orožniške postaje Apače Anton Gobec je tedaj sklepal, da so bili storilci pravi strokovnjaki za vlome, kot tatovi pa začetniki, saj so ukradli samo material, ne pa tudi denarja.⁹⁸ Komandirjev argument proti Markuzziju se je nanašal na dejstvo, da se je v Drvanji in okolici »*splošno govorilo*«⁹⁸ o Markuzzijevi povezavi z vlomom in o tem, da je Ivan

⁹⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba prič – Peter Zemljič, 13. 8. 1926.

⁹⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasljšba prič – Franc Fišer, 14. 8. 1926.

⁹⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo orožniške postaje v Apačah sodišču v Gornji Radgoni, 20. 7. 1925.

dninarjem plačeval ravno z usnjem in podplati. To je rade volje potrdil komandir Gregor Lesjak, četudi je moral dodati, da izvor Markuzzijevega blaga ni bil dognan, saj so domačini molčali zaradi strahu pred njim ali odporom do »sodnijskih poslov«,⁹⁹

Ivan Markuzzi je pogosto zahajal v Hōdlovo trgovino, je komandir Gobec nadaljeval svojo interpretacijo vloma, nazadnje pa tvegala drzno vrednostno sodbo, ki je pritegnila lakoti, kakršna je opredeljevala miselnost revnega prebivalstva lokalne skupnosti: »Markuzzi si je v dobi par let pridobil lepo premoženje, in to največ z umazanimi kupčijami, koje je sklepal s sumljivimi elementi. Bližnji njegovi znanci so tudi namigovali, da se je Markuzzi udeležil več tatvin, vendar pa pozitivnega noče nobeden izpovedati.«¹⁰⁰ Usklajeno akcijo okoliških orožniških postaj za dokončni obračun z Ivanom Markuzzijem je dopolnil dopis še enega komandirja – Jožefa Magdiča z Orožniške postaje Sveti Anton. Konec julija 1926 je mariborsko sodišče ponovno spomnil na zadevo umora gostilničarke Ane Vogrin iz Cogetincev iz leta 1920 ter s pomočjo informatorja, premožnega kmečklega posestnika Franca Frasa, umor povezal z Markuzzijem. Fras se je z Ivanom seznanil v času »svetovne vojne« (izraz navajam dobesedno kot prispevek k zgodovini poimenovanja vojaškega spopada v letih 1914–1918), ko sta bila oba vojaka v Mariboru.¹⁰¹

Tudi brat umorjene gostilničarke Jožef Vogrin je bil po komandirjevih besedah od vsega začetka prepričan o Markuzzijevi »brezdvomni« vpletenosti v umor sestre, s katero je Ivan spletel zaupen odnos; ob tem je Vogrin Markuzziju pripisoval tudi dotlej nepojasnen umor dobro preskrbljenega starca iz Vitomarcev v Slovenskih goricah na silvestrovo 1920.¹⁰² Da je bil Ivan Markuzzi vselej toplo sprejet v gostilni Ane Vogrin, je bilo res, kakor je bilo res tudi, da po njenem umoru ni več zahajal v Vogrinovo hišo, saj je gostilna zaprla svoja vrata.¹⁰³ Negovana in dobro prepletana socialna mreža je bila eden od ključev Markuzzijevega

⁹⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo orožniške postaje v Apačah sodišču v Gornji Radgoni, 15. 7. 1926; dopis Gregorja Lesjaka komandirju Antonu Gobcu, 2. 7. 1926.

¹⁰⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo orožniške postaje v Apačah sodišču v Gornji Radgoni, 15. 7. 1926.

¹⁰¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročilo orožniške postaje v Svetem Antonu mariborskemu sodišču, 22. 7. 1926.

¹⁰² Prav tam.

¹⁰³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Jernej Anželj, 18. 8. 1926.

tihotapskega in prekupčevalskega uspeha, vaške gostilne po Štajerskem, v Prlekiji in Prekmurju pa so bile osrednja stičišča, v katerih je taka mreža nastajala in se ohranjala.

* * *

Poleti 1926 je Ana Zemljič poslala možu Mihaelu, priporniku v mariborskih sodnih zaporih, ki so jih Mariborčani poznali kot Hotel Graf, dolgo, s svinčnikom napisano pismo. Pretresljiv, bolečine poln splet Aninega čustvovanja je hkrati izjemen primer kmečke miselnosti in govora Slovenskih goric ter preživetvenih praks matere samohranilke: »*Dragi moj mož. Si mi pisal za god naj ga veseli obhajamo. Raje bi bila da bi se ga nigdar nebi čakala takega kak letos. Ker takega še sem nigdar nej mela in ne bom vendar več če ne bo vači rajši se sama vkraj spravim kak še enkrat takega včakam. Rajši bi bila, da bi mi nebi nič pisal *** (nečitljivo) zdaj to berem da si mislim da bi lahko mi skupaj srečni in veseli bili doma. Pa zdaj več tak nega pravice za siromake nigi. Saj že pravi pregovor da tatiče obešajo tate pa izpuščajo *** prinas je tudi tako, tisti kateri so krivi, zunaj hodijo, in Was pa tam imajo. Bakeca (domače ime za Franca Kurnika, op. p.) naj bi zaprli, gej so se krvave plahte sušili ***. Zdaj imamo tolko dela na kupu in bi mogla zdaj ravno vsaki dan biti na taverhi (dnini, op. p.) zdaj da je lepo gratalo popret pa gdaj je dež šel pa sem tak doma tudi nej mogla in Ti nimam časa in da pisati kak v noči zato pa tudi slabo pišem imam od dela tak zmantrane roke vsaki den iden žet in je letos slaba žetva vse poležano. Si mi pisal ka si žalosten saj sam veš jas tudi in se jočem še na deli vidim druge ljudi kak so veseli in srečni vsi skupaj žiher doma jas pa sama in še me za norca majo da ki še nimam nikogar ki bi jim lahko kaj povedala. Da bi Ti znal kak je meni težko gdaj moram jas sama domu in Ti pa tam ostati. Da bi rajši jas tam mesto Tebe ostala če bi lahko bi vsaj imela mir pred ludmi. Pa saj ma se vendar če nam Bog da včakati še dva meseca tega in boš rešeni trpljenja moli si zdaj in mi mo za tebe doma vsi skupaj saj molimo vsak večer.*«¹⁰⁴

V nadaljevanju je zgarana Zemljičeva soproga podrobno opisala stanje domačega kmečkega gospodarstva; pisala je o kokoših, piščancih, pujsih, nakupu »žajfe« in soli ipd. Končen rezultat njenega poslovanja je bil obetaven: »*In zdaj mo gverala Ludviki in posojilnico mo dala 1000 in prase mo si eno kupla.*« Ana Zemljič je možu, obtoženemu umora, napisala, da se

¹⁰⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pismo Ane Zemljič Mihaelu Zemljiču, 22. 7. 1926.

življenje njegovega očeta izteka (*»so boleni na srci in želodec«*) in ga morda ne bo več videl. Njen sklepni stavek, stisnjen v zgornji rob lista in obrnjen narobe, je pričal, da bi lahko z Miho govorila še ure in ure: *»*** roko strl in so stara boleni in dekla je odšla. Te pozdravi in polubi Tvoja žena Ana.«*¹⁰⁵

* * *

Okrožno sodišče v Mariboru je sredi julija 1926 naložilo okrajnemu sodišču v Lenartu zaslišanje kar petinštiridesetih dodatnih prič v zvezi s primerom Markuzzi in tovariši.¹⁰⁶ Pred kazenskim sodnikom Tavžljem je bila naporna naloga. Sredi avgusta je med izjavami prič izstopalo mnenje benediškega kmeta Simona Kurbusa; skoraj šestdesetletnik se ni mogel strinjati, da bi bili glavni obremenilni priči, Elizabeta Kovačič in njen brat Franc Rola, v lokalni skupnosti na najslabšem glasu, čeprav sta medsosedske spore rada reševala na sodišču: *»Glede zmožnosti Markucijev, izvršiti predmetni umor, ne morem ničesar povedati, pač pa lahko potrdim, da je bil izvrsten tihotapec, ki je imel veliko množino nemškega denarja. Govorice o umoru in obdolžitvi Markucijev kot krivcev so razširjali dobri in hudobni ljudje. I...! Ne morem reči, da bi brez potrebe zakonca Markuci zapravljala, bila sta srednje varčna.«*¹⁰⁷ Zgovoren je bil hlad sodnika Tavžlja ob izpovedi osemindvajsetletnega tesarja iz Trstenika, da je Elizabeta Kovačič povezala *Taljane* z umorom iz maščevanja, ker je Ivan Markuzzi od nje iztožil plačilo za selitev.¹⁰⁸

Štiridesetletni benediški gostilničar Fric Kermek, pri katerem je bila kot natakara zaposlena Roza, hči Franca Role, je povedal, da je imela Elizabeta med vojno, ko je bil mož na fronti, številna ljubezenska razmerja z drugimi moškimi.¹⁰⁹ Prva svetovna vojna je močno vplivala na prebujajočo se emancipatorno vlogo ženskega spola, ki pa marsikaterega Slovenca ni prepričala. Tudi duhovnik in urednik mariborskih katoliških časnikov Januš Golec je bil mnjenja, da je ženska morala proti koncu vojne padla pod ničlo. Denarno podporo, ki so jo dobivale družine, katerih moški člani so bili vpoklicani v vojsko, so – tako Golec – večinoma zapravile s popivanjem v družbi z lahkoživci, ki niso bili na fronti. Svaril je pred

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis mariborskega sodišča sodišču v Lenartu, 18. 7. 1926.

¹⁰⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Simon Kurbus, 17. 8. 1926.

¹⁰⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Josip Peklar, 17. 8. 1926.

¹⁰⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Fric Kermek, 18. 8. 1926.

nepopravljivim zlom za družine, »ko bo vsak čas konec vojne in bomo stopili v novo jugoslovansko državo z nezvestimi ženami in s skvarjenimi dekleti.«¹¹⁰

Ni bilo dvoma, da je bila Elizabeta Kovačič posebej nadarjena spletkarka, ki je znala igrati na karto ženskosti, in tiste vrste ženska, »da je najbolje, da se jo pusti na miru, ker taki ljudje, ki se radi tožijo, je najboljša, da se jih človek izogiba.«¹¹¹ Njena divja inteligenca se je zlahka kosala z Markuzzijevo, zato ni čudno, da jo je tudi sam skušal uničiti z značilno sodbo: »Kovačič Liza je ženska nizkotne moralne kvalitete pravdarske narave s silno razvitim erotičkim nagibom.«¹¹²

Močno naveličan je bil bržkone kazenski sodnik Franc Tavželj, ko je kdove kolikokrat že tudi devetnajstletni Mariji Putir iz Benedikta zastavil vprašanje o izvoru govoric, »da so Markuciji morilci.«¹¹³ Vprašanje mu je moralo biti odveč zlasti zato, ker je odlično poznal predzgodovino primera in je prav dobro vedel, da je bila po intervenciji vodje policijskega komisariata v Mariboru – policijskega nadsvetnika Vekoslava Kerševana – konec leta 1925 oblikovana široka akcija organov odkrivanja in pregona za dokončno rešitev vprašanja tihotapca Markuzzija.

Ob črnih oblakih, ki so se vztrajno zgrinjali nad Ivana Markuzzija, je zvenela že kar presenetljivo ugotovitev mariborskega državnega tožilca, ki je konec avgusta 1926 okrožno sodišče obvestil, da nima več povoda za kazensko preganjanje tihotapca iz Drvanje v zvezi z umorom Ane Vogrin ali vlomom pri usnjarju Hödlu.¹¹⁴ Obenem je moral tudi trojiški komandir Gregor Lesjak v tistem času sodišču poročati, da se zadeva z umorom neznanca kljub silnim policijskim naprežanjem ni premaknila z mrtve točke. Celó sam je bil vse bolj prepričan o vpletenosti tihotapca Franca Kurnika, po domače Bakeca, v umor, kar pa ni pomenilo, da je Ivana Markuzzija razumel kot nedolžnega. Zazdelo se mu je, da bo umor neznanca razvozlan v trenutku, ko bo preiskovalcem uspelo vse omenjene tako učinkovito stisniti v kot, da bodo za rešitev lastne kože drug drugega izdali.¹¹⁵

¹¹⁰ Nadškofijski arhiv Maribor, Januš Golec, Spomini, I–XI.

¹¹¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Janez Kermek, 18. 8. 1926.

¹¹² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, ničnostna pritožba Ivana in Ane Markuzzi, 11. 10. 1926.

¹¹³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Marija Putir, 18. 8. 1926.

¹¹⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis državnega tožilca mariborskemu sodišču, 25. 8. 1926.

¹¹⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Sveti Trojici mariborskemu sodišču, konec avgusta 1926.

Kako močno sta osebnost in način življenja Ivana Markuzzija, ki se ni oziral na družbene zamejitve revnega kmečkega sloja, vznemirjala širšo skupnost Slovenskih goric, je konec avgusta 1926 pričalo pismo domačina iz Apač, ki je okrožno sodišče obvestil o govorici, da je Ivan v preteklosti prodal »neke zlate prstanje« gostilničarju iz Apač. Enako zgovorno je bilo dejstvo, da je želel sicer podpisani pošiljatelj ostati anonimen, saj se je bal »velikega sovraštva« okolja, v katerem je živel,¹¹⁶ zlasti pa so spadali ljudje, s katerimi se je družil Markuzzi, na sam rob družbe oz. so bili v lokalnih skupnostih »najbolj na slabem glas«. Ko sta se sredi septembra 1926 pri županu Svetih Treh Kraljev oglasila odvetnika Lašič in Komavli s prošnjo za zaslišanje nekaterih tamkajšnjih domačinov, je županstvo tri od njih opisalo kot napadalne, prešuštne in kradljive pijance.¹¹⁷ A kot se rado zgodi preveč enostavnim, logičnim in jasnim zgodbam, se je po poizvedovanju Ferda Lašiča tudi v tem primeru izkazalo, da je slabo mnenje o domačinih »diktiral ali vsaj inspiriral« drugi resen osumljenec za umor neznanca – kmet in tihotapec Franc Kurnik.¹¹⁸

* * *

Med 17. in 19. septembrom 1926 se je v Mariboru pred okrožnim kot porotnim sodiščem odvijalo nadaljevanje glavne razprave v primeru Markuzzi in tovariši. Dogajanje ni prineslo bistvenih novosti v zgodbi o nalaganju svinj na Markuzzijevem dvorišču in prevozu v Maribor v noči, ko je priča Geček tam videl nalaganje trupla. Jožef Markuzzi, ki je ponovno prvi dobil besedo, tudi ni kazal zaskrbljenosti, temveč je bil, nasprotno, kar nekako razigran, ko je pojasnjeval svoje odnose s pričami in bližnjimi: »Priča Rola mi je »vštimaval« deklino in sva se nekoč skregala. Svojo sedanjo ženo moram včasih malo »pobožati«, ker preveč pije; streljal pa nisem nikoli za njo in ji tudi nisem dejal, da sem že več ljudi ubil in da bom tudi njo.« Obtoženi in priče so si skušali v dobi, ki je imela sebi lasten odnos do informacij, priklicati v spomin podrobnosti o dogodkih izpred več let tako, da so si pomagali z mejniki katoliškega koledarja: »na kvaterni teden«, »na Malo mašo«, »pred Malo Gospojnico« ipd.¹¹⁹

¹¹⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pismo Franca Žagavca mariborskemu sodišču, prejeto 29. 8. 1926.

¹¹⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis županstva Svetih Treh Kraljev mariborskemu sodišču, 16. 9. 1926.

¹¹⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, nadaljevanje glavne razprave, 17.–19. 9. 1926.

¹¹⁹ Prav tam.

Najbrž ni nihče več pričakoval, da bi lahko nekonsistentna pripoved Štefana Gečka omilila resnost položaja Ivana Markuzzija; zanikal je celo svoj znameniti »*Subito, subito cariola!*«, ki naj bi ga v usodni noči slišal z Markuzzijevega dvorišča: »*Nisem rekel, da sem slišal navedene besede, ampak le, da sem slišal neko šušlanje, podobno ›si, si, si‹, in iz tega so orožniki, odnosno zaslišujoči sodnik, sklepali, da to pomeni ›subito, subito‹. O karjoli nisem govoril.*« V nasprotju z njim pa ni bila druga glavna priča, Elizabeta Kovačič, prav nič v zadregi pred sodniki in porotniki – še enkrat je ponovila obtožbe proti Mihi Zemljiču in Ivanu Markuzziju, pri čemer je spretno odbijala podvprašanja zagovornikov, za nameček in kot v dokaz premoči nad njima pa je postregla še s podrobnostjo o izdajalski gesti, ko naj bi Ivan Markuzzi ob prihodu žandarjev materi zaupno vrgel denar v varno hrambo. Ni bilo videti, da bi kakorkoli vplivalo na potek razprave, ko je zagovornik Ferdo Lašič opozoril, da je bila tretja pomembna priča, Franc Rola, do leta 1920 že desetkrat kazensko preganjana.¹²⁰

* * *

Tridnevna razprava v primeru Markuzzi in tovariši, ki se je vsakokrat začela zjutraj in končala v poznih večernih urah, je konec drugega dne postregla s srhljivo zgodbo, ki je poglobljala famo o družini Markuzzi. Ko je Simon Kurbus omenil kapelo pred Markuzzijevo domačijo in zatrdil, da jo je dal postaviti Angelo Markuzzi v spomin umorjeni hčeri, je povedano zvenelo kot simptom odklonilnega odnosa lokalne skupnosti do družine italijanskih korenin.¹²¹ A Kurbus si ni izmišljal tragičnih podrobnostih o družini Markuzzi. Leta 1905 je osemnajstletno Marijo Terezijo Markuzzi, od Ivana leto dni starejšo sestro, tik pred porodom umoril ljubimec in oče njenega otroka Anton Mauko ter bil zato obsojen na dvanajstletno zaporno kazen.¹²²

Triinpetdesetletna mati žrtve Marija Markuzzi je maja 1905 na lenarškem sodišču presenetljivo trezno opisala dogajanje pred hčerinim izginotjem. Nosečnica se je proti večeru odpravila k Johani/Ivani Markuzzi, prvi soprogi Jožefa Markuzzija, s katerim sta imela dveletno hčer Johano/Haniko. Nosečnica se je želela z enaindvajsetletno svakinjo dogovoriti o

¹²⁰ Prav tam.

¹²¹ Prav tam.

¹²² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Vr VII 475/05 (dalje PAM, Vr VII 475/05).

botrstvu za svojega nerojenega otroka. Ko je do polnoči še ni bilo domov, se mati ni vznemirjala, saj je bila prepričana, da je hči kot že tolikokrat prej prespala pri svakinji. Pričakovala jo je zgodaj zjutraj naslednji dan, in ko hčere še zmeraj ni bilo, se je tudi sama odpravila proti sinovemu in snahinemu domu v Ihovo. Hčer je našla v sadovnjaku v neposredni bližini domače hiše. Njeno mrzlo truplo je ležalo s široko razkrcenimi nogami, skoraj golo, s krilom, zmečkanim visoko pod vratom.¹²³

Marija Terezija Markuzzi je bila igrivo, radoživno in močno zaljubljenno dekle, lepotica, »da je govorilo o njej devet far«,¹²⁴ srčnemu izvoljencu je pisala pesmice, ki tenkočutno razkrivajo svet kmečkega najstništva z začetka 20. stoletja: »Glej v mojem imenu te listek obišče, poslušaj kaj zvesta lubica piše, veselje Ti srečo in zdravje Bog daj, prav dolgo življenje, naposled svet raj. Vse najlepše, vse najbolji, vse veselo, vse povolji, to ti voščim dragi moj vedno zvesta lubica tvoja. Da imela bi golobčkov par, podala bi ti jih za dar, voščila god veseli dan, druga jaz dati ti ne znam. |...| In kličem dolgo let te živi Nebeški Oče in Gospod. Večni Oče naj ti da obilo vsega dobrega. To želim jas še ti iz srca, Bog te živi! Živijo! Živijo! Živijo! Sedaj naj prileti golobček, vzame ta listek v kljunček, naj ga nese ne previsoko ne prenisko, temveč ravno tje v tisti kraj, kje je moj lubček zdaj. |...| Zdaj pa solnce bo šlo za goro, jas pa bom mogla v duhu še enkrat podat ti roko, naposled ti rečen dragi moj, ostani zvest ti z menoj, če z meno zvest boš ostal, ti ne bode nigdar žal.«¹²⁵

Šele v zadnjem mesecu nosečnosti je *Taljanova* Treza svojo skrivnost zaupala bratu Jožefu in svakinji Johani, medtem ko je Marija Markuzzi za hčerino stisko izvedela samo štirinajst dni pred njeno smrtjo, ko ji je snaha Johana povedala, da je Terezija »košata«. Soočena z materinimi vprašanji, jo je nosečnica mirila, da bo dala otroka v rejo, a jo je ta zavrnila, da je pri hiši dovolj kruha za še ena lačna usta.¹²⁶ Bolj zgovorna je bila Terezija v pogovoru s svakinjo, saj ji je povedala, da jo je oče otroka nagovarjal k odpravi plodu, a je bila odločena, da ne bo »pogubila dveh duš«. Ko je ljubimca videla z drugim dekletom, se je odločila, da bo pravicu poiskala na sodišču.¹²⁷

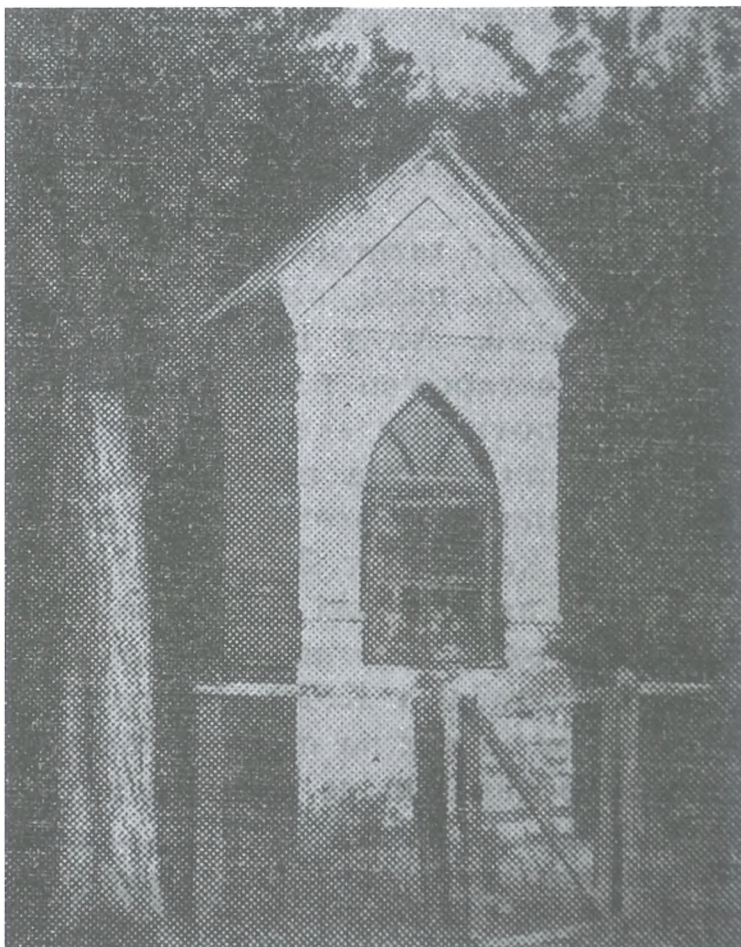
¹²³ PAM, Vr VII 475/05, Zaslišba pričé – Marija Markuzzi, 13. 5. 1905.

¹²⁴ Največji proces naše dobe, *Mariborski večernik Jutra*, 20. 8. 1935, 1.

¹²⁵ PAM, Vr VII 475/05, zapiski Marije Terezije Markuzzi.

¹²⁶ PAM, Vr VII 475/05, Zaslišba pričé – Marija Markuzzi, 13. 5. 1905.

¹²⁷ PAM, Vr VII 475/05, Zaslišba pričé – Johana Markuzzi, 13. 5. 1905.

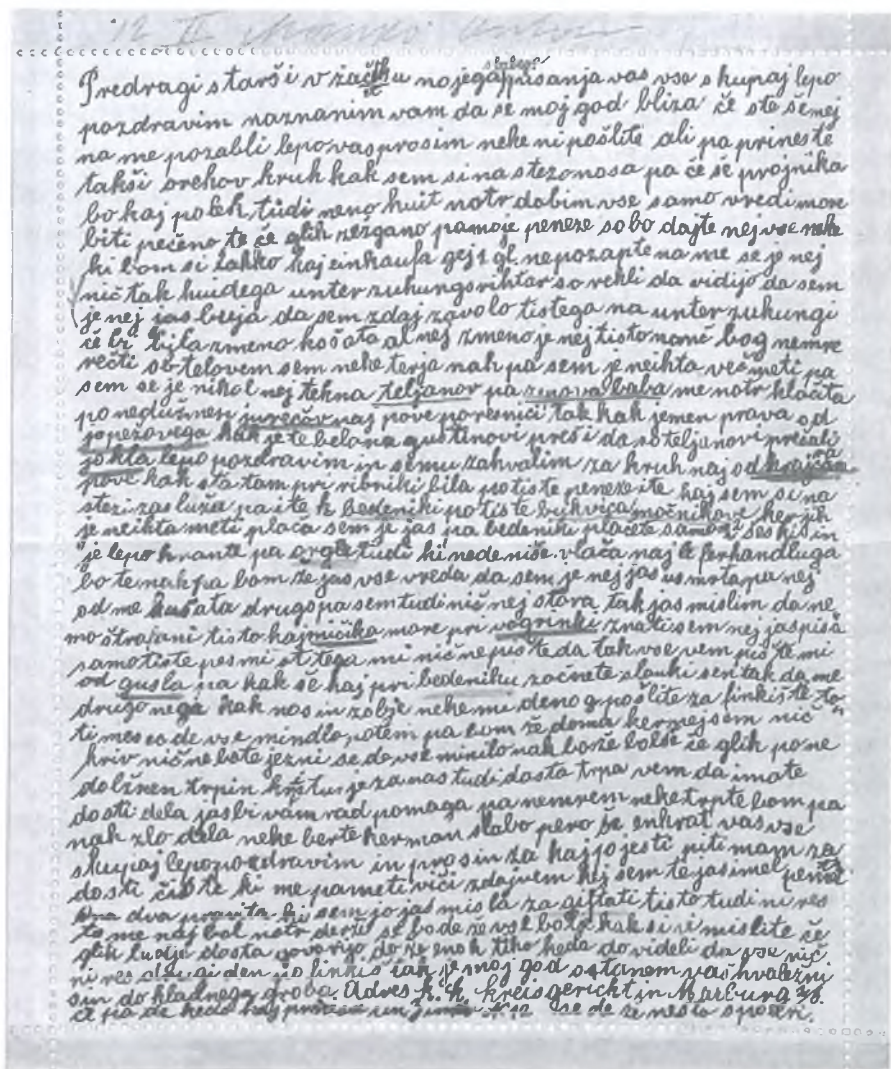

Kapela v Drvanji iz leta 1905 v spomin umorjeni Mariji Tereziji Markuzzi
(*Jutro*, 21. 8. 1935)

Žrtvin sedemnajstletni brat Johan/Ivan Markuzzi, ki se je maja 1905 na sodišču podpisal kot Markuco, je bil preveč bister, da ne bi vedel za sestrično nosečnost. Nedolgo pred njeno smrtjo, ko sta skupaj gnala živino na sejem v Radgono, mu je za svojo nesrečo povedala tudi sama ter potarnala, da jo Anton Mauko sili izpiti strup. Konec aprila 1905, ko sta Ivan in Mauko skupaj odhajala od maše, je nesojeni svak prigovarjal celo njemu: »Če imaš kaj gifta, daj ga Trezi noter, potem bo vse dobro.« Ker se je bal, da ga bo starejši vrstnik pretepel, ni o tem nikomur črhnil niti besede.¹²⁸

¹²⁸ Prav tam.

Četudi je imel po rokah več poškodb, na hlačah in telovniku pa kri, je devetnajstletni Anton Mauko od vsega začetka zanikal umor Markuz-zijeve hčerke, prav tako je odločno odrekal očetovstvo njenemu neroje-nemu otroku.¹²⁹ Iz preiskovalnega zapora je napisal pismo, ki je kazalo podobo nezrelega in presenetljivo razvjenega kmečkega fanta, saj je »predragim staršem« naročal, naj mu za bližajoči se god pošljejo orehov

Faksimile dela pisma Antona Mauka staršem iz preiskovalnega zapora leta 1905
(PAM, Vr VII 475/05)

¹²⁹ PAM, Vr VII 475/05, Zasllišba priče – Anton Mauko, 14. 5. 1905.

kruh, »projnik« (svinjsko meso), »samo vredi more biti pečeno te če glih zažgano«, in »peneze, ki bom si lahko kaj einkaufa«; starše je tolažil, da bo kmalu izpuščen, saj so sodniki že uvideli svojo zмотo: »Če bi bila zmeno košata al nej zmeno je nej tisto nanč bog nemre rečti ob telovem sem neke terja nah pa sem je neihta več meti pa sem se je nikol nej tekna teljanov pa zepova baba me noter klačita po nedužnen.«¹³⁰

Nadvse pomemben v luči primera Markuzzi in tovariši je bil podatek, da je bila družina Markuzzi v lokalni skupnosti negativno izpostavljena že pred prvo svetovno vojno: po umoru nosečega dekleta so se v Slovenskih goricah kot temne sence vlekle govornice, da je Terezo zvalil v bližnji sadovnjak in ji prerezal trebuh osramočeni oče Angelo Markuzzi, ki je nato s pretkanostjo spravil v zapor dekletovega ljubimca. Mauko je imel Marijo zelo rad, so vedeli domačini, in jo je po smrti močno objokoval – takih podrobnosti se je celo trideset let po umoru dekleta na graškem sodišču spominjala priča v zadevi Markuzzi in tovariši.¹³¹

* * *

Tik preden so trije sodniki sodnega zbora/senata septembra 1926 pozvali poroto k opredelitvi o krivdi obtoženih, je bil zavržen predlog zagovornika Danila Komavlija o psihiatrični obravnavi Štefana Gečka. Komavlijeva ocena duševnega zdravja priče je bila neprizanesljiva, saj je trdil, da Geček boleha za paramnezijo, tj. motnjo spomina, ki se kaže v zamenjevanju domišljjskih in resničnih dogodkov. Odvetnik je trdil, da je Gečkov duševni manko opazen že na daleč, saj »priča vkljub svoji razmeroma nevisoki starosti napravi vtis telesno in duševno obnemoglega starčka, da govori težko, da razvija svoje misli zelo počasi, da odgovarja na vprašanja nejasno, zmedeno, počasno in težavno, da je v govoru zelo malobeseden, da sicer ždi (verjetno pravilno bdi, op. p.) nad seboj, ter da se njegove izpovedbe v važnih točkah ne strinjajo s prejšnjimi izpovedbami«.¹³²

Porotniki so takoj zatem in po prejemu vprašanj o krivdi obtoženih zapustili sodno dvorano. Umaknili so se v posvetovalnico, kamor so odnesli tudi zajetno obtožnico. Razpravno dvorano so zapustili tudi

¹³⁰ PAM, Vr VII 475/05, pismo Antona Mauka staršem iz preiskovalnega zapora.

¹³¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Anton Senekowitsch, 19. 4. 1935.

¹³² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, nadaljevanje glavne razprave, 17.–19. 9. 1926.

trije sodniki sodnega dvora, prav tako so bili odvedeni obtoženci. Ko so se po končanem glasovanju porotniki vrnili na svoja mesta v dvorani, je morala biti napetost v prostoru gosta kot med. Za njimi so vstopili sodniki, predsednik je pozval poroto, da se izreče o vprašanih. Načelnik porotnikov je vstal in prisotnim prebral soglasno odločitev porote, da so Ivan in Jožef Markuzzi ter Mihael Zemljč v noči s petega na šesti september 1920 ob pomoči sosterilcev in z namenom prilastitve njegove lastnine »z udarci s sekiro zavratno« umorili neznanega moškega. Ani Markuzzi je bilo s hudo obsodbo prizaneseno, a je porota vendarle soglasno odločila, da je, s tem ko je morilcem svetila, pripomogla k izvršitvi okrutnega dejanja. Načelnik porotnikov je po branju odgovorov brez besed izročil vprašalno polo predsedniku sodnega dvora in sedel na svoje mesto.¹³³

Šele potem so bili v sodno dvorano privedeni tudi obtoženci. Ob 19.20 je predsednik sodnega dvora po tajnem glasovanju izrekel sodbo. Ivan Markuzzi je bil obsojen na smrt na vešalih, medtem ko je bila njegovemu bratu Jožefu in Mihaelu Zemljču smrtna kazen (na vešalih) zaradi posebnih pravnih okoliščin takoj spremenjena v dosmrtno zaporno kazen. Ana Markuzzi je bila obsojena na triletno zaporno kazen; zaporni kazni nad deset let se je izognila zaradi nekaznovanosti in izvršitve kaznivega dejanja pod tujim vplivom.¹³⁴

Angelo in Marija Markuzzi sta začela v strahu za svoj obstoj neurejeno razprodajati Ivanovo lastnino, a je lenarško sodišče obupano početje starcev kmalu ustavilo, saj kot preužitkarja nista bila upravičena do prodaje.¹³⁵ Poročevalec *Slovenskega gospodarja*, ki ni dvomil, da sta Markuzzijeva morilca, je svoje poročanje s sodišča katarzično končal z opažanjem, da se je hladnokrvni morilec Ivan Markuzzi ob izreku sodbe smejal.¹³⁶

* * *

Državno tožilstvo v Mariboru je tri dni pozneje sporočilo tamkajšnjemu sodišču, da se bo na rzsodbo pritožilo, saj ni soglašalo z odločitvijo

¹³³ Prav tam.

¹³⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, sodba V imenu Njegovega Veličanstva Kralja, 19. 9. 1926.

¹³⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslšba priče – Franc Domanjko, 6. 12. 1937.

¹³⁶ Mariborska porota, *Slovenski gospodar*, 23. 9. 1926, 4.

sodišča, da se Jožefu Markuzziju in Mihaelu Zemljiču smrtna kazen zniža v dosmrtno ječo, ker sta v vmesnem času od umora že prestajala zaporne kazni zaradi manjših deliktov.¹³⁷ Ničnostne pritožbe kot izredno pravno sredstvo za varovanje zakonitosti pa so na Stol sedmorice v Zagrebu kot vrhovno sodišče sredi oktobra 1926 po odvetnikih Danilu Komavliju in Ferdu Lašiču vložili tudi vsi štirje obsojenci.¹³⁸ Z današnjega vidika osvobajajoče razumno je Danilo Komavli v pritožbi z enim samim stavkom (sicer več kot deset strani obsegajoče) pritožbe povzel vso delikatnost primera, hkrati pa je primer umestil v imaginarij sočasne slovenske in jugoslovanske pravosodne prakse: »*Gre za slučaj, kakoršnjih pozna kriminalistika vrlo malo, namreč za obsodbo štirih osumljencev radi zavratnega roparskega umora na škodo osebe, katere identiteta se sploh ni dognala, samo na podlagi indicijev, ki so se šest let po izvršenem zločinu skušali reproducirati pri razpravi.*«¹³⁹

Pričakovano je Komavli ponovno opozoril na neverodostojnost prič, ki neposredno po umoru niso bile sposobne navajanja točnih informacij, kaj šele datumov, šest let po najdbi trupla pa so zlahka postregle z njimi. Očitek je zlasti zadeval Štefana Gečka, ki mu je mariborski odvetnik pripisoval bolezensko mešanje realnosti s fikcijo ter halucinacije. Ker je bilo porotnikom za vse tri obtožene moške zastavljeno popolnoma enako vprašanje, ki je vsebovalo zgolj podatek o zavratnem umoru neznanca s sekiro iz koristoljubja, ni bilo jasno, kdo od njih naj bi udarjal žrtev s sekiro. Če pa bi po njem tolkli vsi trije v isti meri, ali so to počeli drug za drugim ali istočasno? Iz poškodb žrtve je bilo razvidno, da ga ni potolklo več storilcev, temveč samo eden. S tovrstnimi podrobnostmi, ki bi individualizirale krivdo vsakega od obtoženih, se mariborsko sodišče ni ukvarjalo. Tako morda ni bilo povsem naivno upati, da ima ničnostna pritožba na vrhovno sodišče v Zagrebu, ki je bilo zadolženo za ugotavljanje procesnih napak, veliko možnosti za uspeh.¹⁴⁰

¹³⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis mariborskega državnega tožilstva sodišču v Mariboru, 22. 9. 1926; ničnostna pritožba državnega tožilstva, 6. 10. 1926.

¹³⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, ničnostna pritožba Jožefa Markuzzija in Mihaela Zemljiča, 9. 10. 1926; ničnostna pritožba Ivana in Ane Markuzzi, 11. 10. 1926; Melik, *Kazensko sodstvo na Slovenskem*, 71–72.

¹³⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, ničnostna pritožba Jožefa Markuzzija in Mihaela Zemljiča, 9. 10. 1926

¹⁴⁰ Prav tam.

Če je bila pritožba prvih dveh očitno spisana izključno po zamisli in nareku odvetnika Komavlija, pa Ivan Markuzzi v svoji in soprogini pritožbi odvetniku ni nameraval prepustiti prostih rok, četudi se je pritožba zakoncev Markuzzi v bistvenih poudarkih ujemala s prvo. Ivanu lastna pompoznost je bila jasno vidna v posameznih delih besedila, na primer: »Dne 7. 9. 1920 je zaznala vsa benediška župnija o strašnem umoru. Vse – staro in mlado, veliko in malo – je modrovalo, kje je storilec, kje so sledovi, ki bi kazali na storilca. Duhovništvo je drugi dan, 8. 9. 1920, na prižnici govorilo o strašnem zločinu in pozivalo navzoče, da pomagajo najti zločinca. Brez uspeha! Vsa poizvedovanja orožnikov, vsa ugibanja ljudstva o krivcu ni spravilo nič pozitivnega na dan in ničesar, kar bi govorilo v naš neprilog. /.../ Nadalje pa smo doživeli na drugi strani nekaj neverjetnega, in to je, da se priče, katere nas obremenjujejo, pojavljajo po manjših, večjih prepirkah z nami po pol leta, eno leto, pet in šest let, in da vejo te priče pri vsakem zaslišanju več povedati in da so bile končno že tako precizne, da smo bili mi obsojeni strašnega zločina, o katerem nikdar niti sanjali nismo.«¹⁴¹

Odvetnik Danilo Komavli, pravni zagovornik Jožefa Markuzzija in Mihaela Zemljiča, se je kot tankočuten opazovalec družbe dobro zavedal krivic, ki jih je prinašala velika socialna razslojenost; v drugi polovici dvajsetih let 20. stoletja je bil pogost donator mariborske Dijaške kuhinje.¹⁴²

Da je spadal med napredne pravnike svojega časa, je med drugim dokazovala njegova argumentacija, s katero je konec oktobra 1926 zavrnil pritožbo državnega tožilstva; nastopil je s kritičnim odnosom do smrtne kazni, ki jo je ohranil tudi novi jugoslovanski kazenski zakonik: »Le malo je danes ljudi, ki zagovarjajo smrtno kazen, ker ta žali dostojanstvo človeka, na drugi strani pa ne odgovarja namenu kazni. Pozdraviti je judikaturu, ki skuša v okviru zakona smrtno kazen omejiti, ko je splošno stremljenje za odpravo iste.«¹⁴³

* * *

¹⁴¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, ničnostna pritožba Ivana in Ane Markuzzi, 11. 10. 1926.

¹⁴² Dijaška kuhinja v Mariboru, *Slovenski gospodar*, 28. 7. 1927, 5; 1. 5. 1929, 5.

¹⁴³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, protiizvajanja na ničnostno pritožbo državnega tožilstva, 21. 10. 1926.

Bržkone je obsojeni Mihael Zemljič (podpisal se je kot Semlič) ravnal na lastno pest, ko je konec novembra 1926 iz zaporniške celice iztíhotapil pismo trojiškemu policijskemu komandirju Gregorju Lesjaku, v katerem je v zvezi z umorom neznanca leta 1920 pozival k preiskavi Franca Kurnika in njegovega brata.¹⁴⁴ A minevali so meseci, ko se v zadevi Markuzzi in tovariši ni zgodilo nič, in ni izključeno, da je šele anonimno pismo iz Slovenskih goric spomladi 1927 mariborsko sodišče ponovno spomnilo na zaprte nesrečnike. Zaradi mešanja uborne slovenščine in nemščine slabo razumljivo ter v posameznih delih povsem nečitljivo, s črnilom napisano pismo, naslovljeno na »*Wisoko Porotno Sodnijo v Mariboru*«, je dragocen primer odziva lokalne skupnosti na sodbo sovaščanom. Po drugi strani je bilo razmišljanje pisca dokaz, da je sodba zloglasnemu tihotapcu Markuzziju celo v delu kmečke skupnosti vzbujala nemir zaradi neodgovorjenih ključnih vprašanj o umorjencu in njegovih morilcih:

»Zdaj od bije zadna ura za Janeza, Jožefa Markuci in za Zemliča. Obsojeni so na Višale vsi trije. A mogoče zdaj do povedali 1. Na prašanje: Kdoje ti prvi za denar zveda od tega gospoda umorjenega. 2. Kdoje ti prvi nagovora umoriti tistega gospoda. 3. Kdo je gospoda iz tujega al zluckega kraja sen sprava. 3. In čeje gospod kake dneve kej pri drugi hiši stanovau. 5. Kamor so obleiko djali gospodovo da so ga slekli. 6. Kdo ima zlato ketnico in uro žepno. 7. Kaki denar bil in kej je denar bil in koliko denara bilo. Jaso zagotovo imeli zborovanje kaj do naredli zgospodon to luštno večje daso si vkup zgovorili tudi Ana Markuci more to vse vedit zakaj ne pove viun od totega umora. Se vejmo Ana Markuci je bila pod straho Moža Janeza Markuci se ga boji mislin da skos doma pisa ki domu pride. Se na prašanje koliko dan ali dnevvov je gospod v občini stanovau to je glavna rejč in pri keri hiši stanovau. In če tisti človek kej je stanovau mogoče veda kaj se bo zgodilo ki bo umorjen. In česo tisten kej je stanovau kej denara proč dali Markuci zajbo vse poveda. /.../ Od Boga mogočnost še le zdaj te zvedli pred kado na višalih do povedali: A Jožefa Markuci se dobro zavarujte z Orožniki da koga pred ne umori na prašanje umora bil v klejen in močna straža da so gospodje žiher totega se vredno bati za to najso gospodje Orožniki špaganeton na puški na zadno biše koga umoril. Zavarujte se dobro nazadno bi kaj mogoče kaj nareda

¹⁴⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis Gregorja Lesjaka mariborskemu državnemu tožilstvu, 3. 12. 1926.

Jožef Markuci. Pozdravin Wisoko vrednega Krajsprezidenta in gospoda Jančiča. Zaradi sovraštva sene moren podpisat. Ana Markuci bime sovražla potem pride vun.»¹⁴⁵

* * *

Stol sedmorice v Zagrebu je konec aprila 1927 zavrnil pritožbo obsojencev, hkrati pa je zagrebško sodišče ugodilo pritožbi državnega tožilstva in Jožefu Markuzziju ter Mihaelu Zemljiču dosmrtno zaporno kazen ponovno spremenilo v smrtno (na vešalih). Presenetljivo je bilo stališče Stola sedmorice glede individualizacije krivde treh na smrt obsojenih moških: »Z ugotovitvijo, da so se obtoženci prej dogovorili na roparski umor neznanca in da so se sosterilci ob izvršitvi tega umora podpisali, je tudi ugotovljeno, da je vsaki teh treh obtožencev storilec. Čim je pa vsaki storilec, ni več bistveno važno vedeti, v čem to storilstvo obstaja: je-li vsak posamezen storilec neznanca s sekiro udrihal ali ga samo držal, ko ga je sodrug udaril ali se kako drugače dejanski lotil umorjenca.«¹⁴⁶ Ni bilo videti, da bi na obsojence napravila poseben vtis kraljeva pomilostitev¹⁴⁷, ki jim je sredi maja 1927 smrtno kazen ponovno znižala v dosmrtno zaporno kazen (v temnici na trdem ležišču ob postni prehrani), saj v začetku junija 1927 Ivan in Ana Markuzzi nista želela podpisati zapisnika z omenjeno informacijo. Še naprej sta trdila, da nista ničesar zakrivila, medtem ko Zemljič zaradi boleznj sploh ni mogel zapustiti zaporniške celice. Na uradnem zaznamku, ki je sporočal, da so obsojenci seznanjeni z zadnjimi pravnimi postopki, je sameval podpis Jožefa Markuzzija.¹⁴⁸

Njegova sodelovalnost ni bila naključna, saj je konec maja 1927 na pragu dolgotrajne zaporniške izkušnje začutil potrebo po reflektiranju svojega življenja. Popisal je skoraj sedem strani papirja in posebno pozornost namenil bratovi ilegalni živinski trgovini. O Ivanovi dejavnosti je večkrat skušal govoriti z očetom Angelom, a je ta mlajšemu sinu trdno stal ob strani: »*Ima s šmuglarijo opraviti noč in dan.*« Sodišču je želel dati

¹⁴⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, anonimno pismo Okrožnemu sodišču Maribor, prejeto 10. 5. 1927.

¹⁴⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis Stola sedmorice Okrožnemu sodišču Maribor, 17. 3. 1927; sodba V imenu Njegovega Veličanstva Kralja, 27. 4. 1927.

¹⁴⁷ Več o izredni omilitvi kazni glej: Melik, *V imenu Njegovega Veličanstva Kralja!*, 88.

¹⁴⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, kraljeva pomilostitev, 12. 5. 1927; uradni zaznamek, 2. 6. 1927.

vedeti, da je bil sam v bratovem gospodarjenju le nepomemben opazovalec (*»se tudi nisem nikdar v njegove stvari mešal«*), medtem ko je svakinji Ani in Mihaelu Zemljiču pripisal ljubezensko razmerje. Morda je Jožefovo pisanje nakazovalo, da bodo obsojenci slednjič začeli delovati drug proti drugemu, a je bil vtis napačen; Jožefov poskus je bil le osamljeni izraz njegove šibke osebnosti: *»Kjer sem jaz pri tem umoru popolnoma nekriiv, kjer tiste osebe še nisem nikoli videl, ako pa le kedo kaj najmanjše ve od tistega umora, naj mi priča, ali pa če je videl ravno tako naj se mi dokaže, nič drugega kakor resnico katero zahtevam, torej naj mi moj brat in njegova žena in Zemlič pričajo, kjer bodo gotovo kaj o tem znali, ako sem jaz kaj pri tem umoru bil, kjer meni ni znano, *** se je to pripetilo, kjer mene ne more nihče soditi na to krivdo.«*¹⁴⁹

* * *

Trojiški komandir Gregor Lesjak je konec oktobra 1926 v dveh zaporednih poročilih mariborskemu sodišču pisal o novih podrobnostih, o katerih je menil, da bodo utrdile krivdo Ivana Markuzzija in tovarišev. Tako je kdove kje našel domačinko, od katere si je preužitkarica Marija Markuzzi tiste jeseni 1920 izposodila motiko, češ da je sin Ivan zaklenil klet in se odpeljal od doma. Komandir Lesjak je poročal, da so si domačini in tudi on sam zaklenjena vrata razložili s skritim truplom v kleti. V drugem poročilu pa je Lesjak prišel na dan s tistim, kar ga je v resnici mučilo. Čudno nepoučen o naravi odvetniške službe je divje napadel pravna zagovornika obsojenih, Danila Komavlija in Ferda Lašiča, da sta si v času sojenja prizadevala *»na vse načine«* dokazati nedolžnost obtožencev in jih rešiti *»zaslužene kazni«*. Motilo ga je, ker svojih prizadevanj nista opustila niti po izrečni sodbi, temveč sta, nasprotno, odtlej že trikrat obiskala Benedikt, kjer sta *»begala ljudstvo«* s trditvami, da so obsojenci nedolžni ter bodo v kratkem zapustili zapor.¹⁵⁰

Kot kaže, sta odvetnika dodobra prestrašila komandirja Lesjaka. Svoje poročilo je naslovil kot *»razširjanje neresničnih razburljivih govoric«*; take govorice pa ga niso vznemirjale, ko so se razvijale v škodo Markuzzijev. Po drugi strani pa je treba Gregorja Lesjaka razumeti in mu verjeti v trditvi, da je prihod odvetnikov popolnoma zrevoltiral domačine.

¹⁴⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, izpoved Jožefa Markuzzija, 26. 5. 1927.

¹⁵⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, poročili Gregorja Lesjaka državnemu tožilstvu v Mariboru, obe 27. 10. 1926.

Doktorja Danilo Komavli in Ferdo Lašič namreč v Benedikt nista prihajala sama, temveč v družbi hipnotizerja oz. »hiptnozera« (kot je zapisoval komandir) Švengalija, ki je skušal v stanju posebne zamaknjeneosti določiti mesto zločina, zločinca, mesto najdbe trupla, skrivališče umorjenčeve obleke ipd. V opisanem stanju je telepat Švengali prst uperil v lokalnega sodarja, rekoč, da ima pred seboj morilca: »Der hat ihn erschlagen.« Lesjak je obubožanega sodarja brez pomisleka vzel v bran kot človeka mirnega značaja, državno tožilstvo v Mariboru pa opozoril, da utegne dogajanje privedi do »pokola« med razburjenimi domačini, zato se je odločno zavzel za preprečitev Komavlijevega in Lašičevega delovanja.¹⁵¹

* * *

Resnično nenavadni, presežni strokovni prijemi odvetnikov Komavlija in Lašiča, ki kažejo, da sta v primeru Markuzzi in tovariši vseskozi prepoznavala širši družbeni pomen, niso obrodili sadov. Ana Markuzzi je v drugi polovici aprila 1927 začela prestajati triletno zaporno kazen v ženskem zaporu v Begunjah na Gorenjskem, sredi maja 1927 so se zaprla vrata Moške kaznilnice Maribor tudi za tremi moškimi obsojenci primera Markuzzi in tovariši; točno opoldne so začeli prestajati dosmrtno zaporno kazen.¹⁵² Je Danilo Komavli pomislil nanje, ko se je moral jeseni 1927 braniti očitkov osemintridesetletne ženske, ki ga je ovadila kraje slamnatega roloja, preproge iz zelenega pliša ter kitare na dražbi predmetov po neki izvršbi v Mariboru?¹⁵³

Še pred padcem kazenske zadeve zaradi pomanjkanja dokazov je lahko Danilo Komavli na lastni koži občutil logiko nastajanja medosebnih odnosov, ki imajo za cilj stigmatizacijo in kaznovanje izstopajočega posameznika, oboje v vlogi čustvenega napoja, katarze za identitetno omajano, materialno podhranjeno, obubožano skupnost. Značilna dikcija v izpovedi prič se je tudi v odvetnikovem primeru razvijala od pojavitve splošne govorice, temelječe na fantazmi o potuhnjeni pridobitvi materialnih dobrin, do konkretne obtožbe, sloneče na enigmatičnih, neutemeljenih argumentih: »Meni iz lastnega ni znano, da bi bil o

¹⁵¹ Prav tam.

¹⁵² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Odredba izvršitve kazni za Ano, Ivana in Jožefa Markuzzija ter Mihaela Zemljiča, 3. 6. 1927.

¹⁵³ PAM, Vr 1020/1927, Zasllišba priče – Amalija Pregl(ova), 21. 10. 1927.

priliki rubeža, odnosno o priliki prodaje [...] neopravičeno vzel osumljenec (tj. Danilo Komavli, op. p.) seboj nekatere stvari. [...] Ko so potem navzoči začeli govoriti, da si je dr. Komavli prisvojil nekatere stvari, ki jih ni kupil, me je isti pozval, naj pregledam, ali je vse v redu. Stopil sem k njegovemu avtomobilu in videl rolo in par slik. Drugega (spornega, op. p.) roloja nisem videl. Priznam pa, da natančneje avtomobila nisem pregledal in ne vem, ali je morda bil drugi rolo v avtomobilu skrit;« ali: »Nisem videla, da bi bil dr. Komavli o tej priliki odnesel tudi kitaro. Bilo je že temno in je mogoče, da se je to tudi zgodilo. [...] Jaz nisem videla, da je dr. Komavli odnesel na svoj avtomobil dva roloja, marveč [...] samo enega, ki je bil zelo velik in težak, ter ni izključeno, da sta bila v tistem roloju tudi dva skupaj.«¹⁵⁴

---

¹⁵⁴ PAM, Vr 1020/1927, Zasllišba priče – Anton Gračner in Anica Hmeljak(ova), 4. 11. 1927.

MARKUZZI – TUJSTVO – ITALIJANSTVO

Kaznjeneec mariborske moške kaznilnice Ivan Markuzzi je v enem od dokumentov, sestavljenih ob pomoči odvetnika Komavlija in naslovljenih na mariborsko sodišče, podal neverjetno natančno, sijajno refleksijo odnosa lokalne skupnosti do njegove družine: »*Nas so pa imeli v okolici za »Italijane«, ljudje so nas smatrali za »privandrance«, in ker smo tudi mi bili tihotapci in v očeh nekaterih ljudi nismo bili priljubljeni, se je nas tudi dolžilo dejanje* (umora neznanca jeseni 1920, op. p.).«¹ Odklonilni odnos lokalne skupnosti do »*privandranega*« imena Markuzzi, ki je kot iracionalen odpor do tujstva obstajal vse od priselitve družine v Drvanjo in je bil opazen zlasti leta 1905 v času umora Ivanove visoko noseče najstniške sestre Marije Terezije, je dobil z vlogo italijanske države v prvi svetovni vojni in po njej nesluten zagon ter podlago za izločitev družine iz skupnosti.

Po prvi svetovni vojni so podobo Italije v mariborskih časnikih krojili poročila in komentarji o jugoslovansko-italijanskih pogajanjih glede vračanja vojnih ujetnikov, Rapalski pogodbi sredi novembra 1920 in italijanski priključitvi Primorske ter o nasilju italijanskih nacionalistov nad Slovenci, in tako je bilo tudi v mesecih pred obsodbo v primeru Markuzzi in tovariši pred mariborskim sodiščem.² Da je italijanstvo po koncu vojne na Slovenskem vzbujalo odpor, ni bilo težko razbrati iz medijskega odziva na svečani sprejem papeškega odposlanca poleti 1920 v Mariboru, kjer je našlo začasni ali stalni dom večje število primorskih beguncev: »*V Primorju gorijo narodni domovi in druge jugoslovanske hiše, tisoči naših bratov, spravljene na beraško palico, so morali pobegniti k nam, da rešijo golo življenje pred italijanskim divjaštvom. V Mariboru pa se bodo*

¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dokazni predlog sodišču v Mariboru, 23. 10. 1933.

² V drugih državah, *Slovenski gospodar*, 27. 5. 1926, 3; 26. 8. 1926, 2; 9. 9. 1926, 2.

oficijelnim Italijanom l...l privrejale podoknice.»³ Kakor septembra 1926 ni potrebovala nikakršne urejene razlage pravna gonja proti imenu Markuzzi, tako ni potreboval pojasnila vzklik novinarja, ki je nekaj mesecev pred tem pisal o ameriško-italijanskih odnosih: »Italiji Jugoslavija ne sme zaupati!«⁴

Karizmatični Ivan Markuzzi se je malo oziral na kolektivno travmo do italijanstva, kot kmečki posestnik in tihotapec pa je tudi povsem zanemarjal za prostor specifično in tudi v prvih povojnih letih opazno trenje med slovenstvom in nemštvom, kakršno je občutil tamkajšnji meščanski ali polmeščanski sloj prebivalstva, tj. državni uradniki na čelu s sodniki in učitelji, obrtniki, trgovci ipd.⁵ Občutenja ljudi, ki jim je pripadal Markuzzi, je medtem v opisu prevratnih dni v Lenartu razočarano zajel sodnik Ilaunig: »Masa prebivalstva tukajšnjega okraja bila je več ali manj apatična. Bilo je slišati dosti zabavljanja, če ni bilo v prvem hipu kaj dobiti, bila je kriva na tem nova država. Mišljenje in srce šlo je še vedno za staro Avstrijo. Sreča je bila, da tu ni prišlo do plebiscita – Slovenske gorice bile bi izgubljene kakor divni Korotan.«⁶

Ker je odvetnik in primorski begunec Danilo Komavli zadevi namenil leta svojega prostega in službenega časa, lahko sklepamo ne le, da se je nesrečnega prepleta vnetljivih pojmov tihotapstvo in italijanstvo v osebi Ivana Markuzzija natančno zavedal, temveč se je taki splošni zavrnitvi jasno uprl. Poleg tega, da sta bila kaznjenec Markuzzi in odvetnik Komavli vrstnika, ob obsodbi za umor leta 1926 oba na pragu štiridesetih, ter oba nekdanja nabornika 47. pehotnega polka avstro-ogrske vojske,⁷ jima je bila skupna tudi povezanost z italijanstvom. Danilo Komavli se je iz Trsta, kjer je bil zaposlen v odvetniški pisarni Mateja Pretnerja, v Maribor preselil 22. maja 1915. Naslednji dan je Italija napovedala vojno Avstro-Ogrski. V času kazenskega procesa proti Markuzzijem je v Desklah rojeni Komavli živel pri materi Amaliji, nekdanji učiteljici ročnih del, na mariborski Stolni ulici, kjer je ostal do leta 1930, ko se je preselil na Prešernovo ulico 4; tam je bila že dotlej njegova odvetniška pisarna. V Mariboru so po prvi svetovni vojni živele tudi tri

³ Torej vendar!, *Mariborski delavec*, 27. 7. 1920, 2.

⁴ Iz drugih držav, *Mariborski gospodar*, 29. 4. 1926, 3.

⁵ Glej npr. Kraigher, *Kontrolor Škrobar*.

⁶ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba obdolženca – Ivan Markuzzi, 12. 1. 1926; PAM, Vr 1020/1927, Zasllišba obdolženca – Danilo Komavli, 4. 11. 1927.

Komavlijeve sestre, med katerimi je bila Valerija poročena z bratovim odvetniškim partnerjem Franjem Macarolom, prav tako primorskim beguncem. Komavli se je v Mariboru poročil z osemnajst let mlajšo primorsko begunko, Goričanko Pavlo Podgornik,⁸ verjetno leta 1930, ko se je odselil od matere, medtem ko je bil v času, ko so bili obsojeni Markuzzijevi, še samski.⁹

* * *

Najbrž si ni mogel predstavljati, koliko je povedal o primeru Markuzzi in tovariši, ko je Ožbolt Ilaunig spomladi 1934 v zadnjem hipu odpovedal potovanje v Italijo: *»Ne morem si kaj, da imam pred Italijani neki strah, ne morem jim zaupati. Rad bi videl lepa mesta, Benetke, Firenze, Rim, Neapelj, a ostalo bo bržkone le pri želji.«*¹⁰ Ko je poleti 1938 po letih omahovanja vendarle odpotoval v Italijo, so bila bojišča soške fronte še zmeraj nevtralgična točka njegove notranjosti: *»Sedaj je tam mir, ne orjejo granate trde skale in mečejo prsti na prepadle bojevnike, skrite po strelskih jarkih. Grozno je bilo tukaj, koliko mladih fantov je na tem mestu izdihnilo. /.../ Otožnost te prevzame, mladi ljudje so dali življenja, in zakaj?«*¹¹ Četudi sodnika Ilauniga med prvo svetovno vojno ni doletelo hujšega kot to, da se je po vpoklicu lenarškega brivca nekega februarkega popoldneva z nekaj začetnimi urezninami začel samostojno briti, je trepetal za življenje mlajšega brata Mirka, ki je bil vojak na soški fronti; do *»Lahov«* je po *»izdajstvu«* in *»zahrbtnem«* napadu Avstro-Ogrske leta 1915 čutil neizrekljiv odpor, ki ga je italijanska priključitev Primorske – hkrati z zanj nadvse bolečo izgubo Koroške – le še poglobila: *»Italijan boče opustošiti našo milo domovino.«*¹²

⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Predložitev pooblastila, 7. 6. 1926; PAM, Gospodinjska in Domovinska kartoreka za Danila Komavlija; Premene pri učiteljstvu, *Soča*, 19. 9. 1884, 3.

⁹ PAM, Vr 1020/1927, Zaslišba obdolženca – Danilo Komavli, 4. 11. 1927.

¹⁰ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

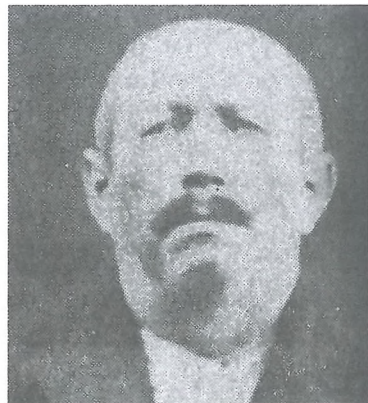
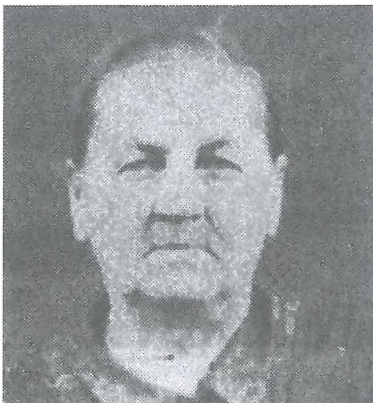
¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

MARIBORSKI PROCES LETA 1935

Ob koncu dvajsetih let 20. stoletja se je politična realnost prve jugoslovanske države korenito spremenila. V začetku leta 1929 je kralj Aleksander Karađorđević ukinil ustavo, razpustil parlament in politične stranke ter prevzel oblast kot diktator. V začetku leta 1930 je po letih težavnih parlamentarnih usklajevanj stopil v veljavo za vso državo tudi enotni kazenski zakonik.¹ Kaznjenci mariborske kaznilnice so sicer imeli svoj »zgodovinski dan« že spomladi 1929, saj so jim skladno z določbo novega kazenskega zakonika sneli z nog tri- ali petkilogramske okove. Odtlej so smele jugoslovanske kaznilnice okove uporabljati le v disciplinskih postopkih.²

Morda so v nov, modernejši kazenski zakonik polagali upe tudi obsojenci primera Markuzzi in tovariši, saj so uradniki njihovemu kazenskemur spisu po letih molka lahko začeli dodajati nove dokumente. Prvi

Ana in Ivan Markuzzi v času kazenskega procesa leta 1935
(*Tovariš*, 27. 10. 1966)

¹ Novi kazenski zakon, *Mariborski večernik Jutra*, 13. 2. 1929, 2.

² Kaznjencem so sneli okove, *Mariborski večernik Jutra*, 4. 3. 1929, 2.

se je dal maja 1931 privedi pred upravo mariborske moške kaznilnice Ivan Markuzzi. Povedal je, da bo skušal doseči obnovo kazenskega postopka v zadevi, ki se je septembra 1926 zanj končala s smrtno kaznijo in nato dosmrtnim zaporom.³ Dobro leto zatem je državnemu tožilstvu v Mariboru pisal Mihael Zemljič: »Radi neke nujne in kaznjive prijave prosim, da pride takoj eden tamkajšnjih g. preiskovalnih sodnikov.«⁴ Osamljena, obupana krika dveh kaznjencev sta dajala vedeti, da nekdanja tesna prijatelja in poslovna tovariša za zaprtimi vrati nista izgubila stika z realnostjo. Zemljič je v svojem dopisu upošteval celo dejstvo, da se je državno pravnidstvo z novim kazenskim zakonikom preimenovalo v državno tožilstvo!

Kakšna in kolikšna je torej bila v zaporniškem življenju bratov Markuzzi in Mihe Zemljiča vloga advokatov Komavlija in Lašiča? Zemljič ni bil zadovoljen z odzivnostjo svojega pravnega zagovornika po izrečeni sodbi, kar je izrecno poudaril v izpovedi pred mariborskim sodiščem v začetku julija 1932 ob vložitvi predloga za obnovo kazenskega postopka. Da je bil Danilo Komavli do poudarjeno jokavega kaznjence Zemljiča v zadnjih letih zadržan, je bilo prav tako razumljivo, saj oče šestih otrok, ki jih je njihova mati po zaprtju očeta razselila v različne kmečke družine kot otroške hlapce, sama pa odšla na delo v Francijo, ni imel finančnih sredstev za plačilo odvetniških storitev. Bolj presenetljivo je bilo, da je Zemljič – potem ko je ponovno zatrdil, da ni kriv umora neznanca – soudeležbe pri zločinu iz leta 1920 obtožil Ivano Markuzzi, soprogo Jožefa Markuzzija. Kot glavnega storilca okrutnega dejanja je medtem označil sodarja Valentina Belca, ki ga je jeseni 1926 kot morilca uzrl hipnotizer Švengali.⁵

Viničarka Ivana Markuzzi je bratoma Markuzzi o »morilcu« Belcu pripovedovala ob obisku soproga Jožefa novembra 1931, brata pa sta nato sojetniku Zemljiču njeno pripoved razgrnila med srečanjem v kaznilniški delavnici: Ivan je bil v kaznilnici zaposlen v mizarški delavnici, Jožef je šival vreče, Mihael pa je lepil papirnate vrečice. Kaznjenci so se poleti 1932 odločili za samostojen nastop pred sodiščem, ker njihova

³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, zapisnik pri upravi moške kaznilnice, 16. 5. 1931.

⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pismo Mihaela Zemljiča državnemu tožilstvu, 23. 6. 1932.

⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, zapisnik o izpovedi Mihaela Zemljiča na sodišču v Mariboru, 1. 7. 1932.

Kaznjenci v mizarški delavnici mariborske moške kaznilnice leta 1940
(PAM, Niko Vrabl)

zagovornika nista ukrepala v zvezi z informacijami, ki so se jim zdele pomembne; nič čudnega, Ivana Markuzzi je bila odvisnica od alkohola, ki je o umoru neznanca »pravla« v neki »klejti«, »da so toti popolnoma nič nej krivi, da ona vse zna, pa noče povedati«. ⁶ Dvajset dni pozneje je predlog za obnovo kazenskega postopka vložil Ivan Markuzzi. V svoji nameri je bil zelo jasen in kot običajno dramatičen, izpovedno močan, saj je zapisal, da »se hoče sodišče prepričati, da je bilo pozneje leta 1926 vse izpovedano le skoz in skoz namišljena, podkupljena in maščevalna laž«. ⁷

A ko je Ivan Markuzzi zapisal, da so bile priče podkupljene, tega ni storil le zaradi retoričnega učinka. Tisti, ki je imel med zainteresiranimi za obsodbo Markuzzija in tovarišev največ denarja, je bil drugi osumljenec za umor neznanca – kmečki tihotapec Franc Kurnik. Ivan je bil v tistem času že v rednem stiku z ženo Ano Markuzzi, saj ga je obiskovala v kaznilnici in je po odsluženi zaporni kazni živela kot dekla pri nekem kmetu v Pernici pri Mariboru. Decembra 1931 je odvetnik Danilo Komavli shranil podpisano pričanje Ivane Markuzzi o tem, da je bila od Franca Kurnika podkupljena za molk, a mu do poletja 1932 očitno ni uspelo zbrati drugih olajševalnih okoliščin za kaznjence, ki so se zato za nastop pred sodiščem odločili samostojno. Ivana, ki je leta 1920 nosila dekliški priimek Cafuta, saj se je z Jožefom poročila šele dve leti kasneje, je kaznjencema pozimi 1931 med drugim povedala, da je pred več kot desetimi leti večkrat »šmuglala na Nemško«; v skupini tihotapcev je bil tudi mlad moški, vendar njegovega imena ni poznala, saj so delovali v konspiraciji. Neznanca je nato umoril sodar Belec z vednostjo in interesom Franca Kurnika, ki naj bi »lahkomišljeni« Ivani grozil: »Ako ti eno besedo poveš, te umorim.« ⁸

Zakaj se je Ivana Markuzzi v začetku tridesetih let 20. stoletja odločila popraviti krivico, ki jo je domnevno storila možu, svaku in svakinji ter Mihaelu Zemljicu? Kot je zapisal Ivan Markuzzi konec septembra 1932, je bila dvaintridesetletna Ivana tedaj brezposelna, noseča z neznanim moškim, sama in brez stalnega bivališča ter s samomorilskimi nag-njenji tako rekoč človeška razvalina, ki je tistim, ki so jo bili pripravljeni

⁶ Prav tam; Vivat iustitia!, *Mariborski večernik Jutra*, 21. 8. 1935, 1.

⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, predlog Ivana Markuzzija za obnovo kazenskega postopka, 20. 7. 1932.

⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, predlog Ivana Markuzzija za obnovo kazenskega postopka, 20. 7. 1932; pismo Ivana Markuzzija mariborskemu sodišču, 23. 10. 1933; Zasllišba priče – Anton Kraner, 28. 11. 1933.

poslušati, že nekaj časa obljubljala: *»Enkrat bodem zoper Markuzzije in Zemljiča vse natanko odkrila, potem se pa uničila.«* Obsojenci primera Markuzzi in tovariši so se bali le, da si bo soproga Jožefa Markuzzija vzela življenje, preden jim bo s pričanjem omogočila obnovo postopka.⁹

Zakonca Ivana in Jožef Markuzzi
(*Tovariš*, 27. 10. 1966)

Ob slabem psihičnem stanju Ivane Markuzzi je dodatno senco dvoma na njeno izpoved metalo tudi dejstvo, da je domnevni pravi morilec neznanca Valentin Belec sredi septembra 1932 umrl.¹⁰ Da je sodar v zadnjem desetletju v lokalni skupnosti vzbujal pozornost, ni bilo naključje, saj se je že kmalu po oblikovanju prve jugoslovanske države tudi sam znašel za zidovi mariborske moške kaznilnice, ker je napeljeval vojake nove države k prelomu vojaške službe.¹¹ Ne glede na to je Ivan Markuzzi v svakinjo položil poetične, silovite upe na osvoboditev: *»Ivana Markuzzi Cafuta – okoli te se suče vsa zakrinkanost naše predstoječe zadeve. Tukaj leži vozle cele verige. Ko se razvozla ta, se bode na mah razpustila cela močna veriga, ki še nas obdaja nedolžne žrtve, in dokaz naše nedolžnosti bode doprinešen; šele tedaj bode poravnano nam storjeno gorje in izbrisana grozna nas stiskajoča krivica.«*¹²

⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, predlog Ivana Markuzzija mariborskemu sodišču, uradni zaznamek, 25. 9. 1932.

¹⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, odgovor orožniške postaje v Sveti Trojici na poizvedbo državnega tožilstva v Mariboru, 6. 10. 1932.

¹¹ PAM, fond: Moška kaznilnica Maribor (1883–1953), dosje kaznenca – Valentin Belec.

¹² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, priziv Ivana Markuzzija in Mihaela Zemljiča na Višje deželno sodišče v Ljubljani, 21. 12. 1932.

Ivana Markuzzi v drugi polovici dvajsetih let 20. stoletja zase ni našla mirnega prostora pod soncem. K temu je nedvomno prispevalo dejstvo, da je bil njen soprog kaznjenec primera Markuzzi in tovariši. Slabe izkušnje z Ivano je imela Alojzija Grögl, soproga učitelja v Voličini, ki jo je v začetku leta 1929 zaposlila kot služkinjo, a jo je zaradi nezanesljivosti in lažnivosti kmalu odpustila. Duševno razrvano žensko je moževa usoda močno preganjala, menila je, da je s pričanjem proti njemu bistveno pripomogla k njegovi kazni, čeprav si je te želela, saj jo je Jožef telesno in psihično trpinčil. O umoru neznanca iz leta 1920 je skoraj desetletje kasneje živo pripovedovala tudi delodajalki Grögl, pri čemer se je skrbno izogibala navedbam imen in krajev dogajanja.¹³ Ko jo je sodnik na obnovitvenem procesu v zadevi Markuzzi in tovariši poleti 1935 vprašal, zakaj je pričala proti soprogu, se je Ivana nekoliko obotavljala, potem pa odgovorila, kakor odgovori ženska, ki je že zdavnaj ponotranjila svoj zaničevani status: »*Bila sem popolnoma zmešana.*«¹⁴

* * *

V silovitem kontrastu z životarjenjem akterjev primera Markuzzi in tovariši je bil še zmeraj udoben, celo radosten vsakdan predsednika sodišča v Lenartu Ožbolta Ilauniga. Oktobra 1932 je potoval na kongres jugoslovanskih pravnikov v Dubrovnik. Pot, ki jo je nestrpno pričakoval, bi mu skoraj preprečila obolelost sodniškega kolega na lenarškem sodišču, zato je bil toliko bolj vesel, ko se je nekaj dni pred začetkom kongresa skupaj s kolegi iz Maribora na tamkajšnjem kolodvoru vkrcal v prvi razred brzega vlaka.¹⁵

* * *

Kakšen nemir je moral zajeti komandirja Gregorja Lesjaka, ko so se mu novembra 1932 po nekaj letih premora z dopisom mariborskega sodišča in tamkajšnjega državnega tožilstva v delovnik ponovno prikradli osovraženi Markuzzijevi! Po zaslišanju Ivane Markuzzi zanj ni bilo nobenega dvoma, da so odvetnik Komavli in brata Markuzzi od nje izsilili priznanje, ki ga nesrečnica pred komandirjem Lesjakom ni

¹³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Alojzija Grögl, 20. 12. 1933; Justina Pravdič, 8. 1. 1934.

¹⁴ Trije k življenju obujeni, *Mariborski večernik Jutra*, 22. 8. 1935, 3.

¹⁵ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

znala obnoviti.¹⁶ Kar je zapisal, je ključno prispevalo k temu, da je lahko državni tožilec konec novembra 1932 okrožnemu sodišču skopo predlagal, naj zavrne zahtevo Ivana Markuzzija in Mihaela Zemljiča za obnovo kazenskega postopka. Mariborsko sodišče je sredi decembra 1932 to tudi storilo.¹⁷

A preganjani duši nista odnehali, pač pa sta oba predlagatelja v zakonsko določenem osemdnevnem roku vložila pritožbo na Višje deželno (kot apelacijsko oz. pritožbeno oz. prizivno) sodišče v Ljubljani. Sklicevala sta se na neverodostojnost glavnih obremenilnih prič Štefana Gečka in Elizabete Kovačič, ki sta se pred nastopom na sodišču odkrito in predano usklajevala, saj sta vedela, da morata pričati tako, »*da jima bode skup štimalo, ker drugače sama zapadeta*«. Ivanu Markuzziju je obsežen dokument morda pomagal sestaviti Danilo Komavli, a avtor veličastnega zaključka ni mogel biti nihče drug kot on sam: »*Gospodi sodniki! Kratek je potek našega tukajšnjega zemeljskega bivanja. Operite zopet ta grozen zločin iz naših nedolžnih teles. Bodimo natančni in pravični sodniki, da bodedo enkrat sami pred sodnikom vseh sodnikov pravično sojeni.*«¹⁸

Koliko miselno in besedno okornejši od prijatelja Johana/Janeza/Ivana Markuzzija je bil Mihael Zemljič! Na nekdanjih skupnih prekupčevalskih poteh je vselej zvesto izpolnjeval njegova navodila: »*[Z] vozom se ustavlja, Markuci je rekel daj konji jesti in on pa je šel še tam nekje drugam in jaz pa sem potem šel v gostilno.*« V svoje zapiske za potrebe obnove kazenskega postopka je kaznenec Mihael med drugim zapisal: »*Jaz sem zdaj prosil g. Načelnika in so mi rekli da mora to sodišče vzeti gor in če noče pa se pritožim. Zakaj bi ne našel siromak taki ker po nedolžnem trpi nikjer pravice in tisti kateri pa delajo take umore pa se od zunaj men in drugim smijijo in veselje uživajo saj smo vendar ljudje pa nej živina še žival se ne sme trpinčit in jaz pa že toliko lejt trpim po nedolžnem zato prosim da se ta stvar reši.*«¹⁹

¹⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Sveti Trojici mariborskemu sodišču, 19. 11. 1932.

¹⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, predlog državnega tožilstva mariborskemu sodišču (uradni zaznamek), 24. 11. 1932; odločba mariborskega sodišča o zavrnitvi obnove postopka, 9. 12. 1932.

¹⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, priziv Ivana Markuzzija in Mihaela Zemljiča na Višje deželno sodišče v Ljubljani, 21. 12. 1932.

¹⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, kaznilniški zapiski Mihaela Zemljiča, 1932.

in so mi rekli da mora to biti
 v detektor in se nato pa se splošno
~~.....~~
 Takoj li me našel siromak takl kea
 1.20 vesela nem trpi in per prave
 in ti str kateri pa delajo take umore
 pa se od zunaj men in drugi in
 smijajo in veselje mi vajo naj smo
 ven cloer ljudje pro nej žiniva se
 ži val se ne sme trpinčit in jaš pa ke
 toliko lejt trpinim pro nedolžnem a a to
 pravi da se ta stor resí Miha Zemljčič

Faksimile dela kaznilniških zapiskov Mihaela Zemljčiča iz leta 1932
(PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

Morda se je Jožef Markuzzi lažje izražal v italijanščini, njegov miselni tok v slovenskem jeziku pa je bil popolnoma neurejen. Svoji prošnji za obnovo kazenskega postopka, ki jo je marca 1933 zanj sestavil in napisal nekdo drug, je v spodnji kot lista dodal: »tudi jas Senkoli s mojen Braton skupaj mel Sem nej handla žnim in tudi nej drugo nei jas Sen kada domou zaradi Moij štarši na obiskovati jasisem zmiram opeka Deloval Sejlo mojo živlenie potem meso zaprli kisovražmiki sovidli primeni en partišoc kron.«²⁰

* * *

Predsedniku lenarškega sodišča Ožboltu Ilaunigu je dolgo zimo sredi januarja 1933 močno ogrel pevski koncert koroških rojakov v zmeraj dobro obiskani Götzovi dvorani v Mariboru, da je svojim zapiskom dodal vzneseno oceno: »Sijajno je sprejelo občinstvo došle pevce, videlo se je, da so jih pozdravili res z ljubeznijo kot svoje ljube brate.«²¹ Kdo ve,

²⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, prošnja Jožefa Markuzzija za obnovo kazenskega postopka, 5. 3. 1933.

²¹ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

ali je pesnik sodnik še spremljal usode kaznjencev razvpitega primera, ki jih je konec januarja 1933 dosegla odločba Višjega deželnega sodišča v Ljubljani; z njo je bila razveljavljena zavrtnitvena odločba mariborskega sodišča v zvezi z obnovo kazenskega postopka, prvostopenjskemu sodišču pa je ljubljansko sodišče naložilo tudi uvedbo zakonitih postopkov v zvezi z zaslišanji novih potencialnih vpletenih v primer in nato ponovno izdajo odločbe. Sodniki Višjega sodišča so ocenili, da informacije, ki jih je mariborsko sodišče pridobilo po lokalnih orožniških postajah, niso mogle biti zanesljive.²² Komandir Gregor Lesjak bi odločbo ljubljanskih sodnikov lahko razumel kot neposreden napad na svoj lik in delo.

Težko kolo zasliševanj novih prič se je lahko začelo vrteti. Zanje je bilo poleti 1933 zadolženo lenarško sodišče (tedaj uradno preimenovano v Sresko sodišče), a je imel Ožbolt Ilaunig pri izvedbi obilo težav vse do jeseni, saj so se nekatere priče vabilu na zaslišanje odzvale, šele ko jim je bila zagrožena prisilna privedba.²³ Ob oblatenem imenu Markuzzi se je moralo domačinom sedem let po obsodbi spahovati kot po pokvarjeni hrani; tudi Ludviku Elblu iz Trstenika: »*K zaslišanju /.../ nisem mogel priti radi slabega vremena in radi tega, ker sem revmatičen na nogah. Na zadnje vabilo pa nisem prišel, ker mi je tisti dan ravno krava telila, pa nisem imel komu drugemu izročiti nadzorstvo nad njo. Prosim zato, da se mi naj event. naložena globa odpusti.*«²⁴ Kaznjenci primera Markuzzi in tovariši so medtem o pravnih postopkih v zvezi s svojo zadevo po razveljavitveni odločbi Višjega deželnega sodišča vedeli manj, kot bi si želeli, natančneje – popolnoma nič.²⁵

Zdelo se je, da je imelo med izpovedmi prič poleti 1933 največjo težo pričanje štiriintridesetletnega kmeta iz Trstenika Jožefa Peklarja, svaka Mihaela Zemljiča, saj je pod velik vprašaj postavilo pričanje Štefana Gečka kot ene ključnih prič v primeru Markuzzi in tovariši. Peklar se je jeseni 1931 proti večeru s konjsko vprego vračal iz Apač, kamor je

²² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, odločba Višjega deželnega sodišča v Ljubljani, 25. 1. 1933.

²³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, uradno dopisovanje mariborskega sodišča in sodišča v Lenartu o zaslišanjih prič, 27. 7. 1933, 18. 8. 1933, 5. 9. 1933, 11. 9. 1933.

²⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Ludvik Elbl, verjetno 15. 2. 1934.

²⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pismo Ivana Markuzzija mariborskemu sodišču, 31. 7. 1933.

poprej iz domačega kraja na žago odpeljal »plohe«, tj. debelejšje ploščate kose lesa iz podolžno razžaganega debla. Po opravljenem delu se je ustavil v gostilni Valnar v Ščavnici, kjer je srečal znanca Gečka in Lenarta Kaučiča. Skupaj so počasi pili vino in po pol ure ležernega druženja začeli sproščeno kvartati (»šnopsl«). Geček je nenadoma previdno vprašal Peklarja, ali mu svak kaj piše iz mariborske kaznilnice; dodal je, da mu je zelo žal za tisto, kar se je zgodilo v Mariboru. Peklar, ki je zaznal šibkost v Gečkovi gesti, je brž vprašal, ali je pred več kot desetletjem resnično videl nalaganje trupla na Markuzzijevem dvorišču. Štefan je skesano odvrnil, da tega ne more trditi, nato pa kljub Peklarjevemu drezanju ni želel spregovoriti niti besede o neznanem truplu, obsojencih in svojem pričanju proti njim. Zemljičevega svaka je to ujezilo, zažugal mu je: »Poznaš mene, zapomni si, kaj si nocoj govoril.«²⁶

Ko je spregovorila še petinsedemdesetletna Marija Hödl iz Ščavnice, je kazalo, da se je začel po letih molka odvijati klobčič laži, ki ga je lokalno okolje napletlo okrog neprijetnih Markuzzijevih. So domačini ocenili, da je bil samozavestni *Taljan* dovolj kaznovan za predrzen uspeh tihotapljenja? Kmečka vdova Marija je namreč povedala, kar je vedela že dolgo, da sta se Štefan Geček in Elizabeta Kovačič skrbno usklajevala v zgodbi, ki sta jo nato predstavila na sojenju Markuzziju in tovarišem septembra 1926. Sprva se nista mogla zediniti niti v dnevu, ko naj bi Markuzzijevi nalagali truplo, nazadnje pa sta prevladala Elizabetina interpretacija in trden motiv, da »bode ona tote Markucije že notri spravila, da ji ne bode treba gverati tistih 100 din, ki jih Markucijevim dolguje.«²⁷ Ko je bila Elizabeta v začetku tridesetih let 20. stoletja oskrbnica (»pristavnica« oz. »majerica«) posestva šestdesetletnega kmeta in upokojenega sodnega uradnika Franca Žigarta v Spodnjem Porčiču, je ta večkrat zalotil pretkano žensko, kako pripoveduje delavcem o primeru Markuzzi, a je vselej umolknila, ko ga je opazila.²⁸

Kljub samoohranitvenemu občutku, ki ji je narekoval previdnost, se glavna obremenilna priča v primeru Markuzzi in tovariši vendarle ni zmogla upreti skušnjavi bahanja, da je zloglasnega Markuzzija spravila v

²⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba prič – Jožef Peklar, Lenart Kaučič, 18. 7. (8.) 1933 in 5. 9. 1933.

²⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba prič – Jožef Peklar, Marija Hödl, 18. 7. (8.) 1933.

²⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba prič – Franc Žigart, 5. 9. 1933.

dosmrtni zapor. Širokogrudno je razdajala simbolni kapital, ki si ga je nabrala po zaprtju Markuzzijevih, ko je konflikte z domačini jedrnato reševala z vzklikom: »*Naj le pazi, l...! bodem z njim napravila tako kakor z Italijani.*« Domačini niso imeli razloga, da prepirljivi Elizabeti ne bi verjeli na besedo, fame o Elizabeti pa se je nalezal tudi njen soprog, ki je večkrat poudarjal, da je žena vredna »*več kot devet advokatov*«. Vse več domačinov je želelo dominantni sovaščanki enkrat za vselej zavezati jezik: »*Kovačičko raztrgati!*«²⁹

* * *

Hinko Smrekar je bil v družbeno nemirnem desetletju pred drugo svetovno vojno nadarjen ilustrator, risar, karikaturist in grafik. Kmalu po prvi svetovni vojni je zbolel za živčno boleznijo, ki se je pri njem izražala v nespečnosti. Ko mu je leta 1927 umrla mati, s katero sta bila zelo povezana, se je moral zaradi nizkih dohodkov izseliti iz skupnega doma, nato pa si je s težavo zgradil majhno hišo, kjer je poučeval risanje. Zaradi pomanjkanja naročnikov se je začel posvečati mladinski ilustraciji. Leta 1942 so ga na uličnem pohodu ujeli fašisti in ga ustrelili v ljubljanski Gramozni jami.³⁰

Na socialnem robu živeč umetnik je spomladi 1932 izmenjal več pisem z Ivanom Pucljem kot jugoslovanskim ministrom za socialno politiko in narodno zdravje; še bolj presunljiv kot njegov nekonvencionalni slog pisanja je umetnikova občutljivost na družbene antagonizme, ki so v tistem času grobo naplavili vprašanje rase: »*Spoštovani gospod minister! Le še pet minut potrpljenja prosim, da preberete to žalostno pisanje. Moje koketiranje z gdč. Vrujo je med tem dolgim časom postalo tako pereča ljubezen, da je za 1. januar določena trajna združitev, če kaj vmes ne pride, to je, če se ne zgodi čudež in sicer ta, da se Ministrstvo prosvete le zgane in pošlje protilek. Zaradi mene lahko hudič vzame ne le mene, ampak sploh uso zapadno civilizacijo in belo raso.*«³¹

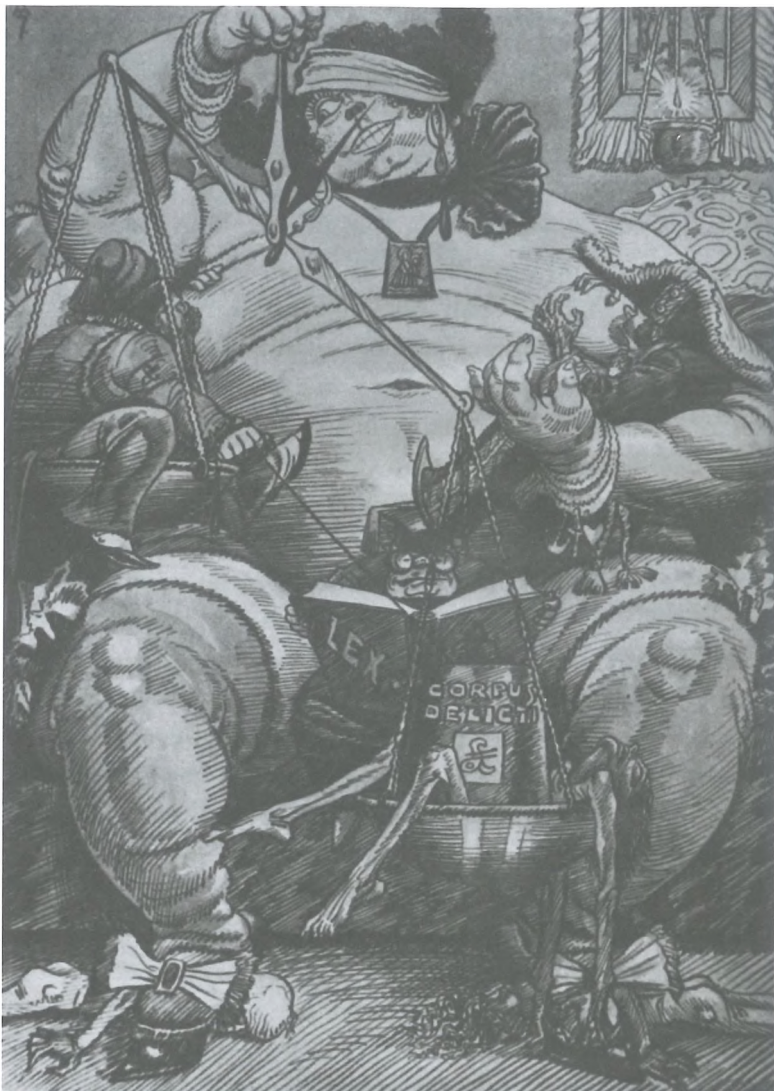
Je poznal zloglasno ime Markuzzi, ko je Hinko Smrekar leta 1933 v svoj ciklus laviranih risb *Zrcalo sveta* uvrstil karikaturu obilne in vse prej kot nepristranske Pravice? Ko je skušal misliti sočasno družbo, se

²⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dokazni predlog mariborskemu sodišču, 23. 10. 1933.

³⁰ Dobida, *Slovenski likovni umetniki – Hinko Smrekar*, 8–10 in 18–22.

³¹ Pismo Hinka Smrekarja Ivanu Puclju, Ljubljana, 21. 5. 1932, osebni arhiv avtorice.

mu je ob vstopu v trideseta leta 20. stoletja zdelo, da »vse človeštvo živi, se veseli in trpi v neki čudni zmesi paranoje in cirkularne blaznosti – od zibelj do groba.«³²

Pravica, risba Hinka Smrekarja iz leta 1933
(Dobida, *Slovenski likovni umetniki – Hinko Smrekar*, 113)

* * *

³² Globočnik, *Zrcalo sveta; satirični ciklus Hinka Smrekarja iz leta 1933*: <http://www.livesjournal.eu/library/lives6/damgl6/zrcalo6b.htm>.

Očitno opogumljen z razveljavitveno odločbo Višjega deželnega sodišča v Ljubljani z začetka leta 1933 in zaslišanji prič je odvetnik Danilo Komavli, tedaj kot zagovornik vseh treh obsojenih moških v primeru Markuzzi in tovariši, konec septembra 1933 trdno vzel v roke pravne vajeti. Konec oktobra 1933 je sodišču v Mariboru postregel z obsežnim dokaznim predlogom. Besedilo, ki se je ukvarjalo predvsem z izpodbijanjem resničnosti trditev glavnih prič Elizabete Kovačič in Štefana Gečka, je bil petinštirideset strani dolg dokument, prava pravniška mojstrovina, ki jo je Komavli zaključil s presunljivim apelom sodišču: »*Ta slučaj kriči po obnovi!*«³³

Kot kaže, je bil odvetnik Komavli to pot dovolj prepričljiv, saj je Okrožno sodišče Maribor sredi novembra 1933 ugotovilo, da je glede na argumentiranost dokaznega predloga »*pričakovati, da se bo cela zadeva spremenila in da bo možno izslediti prave krivce*«. Nepojmljivo se zdi, da je mariborsko sodišče preiskovalnemu sodniku šele trinajst let po nasilnem dogodku in sedem let po obsodbi domnevnih krivcev prvič naložilo, da v družbi Štefana Gečka na mestu samem ugotovi, ali je priča s ceste sploh lahko opazovala dogajanje na dvorišču.³⁴ Ob ogledu Markuzzijeve domačije konec novembra 1933 je komisija lenarškega sodišča ugotovila, da so bile skice objektov, ki jih je pred sojenjem leta 1926 izdelal komandir Gregor Lesjak, pomanjkljive ali napačne. Štefan Geček zaradi različnih naklonov zemljišča ter objektov in rastlinja na njem s ceste ni mogel opazovati nalaganja trupla na dvorišču, prav tako pa zaradi oddaljenosti ni mogel slišati nervoznega, priganjajočega šepeta domnevnih storilcev. Geček, ki je bil pri ogledu prisoten, se ni dal zmeti, temveč je v celoti vztrajal pri izpovedi iz leta 1926 ter je ponovno odločno pritisnil prstni odtis pod svojo izjavo.³⁵

Prihod uradnih oseb na nekdanje Markuzzijevo dvorišče je pokazal, da za nekatere domačine, ki so bili ob tej priložnosti zaslišani kar na domačiji, neznano truplo le ni bilo popolna neznanka, temveč je v dneh pred umorom marsikdo opazil »*lepo debelega*«, »*fajn oblečenega*« v štajerski kroj in gladko obritega (ker so se kmečki moški brili le ob nedeljah,

³³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dokazni predlog mariborskemu sodišču, 23. 10. 1933; naznanilo obsojencev mariborskemu sodišču, 29. 9. 1933.

³⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, uradno dopisovanje mariborskega sodišča s preiskovalnim sodnikom (15. 11. 1933) in sodiščem v Lenartu, 20. 11. 1933.

³⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Ogled in zaslihanje izvedencev, 28. 11. 1933.

so negovani obraz neznanca opazili skorajda vsi vprašani) tridesetletnika, ki se je zanimal za Franca Kurnika ter se potem več dni lagodno sončil pred njegovo hišo. Nato je izginil.³⁶

Izredno obremenilno za Elizabeto Kovačič je bilo sredi decembra 1933 pričanje skoraj petdesetletnega Ivana Žižka z Ločkega vrha. Družina Kovačič je bila devet let soseda Žižkovih, zato je Ivan dobro poznal strupeni jezik njene gospodinje, ki je po obsodbi Markuzzijev dobil nesluten zagon. Tudi Žižku, ki je trgoval z živino, je Elizabeta nekoč zabrusila, da ga bo podobno kot Italijane spravila do smrti v keho, če ji ne bo prodal krave po ceni, ki jo je postavila. Ko se je začudil, na podlagi česa vendar, mu je brž odvrnila, da si bo že kaj izmislila, saj tudi o Italijanih ni vedela ničesar, pa ji je vendarle uspelo, da so bili obsojeni.³⁷

Elizabeta nikakor ni mogla prenesti brezpogojne privrženosti ljubimca Mihaela Zemljiča prodornemu Markuzziju. Četudi se je med vojno »vlačila« z drugimi moškimi – kar je med štajerskim kmečkim prebivalstvom po prvi svetovni vojni pogosto pomenilo zgolj zaznavo spremembe položaja ženske v okviru patriarhalnega zakona – je po vrnitvi iz ruskega ujetništva neusmiljeno pretepala moža. Oba njuna sinova sta se v času po obsodbi Markuzzijevih razvila v prestopnika in zapornika, eden od njiju je prestajal kazen zaradi uboja v mariborski moški kaznilnici. Žižek je med pričanjem poudaril, da so domačini še leta po obsodbi veliko razpravljali o kazenskem primeru, ki je iz njihove sredine odstranil družini Markuzzi in Zemljič. Vznemirjala jih je hladnost, s katero je Elizabeta Kovačič govorila o svoji vlogi pri zadevi: »O tem, kar nam je pravila Kovačičeva glede svojega početja proti Markucijevim, namreč mnogokrat govorimo in tako obnavljamo spomin.«³⁸ Domačini, ki o odgovornosti vsakega med njimi niso razpravljali, so si postajali vse bolj edini v oceni, da je šla Elizabeta Kovačič predač, ko je »za prazen nič Italijane spravila v nesrečo«.³⁹

Štiridesetletni Andrej Artič z Ločkega Vrha je nekdaj sovaščanko tudi sam dobro poznal, a se je njegova družina sosede v času, ko je živela tam, na široko izogibala. O njej je šel glas, da je v pravih potolkla vsakega, s katerim se je spoprijela. Najbrž si Ivan Markuzzi ni predstavljal,

³⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Ogled in zaslišanje izvedencev, 28. 11. 1933; Zaslišba priče – Justina Pravdič, 8. 1. 1934.

³⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Ivan Žižek, 16. 12. 1933.

³⁸ Prav tam.

³⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zaslišba priče – Janez Perko, 16. 12. 1933.

kako strastno bo njeno maščevanje in kako drago bo plačal, ko je na lenarškem sodišču od nadarjene pravniške samoukinje iztožil povračilo selitvenih stroškov. Je Elizabeto pri enako inteligentnem in pretkanem sovaščanu vznemirjalo dejstvo, da ni kazal strahu pred njeno erotizirano prebrisanostjo? »Cela moja družina je zahvalila Boga, ko se jo je rešila in je prenehala biti naša sosed«, je zaključil Artič.⁴⁰

Tudi šestdesetletnega Franca Kocuvana iz Trotkove, ki je bil tamkajšnji nekdanji dolgoletni župan, so nenehna tožarjenja družine Kovačič spravljala ob pamet: »Splošen glas občine je, da Liza Kovačič proti Markuzzijevim ni bila sposobna pričati pravično in pošteno. Gnalo jo je očitvidno proti njim sovraštvo. I...I Znano mi je, da bi razni ljudje bili pripravljene proti Kovačičevi povedati še marsikaj slabega in pojasniti mnogo očitanih krivic, ki so jih Kovačičevi prizadejali različnim ljudem, toda ljudje v občini molčijo, ker se družine bojijo. Zlasti jih je strah pred požigi.«⁴¹

* * *

Da so se domačini Slovenskih goric leta 1926 tako očitno postavili na stran Elizabete Kovačič in proti obtožencem primera Markuzzi in tovariši, ni bilo nič čudnega. Proti družini italijanskih korenin so bili bolj ali manj latentno nastrojeni vse od njihove naselitve v Drvanji konec 19. stoletja. Osebi, ki je znala oziroma si upala odpor proti Markuzzijevim ubesediti z oprijemljivimi argumenti in jih smelo ponavljati na sodišču, tako ni bilo treba posebej skrbeti za delitev lokalnega okolja na »nas«, tj. domačine, in »njih«, tj. tujce, saj je bila razmejitev izpeljana že davno poprej.

Odpiranje možnosti za obnovo kazenskega postopka v zadevi Markuzzi in tovariši, ki je v začetku tridesetih let 20. stoletja razkrivalo osebnost glavne obremenilne priče Elizabete Kovačič, je obenem začelo velikodušno polagati odgovore na nekatera vprašanja o pomanjkljivostih kazenskega sodstva na Slovenskem v okviru prve jugoslovanske države. Jasno je postajalo, da splošen, nedoločen odpor lokalne skupnosti do italijanskega statusa družine Markuzzi, leta 1920 še ves svež zaradi časovne bližine vojne, in kolektivna zavist ob tihotapskih uspehih Ivana Markuzzija, ki sta v prvi polovici dvajsetih let 20. stoletja ključno usmerjala preganjanje družine, nista zadostovala za obsodbo. Ključen preobrat

⁴⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Andrej Artič, 16. 12. 1933.

⁴¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Franc Kocuvan, 16. 12. 1933.

se je zgodil konec leta 1925, ko se je na opisana odklonilna skupinska občutenja cepil močan osebni interes razžaljene, maščevalne in inteligentne osebe iz lokalnega okolja – Elizabete Kovačič – ob podpori odločne, od lokalnega dogajanja odmaknjene osebnosti na ključnem položaju – mariborskega policijskega nadsvetnika Vekoslava Kerševana.

Antagonizem med dvema dominantnima značajema, Elizabeto in enajst let mlajšim Ivanom Markuzzijem, ki se je izkazal kot osnovni agens kazenskega procesa, se je izkristaliziral šele po sedmih letih kaznilniškega življenja nekdanjega sijajnega tihotapca in prekupčevalca, ko se je lokalna skupnost opogumila spregovoriti o temnem madežu, ki ga je pomagala oblikovati in vzdrževati. A motili bi se, če bi mislili, da je primer Markuzzi in tovariši, ki je razkrival bolne odtenke odnosov v lokalni skupnosti, kakorkoli trkal na vest pristojnim na lenarškem sodišču. Četudi je želel dajati vtis, da je blizu manj privilegiranim ljudem od sebe, med katerimi je živel, je bil vodja tamkajšnjega sodišča Ožbolt Ilaunig od njih razločno odmaknjen in je podobno kot večina pripadnikov njegovega stanu dobro razumel edinole zakonitosti življenja v mehurčku (podeželskega) meščanstva, ki mu je pripadal. Po zvestih očitvidcih se je dal januarja 1934 obvestiti o »navdušenem« sprejemu svoje igre *Črni križ pri Hrastovcu*, ki so jo igrali po krajevnih odrih Slovenskih goric. Dober obisk predstav si je prevajal v naivno idejo, da so kmetje njegovo delo sprejeli kot »narodno blago«. ⁴²

Ožbolt Ilaunig je leta 1933 božič pričakal pomirjen s seboj in svetom: »Sveti Večer! Zopet sem ga doživel! Hvala bodi Vsemogočnemu za ta dan! Tih in skromno obhajali smo v domačem krogu ta večer! Imel sem čut, da ni ničesar, kar bi težilo moje srce, vse, kar sem storil v preteklem letu, sem opravil po najboljši vesti. In srčni mir da veliko tolažbo in moč.« ⁴³ Medtem pa je božji otrok Ivan Markuzzi praznoval svoj rojstni dan – šestinštiridesetega – že osmič zapovrstjo v mariborski kaznilnici.

* * *

Brez dvoma iz drugačnih vzgibov kot Ožbolt Ilaunig je notranjo moč v začetku leta 1934 izžareval tudi kaznjenec Markuzzi, četudi svojih mrzlih zaporniških zim v neogrevani celici ni mogel več prešteti na prste ene roke in ob tem ni vedel ničesar o živahnem izmenjavanju prič

⁴² PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

⁴³ Prav tam.

pred okrajnimi sodišči v Lenartu in Radgoni ter okrožnim sodiščem v Mariboru. Če bi ga sodišče obvestilo o zaslišanjih, bi kot jajce jajcu podobne hladne dneve in noči najbrž prenašal opogumljen, saj so pričanja presunljivo spreminjala sliko o primeru umora neznanca iz leta 1920. Tako pa je Ivan Markuzzi sredi aprila 1934 poslal pritožbo Višjemu deželnemu sodišču v Ljubljani, saj po tistem, ko je julija 1932 vložil predlog za obnovo kazenskega postopka in ko je ljubljansko sodišče v začetku leta 1933 razveljavilo tozadevno zavrnitveno odločbo prvostopenjskega sodišča v Mariboru, še ni prejel nove odločbe. To je razumel kot nedopustno »*dolgovlačenje preiskave*,«⁴⁴ podobnega mnenja pa so bili tudi ljubljanski sodniki, ki so junija 1934 Okrožnemu sodišču Maribor naložili informiranje Markuzzija o stanju obnovitvenega postopka.⁴⁵ Ne brez nejevolje zaradi Markuzzijevega posredovanja na Višjem deželnem sodišču so pristojni z mariborskega sodišča v nekaj dneh obiskali Ivana v kaznilnici.⁴⁶

Če se je mariborsko sodišče čutilo osramočeno zaradi uradnega opomina, pa je moral ta okrepiti Ivana Markuzzija. Morda je imel občutek, da sta sreča in pravica po letih kaznilniškega življenja končno na njegovi strani. Zdelo se je docela neresnično, ko je mariborsko sodišče 18. septembra 1934 ob nasprotovanju državnega tožilca in ob podpori odvetnika Danila Komavlija po celodnevni razpravi in tajnem glasovanju sodnega senata odločilo, da je »*obnova kazenskega postopanja v pogledu*«⁴⁷ treh moških obsojencev primera Markuzzi in tovariši »*umestna*«. Čeprav se je državno tožilstvo že dan potem pritožilo na odločitev sodišča, zaradi česar je celotna zadeva ponovno potovala na Apelacijsko sodišče v Ljubljani,⁴⁸ je bila s tem po štirinajstih letih agonije udeležencev dobljena prva velika bitka v boju za zmago človekovih pravic bratov Markuzzi in Mihaela Zemljiča.

⁴⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pismo Ivana Markuzzija Višjemu deželnemu sodišču v Ljubljani, 9. 4. 1934.

⁴⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis Višjega deželnega sodišča mariborskemu sodišču, 2. 6. 1934.

⁴⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, zapisnik srečanja med Ivanom Markuzzijem in pristojno osebo mariborskega sodišča, 13. 6. 1934.

⁴⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, zapisnik o razpravi pred mariborskim sodiščem, 18. 9. 1934.

⁴⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pritožba državnega tožilstva v kazenski zadevi Markuzzi in tovariši, 19. 9. 1934.

Odvetnik Danilo Komavli je dobro vedel, da ne bo več izpustil va-jeti, ki so končno pristale v njegovih rokah. Še v septembru 1934 je pridobil izjavo nekdanjega vodje ljubljanske meteorološke postaje Franca Čadeža, ki je dokazovala, da usodno noč luna ni mogla osvetljevati Markuzzijeve domačije v času, ko je Štefan Geček trdil, da je z njeno pomočjo videl nalaganje trupla na dvorišču domačije.⁴⁹ Neverjetno ažurno pa so se na nove okoliščine primera Markuzzi in tovariši odzvali tudi domačini Slovenskih goric, saj je v tistem času na državno tožilstvo v Mariboru prispelo nepodpisano pismo v slovenskem pravopisu slabo podkovanega pisca, domnevno nastalo zaradi nepomirljivih govoric med prebivalci Benedikta: »*Tudi prve glavne priče so znemirjene in druge radi prevelikega govora o oprostivti Teljanov.*«⁵⁰

Pismo je sporočalo, da je Elizabeta Kovačič pripravljena ponovno pričati o krivdi Markuzzijev in Mihaela Zemljiča, zlasti ker na glavni obravnavi leta 1926 ni povedala vsega, kar je vedela; takrat, denimo, ni omenila neznanega rjavega, »*malo dlakastega*« klobuka, ki ga je po umoru videla v garderobi Mihaela Zemljiča, pa bele srajce in suknje tudi ne. Pobreški kmet Janez Mauko pa je želel pričati o prigodi skupnega kupčevanja z živino z Ivanom Markuzzijem v bližini Ormoža, kjer je Markuzzi hladnokrvno pobil na tla prodajalca živine in mu nastavil revolver na senca.⁵¹ Ker je Ivan Markuzzi kupčeval sam oz. v ozkem krogu preverjenih partnerjev, je bila Maukova zgodba le malo verjetna, je pa veliko povedala o fami, ki se je še po letih kaznilniške osame širila v zvezi z imenom Markuzzi. Glede na pričn priimek se je morda dotikala tudi usode Ivanove sestre Marije in njenega morilca Antona Mauka.

Brezupni, otročje neprepričljivi poskusi lokalnih prebivalcev, da bi zloglasne Markuzzijeve in Mihaela Zemljiča dodatno očrnili, pa niso mogli več zadržati pravosodnega kolesa, ki se je začelo nezadržno valiti v korist obsojencev primera Markuzzi in tovariši. Ko je Višje deželno sodišče v Ljubljani konec novembra 1934 zavrnilo pritožbo državnega tožilstva v Mariboru zoper obnovo kazenskega postopka,⁵² so se začela

⁴⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pismi Frana Čadeža Danilu Komavliju, Ljubljana, 26. 9. 1934, 28. 9. 1934.

⁵⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, anonimno pismo domačinov Slovenskih goric, Negova, 26. 9. 1934.

⁵¹ Prav tam.

⁵² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, odločba Višjega deželnega sodišča v Ljubljani o zavrnitvi pritožbe državnega tožilstva Maribor, 23. 11. 1934.

Ljubljana 28. 9. 1934
 Nr. VIII a 88/26
 306/a

Velesojeni gospod doktor!

Ob plačnem naročju se mi je
 posrečilo dobiti v roke „Vrentisches
 Jahrbuch der Ephemeriden und
 Tafeln für das Jahr 1920.“

Kritičnega pisma 6. sept. 1920 je bila
 levinna deklinacija ob 23^h 30'

+19° 26'. Luna je tedaj pri več kot
 polovico pmanujšani svetlobi vstajala
 v Mariboru skoli polnoči, tako da
 njena svetloba v danem pletčju

Faksimile dela pisma meteorologa Frana Čadeža septembra 1934
 (PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

kaznjencem iz Drvanje v Slovenskih goricah počasi in negotovo odpira-
 ti težka vrata mariborske moške kaznilnice. Sredi decembra 1934 je
 moralo državno tožilstvo v Mariboru naložiti preiskovalnemu sodniku
 mariborskega okrožnega sodišča takojšnjo ustavitev izvrševanja kazni za
 obsojence in uvedbo preiskovalnega zapora.⁵³

* * *

⁵³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, uradno dopisovanje med mariborskim
 državnim tožilstvom in preiskovalnim sodnikom mariborskega sodišča, 14. 12. 1934.

Že konec novembra 1934 je kilometre proč od pravosodnih organov gostilničar pri Negovi v Slovenskih goricah odprl nenavadno pismo. Na njem je bil žig italijanske Piacenze. Ko je gostilničarju neznanega Franca Kaučiča kdove kako dosegla vest o verjetni obnovi kazenskega postopka v primeru Markuzzi in tovariši, ni odlašal z izpovedjo: »Ker so vsi ti ljudje popolnoma nedolžni in bi bilo želeti, da se čimpreje izpustijo in rehabilitirajo, zatorej prosim, da obvestite pristojne oblasti o celi zadevi, ktera je kakor sledi.« Kaučič je razložil, da je bil umorjeni mladenič po imenu Matevž Grmek, po domače Samoročjek, iz Dolge Gore, morilci pa trije tihotapci iz okolice Ponikve. Ker se je pisec iz Piacenze bal maščevanja ljudi, ki jih je v pismu izdal, češ da imajo znanstva in sorodstvo pri orožništvu in na mariborskem sodišču, je negovskega gostilničarja prosil, da informacije preda Danilu Komavliju, pismo pa nemudoma uniči.⁵⁴

Gostilničar Kozar naročenega očitno ni v celoti izpolnil, saj je bilo Kaučičevo izvirno pismo kmalu priloženo vse bolj obsežnemu kazenskemu spisu Markuzzi in tovariši, medtem ko je preiskovalni sodnik mariborskega sodišča še pred koncem leta 1934 Orožniški postaji v Šmarju pri Jelšah naročil zaupno poizvedbo o osebah, navedenih v pismu.⁵⁵ Preiskovalni sodnik je tudi ugotovil, da je bila pisemska kuverta pravilno opremljena z žigom čezoceanskega italijanskega parnika Rex, ne pa tudi z žigom jugoslovanskega poštnega urada. Da bi utegnil gostilničar skrivati še kakšno Kaučičevo pismo, je preiskovalni sodnik posumil zato, ker je bilo pismo datirano z novembrom 1934, kuverta pa z januarjem istega leta.⁵⁶

Z odgovorom komandirja ljutomerske Orožniške postaje ni mogel biti zadovoljen, saj je ta razkrival, da oseba Franc Kaučič ne obstaja, medtem ko je bilo umanjkanje žiga jugoslovanskega poštnega urada kmalu pojasnjeno s pozabljivostjo pristojne poštarice.⁵⁷ Ko se je leto prevesilo v 1935, se je zdelo, da je zagonetko vsaj za drobec prestavil z

⁵⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, pismo Franca Kaučiča gostilničarju Jakobu Kozarju, Piacenza, 11. 11. 1934.

⁵⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis mariborskega sodišča orožniški postaji v Šmarju pri Jelšah, 18. 12. 1934.

⁵⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis mariborskega sodišča orožniški postaji v Ljutomeru, 19. 12. 1934.

⁵⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Ljutomeru mariborskemu sodišču, 31. 12. 1934.

mrtve točke trojiški komandir, ki je nastanek pisma, nedvomno poslanega iz Piacenze, povezal s prizadevanji Ivanove žene Ane Markuzzi in moževega italijanskega sorodstva.⁵⁸ Dlje od te resda logične domneve, ki je izhajala iz dejstva, da je pisec pisma kot izseljenec nenavadno dobro poznal podrobnosti primera, pa preiskovalci niso prišli, prav tako se nihče ni ubadal z vprašanjem, zakaj z Orožniške postaje Šmarje pri Jelšah ni prispel odgovor na poizvedbo mariborskega sodišča o treh tihotapcih iz okolice Ponikve.

* * *

Spomladi 1935 je bila po skrbnih pripravah izvedena rekonstrukcija dogajanja z domnevnim nalaganjem trupla na nekdanjem Markuzzijevem dvorišču, pri kateri je po nalogu mariborskega sodišča ključno vlogo odigral samoooklicani očitavec Štefan Geček. Dogodek, ki so ga kaznjenci primera Markuzzi in tovariši nedvomno pričakovali z veliko nestrpnostjo, se je v prisotnosti odvetnika Danila Komavlija, preiskovalnega sodnika Toma Tureta in dveh prič, kmetov Janeza Horvata in Janeza Beriča iz Drvanje, začel ob 18. uri in petnajst minut ter se je po določitvi temeljnih parametrov nadaljeval pol ure pred polnočjo istega dne. Ganljiv je moral biti pogled na prizorišče, na katerem sta nova lastnika domačije z deskami in suhim vejevjem skrbno nadomestila dele poslopij in rastlinja iz leta 1920 oz. 1926, ki sta jih dotlej odstranila ali zamenjala z drugimi. S tem je bil kolikor mogoče natančno rekonstruiran prostor, v katerega so najprej posamezniki in nato celotna lokalna skupnost pred več kot desetimi leti projicirali voz, pijane može in truplo.⁵⁹

Potem ko so zbrani v temni noči ugotovili, da luna, ki je bila ob ogledu v enakem položaju kot v usodni noči jeseni 1920, zaradi naravnih preprek (spomnimo, da je domačija stala v grapi) v nobenem pogledu ni osvetljevala prizorišča, so kmalu ovrgli tudi Gečkovo trditev, da bi mogel s ceste opaziti luč v Markuzzijevi kleti. Odvetnik Komavli je s pričami uprizoril celo šepet moških na dvorišču, o katerem je Geček

⁵⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis orožniške postaje v Sveti Trojici sreskemu načelniku Maribor levi breg, 20. 1. 1935.

⁵⁹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis preiskovalnega sodnika mariborskega sodišča orožniški postaji v Sveti Trojici, 25. 2. 1935; Ogled in zaslihanje izvedencev, 28. 3. 1935.

Policijska fotografija Markuzzijevega dvorišča; križec označuje domnevno mesto nalaganja trupla na voz (PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34)

trdil, da ga je tedaj slišal – vendar so drugi prisotni s preiskovalnim sodnikom Turetom na čelu, ki so stali na cesti, lahko zaznali le pritajeno šušljanje, ne pa tudi posameznih glasov, ukazov ipd. Vrhunec dogajanja je bila bržkone poustvaritev nalaganja tovora na voz v pristnosti ženske, ki je s petrolejko osvetljevala prostor. Moški so na voz naložili vreče s slamo, nato je preiskovalni sodnik, ki je stal na cesti, priči Gečku zastavil vprašanje, kako si razlaga dogajanje na dvorišču. »Ja, živega moškega so vrgli na voz,« se je odrezal Štefan Geček, ki po letih preobračanj zgodbe o nalaganju trupla najverjetneje tudi sam ni več vedel, kaj je trdil v posameznih segmentih preiskave.⁶⁰

Trem kaznjencem mariborske moške kaznilnice bi se odvalila skala od srca, ko bi vedeli, da je sodna komisija ob drugi uri ponoči ogled prizorišča sklenila z ugotovitvijo: »Sodna komisija, ki je stala ves ta čas pri priči Gečku in z njim opazovala, kaj se godi na dvorišču, je prišla do prepričanja, da je nemogoče z vso sigurnostjo razločiti in opazovati, kaj se na dvorišču godi, posebno ne spoznati oseb, ki se na dvorišču nahajajo, in predmeta, ki ga nosijo. V najboljšem slučaju se mora reči, da je zmeta ne samo

⁶⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Ogled in zaslišanje izvedencev, 28. 3. 1935.

mogoča, temveč verjetna.«⁶¹ Kdo ve, kaj je na izsledke sodne komisije, o katerih je poročalo tudi časopisje, porekel razkrinkani Geček, vendar širša lokalna skupnost ni nameravala mirovati. Mariborsko okrožno sodišče se je moralo že v začetku aprila 1935 ubadati z novimi fantastičnimi obtožbami zoper Ivana Markuzzija, saj so novi očitvidci iz okolice Gradca trdili, da so jeseni 1920 v Ivanovi kleti videli okrvavljeno sekiro, pred kletjo pa zamaskirane moške.⁶²

A vendar, zakaj bi lagal graški geometer Franc Nikl, ki je trdil, da je leto ali dve po koncu vojne nekega poznega popoldneva, ko sta se mešala mrak in jesenska vlaga, na smrt prestrašen bežal z Markuzzijeve domačije, kjer je njega in sopotnika kot mimoidoča z jabolčnikom pogostil gospodar Ivan? Nikl je bežal, ker je nenadoma opazil tri zakrite moške s počrnjenimi obrazi.⁶³ Je, nič hudega sluteč, naletel na Ivanove tihotapske tovariše ali pa so ga v strahu utrjevali tihotapski sloves področja in gostje gostilne v Ihovi – kamor se je tavajoč zatekel – ki so s polnimi glavami srhljivih podob hrepeneče čakali novih in novih napatih zgodb z Markuzzijevega naslova? Začarani krog govoric je bil še enkrat znova sklenjen, ko se nekdanji lastnik gostilne Anton Majcenič konec maja 1935 na lenarškem sodišču ni spominjal niti Nikla niti kogarkoli drugega, ki bi se v začetku dvajsetih let 20. stoletja zatekel k njemu pred zamaskiranimi Markuzzijevimi ljudmi. Dobro pa je poznal tihotapca Ivana, ker je pogosto zahajal v njegovo gostilno in vselej »*pošteno plačal*«. ⁶⁴

* * *

Pomenljiva, ker je govorila o fami imena Markuzzi v letih po obsodbi, je bila prijava kaznjenca moške kaznilnice, štiriintridesetletnega Josipa Vuka iz Male Nedelje, ki jo je v začetku junija 1935 poslal na državno tožilstvo v Mariboru. Vuk je bil zaprt v celici številka 105 skupaj z vsaj dvajsetimi kaznjenci. Že drugič v nekaj letih je prestajal kazen zaradi tatvine. S kulturnozgodovinskega vidika je besedilo zanimivo zaradi

⁶¹ Prav tam.

⁶² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis preiskovalnega sodnika mariborskega sodišča sodišču v Gornji Radgoni, 4. 4. 1935; Zasllišba priče – Peter Steyer, 17. 4. 1935.

⁶³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Franc Nikl, 25. 4. 1935; Vincenc Deutschmann, 29. 4. 1935.

⁶⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Anton Majcenič, 27. 5. 1935.

podrobnosti kaznilniškega vsakdana, ki jih je mimogrede natrosil Vuk. Trdil je, da so nekega večera pozimi 1934 na postelji s tovarišema izmenjavali zaporniške izkušnje in življenjske zgodbe. Naenkrat se je zapornikom nepovabljen pridružil Franc Kurnik, kmečki tihotapec iz Slovenskih goric, ki je bil med osumljenci v času preiskave v zvezi z umorom neznanca jeseni 1920, tedaj pa je prestajal kazen v zvezi z ločenim kaznivim dejanjem. Vuk, ki ni bil vesel gosta ob svoji postelji, je prišleka izzval z govorico, da prestajajo Zemljič in dva Markuzziija zaporno kazen za zločin, ki ga je storil Kurnik. Vprašani se je po Vukovih besedah nekoliko zmedel, nato pa začel pojasnjevati, da je preiskava umora ob pomoči njemu naklonjenih prič tedaj potekala v njegovo korist, zlasti ko je poslal »v krtovo deželo« svojega brata, šlevo Vincenca, sicer vsem znanega »pederasta«. Kaznjenec Vuk je trdil, da se z Ivanom Markuzzijem nista nikoli neposredno srečala, za moža s »pohabljenimi nogami« je vedel le zato, ker so mu ga na dvorišču pokazali drugi kaznjenci.⁶⁵

Notranjost mariborske moške kaznilnice
(PAM, Moška kaznilnica)

⁶⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, prijava Josipa Vuka državnemu tožilstvu, 1. 6. 1935; Zasllišba priče – Josip Vuk, 11. 6. 1935.

Josip Vuk je nameraval nadaljevati opravljanje tatinske službe tudi po izteku kazni, saj je sodniku mariborskega sodišča Tomu Turatu dober teden pozneje prostodušno priznal, da si je pogovor s Kurnikom zapomnil predvsem zaradi informacije o večji količini denarja, ki naj bi jo hranil benediški trgovec v miznici zadnje sobe.⁶⁶ Vukove besede je kmalu potrdil še šestintridesetletni viničar Anton Orgolič iz Rošpoha. Tudi sam je bil prepričan o Kurnikovi vpletenosti v umor neznanca leta 1920, posebno ker se ni z ničimer odzval na Vukova zbadanja, da je dopustil kaznovanje nedolžnih ljudi.⁶⁷ A kaj, ko je sojetnik omenjenih, triindvajsetletni Ivan Bauman, prijavo postavil v povsem drugačno luč, ko je povedal, da sta se Vuk in Kurnik, sotrpina iz celice številka 105, sprla zaradi notranje jetniške trgovine, ko so se za par cigaret kupljene hlače izkazale za neuporabne in potrebne popravila.⁶⁸

V času, ko je pojava Ivana Markuzzija sprožala živahno zanimanje med kaznjenci, je bilo dogajanje v mariborski moški kaznilnici tudi sicer vse prej kot dolgočasno, zlasti zaradi aktivnosti političnih kaznjencev (predvsem komunistov), ki so po nastopu diktature leta 1929 v kaznilnico prihajali v večjem številu. Ni bilo govora, da bi komunistična ideologija kakorkoli vplivala na nekdanjega drznega tihotapca, a se je bržkone težko izognil učinkom povečane dinamike, ki so jo komunisti vnesli v kaznilniško življenje. Je, potem ko je med svetovnjima vojnama iz kaznilnice pobegnilo skupno več kot sto kaznjencev – med njimi le dobrih ducat uspešno – tudi sam kdaj pomislil, da bi se spopadel s petmetrsko ograjo, ki je oklepala kaznilnico? Je ob pomanjkljivi prehrani, boleznih (zlasti tuberkulozi), prisilnem delu, zimskem mrazu, ki je dooločal kaznilniški vsakdan, pomislil na samomor? Je nanj naredilo vtis skoraj sto muslimanskih kaznjencev, večinoma Albancev iz Skopja, ki so v kaznilnico prispeli v letih 1926–1927? Ga je zmedlo tedanje množično gibanje med kaznjenci za prestop v pravoslavje ali gladovna stavka kaznjencev avgusta 1927 in septembra 1930? Mu je bila trn v peti nezizproсна osebnost kaznilniškega ravnatelja Nika Vrabra?⁶⁹ Tvegajmo z oceno, da je imel Ivan Markuzzi v vseh omenjenih pogledih trdo kožo,

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Anton Orgolič, 14. 6. 1935.

⁶⁸ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Ivan Bauman, 14. 6. 1935.

⁶⁹ Filipič, *Moška kaznilnica v Mariboru*, 287–297.

ki mu jo je pomagal strojiti predvsem en človek – kaznilniški kurat Pavel Zavadlal.

Kurat, edina oseba, od katere se je Markuzzi poslovil leta 1935 ob izpustitvi iz kaznilnice,⁷⁰ je bil ob odvetniku Komavliju drugi ključni človek na Markuzzijevi strani. Tudi sam Primorec, rojen v Pazinu (Istra), je bil Pavel Zavadlal do leta 1909 goriški bogoslovec, v letih 1911–1913 bogoslovec prefekt v škofovem dijaškem konviktu v Trstu, leta 1914 vojaški kurat v moški kaznilnici v Kopru, nato je bil v letih 1915–1918 kot tak vpoklican v avstro-ogrsko armado; po prihodu v Maribor leta 1918 se je aktivno zavzemal za ohranjanje spomina na Maistrov mariborski pešpolk ter je za svojo vlogo med prvo svetovno vojno prejel državno odlikovanje (red Jugoslovanske krone IV. stopnje).⁷¹ Mož, ki je bil kurat v mariborski moški kaznilnici vse do začetka druge svetovne

Ravnatelj mariborske kaznilnice Niko Vrabl sedi v spodnji vrsti na sredini, ob njem kurat Pavel Zavadlal (PAM: Niko Vrabl)

⁷⁰ Veliko veselje po procesu, *Mariborski večernik Jutra*, 23. 8. 1935, 2.

⁷¹ Nadškofijski arhiv Maribor, Službeni listi duhovnikov; PAM, fond: Fran Ksaver Meško, nedatirana dopisnica Pavla Zavadlala Mešku; PAM, fond: Moška kaznilnica Maribor (1883–1953), Seznam osebja za leto 1938; Svojcem padlih in pozabljenih vojakov, *Slovenski gospodar*, 9. 7. 1925, 5; Krstna slava 45. pešpolka, *Tabor*, 24. 11. 1926, 1–2.

vojne, je moral gojiti posebne simpatije do bistroumnega nekdanjega vojaka polka in človeka italijanskih korenin Markuzzija. Morda za njun odnos ni bilo nepomembno, da je bil Zavادلal le tri dni starejši od Markuzzija. Sta medsebojno bližino gradila tudi s sporazumevanjem v italijanščini?

* * *

Ne glede na vse bolj majave temelje sodbe proti bratoma Markuzzi in Mihaelu Zemljiču je mariborsko državno tožilstvo konec junija 1935 proti njim ponovno vložilo obtožnico za sporazumno izvršen umor (neznane trgovca oz. tihotapca) iz koristoljubja.⁷² Protagonisti primera Markuzzi in tovariši z odvetnikom Danilom Komavlijem na čelu so morali močno verjeti v moč svojih argumentov, saj so sodnika Toma Turata in preiskovalno sodnico Dušanko Bernobić, brez dvoma redko predstavnico svojega spola v tej vlogi, pozvali h kar najhitrejšemu sklicu glavne razprave.⁷³

Ta se je res obetala še pred koncem poletja 1935, tik pred njo pa je želel s šestimi dokazi proti obsojencem primera Markuzzi in tovariši ter zlasti proti Ivanu Markuzziju ponovno pričati tedaj že sedeminsedemdesetletni Peter Tomažič iz Drvanje. Njegove izpovedi so se v zadnjem desetletju praviloma izkazale za bizarne, in nič drugačen ni bil prvi izmed dokazov, ki jih je ponujal avgusta 1935. »*Nekoč*« je v spovednici benediške cerkve opazil dolg pogovor med tamkajšnjim kaplanom in neznano osebo. Ko je po koncu spovedi pohvalil potrpežljivost kaplana, je ta odvrnil, da bo »*v kratkem prišlo nekaj na svetlo*«. Dober teden dni pozneje sta se brata Markuzzi znašla v preiskovalnem zaporu, saj je kaplan zagrozil ženski, da ne bo dobila odveze, če ne poda ovadbe glede na zaupano mu zgodbo. Tomažič, ki kaplanovega sogovornika v spovednici ni videl, je le sklepal, da je šlo za žensko, »*ker česar takega moški spovedniku ne bi pravil*«. Preostalih pet Tomažičevih dokazov je bilo premlavanje že slišane, slednjič pa je kot za nagrado izpraševalcem lenarškega sodišča navrgel še stavek, ki je bil zgovoren zlasti z vidika zasliševalskih metod organov odkrivanja: »*Še to sem slišal praviti, da so obsojence orožniki najprej pretepali, da jim naj priznajo, da pa niso hoteli nič priznati. Ko so prišli v zapore okrožnega sodišča v Mariboru, so se baje po pečnih*

⁷² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Obtožnica, 26. 6. 1935.

⁷³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, naznanilo obtožbe, 27. 6. 1935.

*ceveh med seboj pogovarjali in dogovorili, da bodo vztrajali na tem, da nobeden ničesar ne ve.*⁷⁴

Očitno je bilo, da je obuditev primera Markuzzi in tovariši dodobra vznemirila prebivalce Slovenskih goric. Mož Elizabete Kovačič je na robu blaznosti neke nedelje po maši kričal pred cerkvijo, da so Markuzzijevi morilci in bodo to tudi ostali. O vznemirjenju med ljudmi je pričalo še eno anonimno pismo, ki ga je avgusta 1935 prejelo mariborsko državno tožilstvo. Neznanec je tožilcem polagal na srce preiskavo v smeri izginotja nekega mesarja in priložnostnega cirkuškega artista, ki bi utegnil biti umorjeni neznanec. A kot bi niti sam ne verjel lastnim teorijam, je pisec priznaval, da je mesar po splošnem prepričanju okolja, v katerem je živel do izginotja, pobegnil v tujino.⁷⁵

* * *

Opisanemu miselnemu valovanju primerno veliko zanimanja je tudi med Mariborčani sprožila nova, tri dni trajajoča glavna razprava v primeru Markuzzi in tovariši med 20. in 22. avgustom 1935 pod vodstvom predsednika sodnega zbora Josipa Lenarta, sodnikov Frana Kovče, Alojza Lešnika, Davorina Senjorja in Josipa Kolška ter državnega tožilca Ivana (v časopisih Franc) Hojnika. Zagovorništvo bratov Markuzzi in Mihaela Zemljiča je v celoti prevzel advokat Danilo Komavli. Le kako sta se morala počutiti Štefan Geček, sključen starček povešenih brkov in močno zgbanega obraza, ter Elizabeta Kovačič, majhna ženica temne polti in ošiljenega nosu, ob ponovnem soočenju z akterji primera in kako so ti gledali na par, ki je ključno pripomogel k temu, da so zadnjih devet let prebili za zidovi mariborske kaznilnice? Če sta se priči počutili slabo, nista tega z ničimer pokazali, temveč sta, nasprotno, suvereno obnavljali glavne obrise svojih izpovedi iz leta 1926. Ker so podobno počeli tudi vsi drugi udeleženci razprave, se je zdelo, da je uvid celotnega dogajanja v bistveno novi luči, ki bi lahko prinesel ključni preobrat za oba Markuzzijeva in Zemljiča, odvisen od miselnih in govornih spretnosti ene same osebe – Danila Komavlija.⁷⁶

⁷⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Zasllišba priče – Peter Tomažič, 14. 8. 1935.

⁷⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, anonimno pismo državnemu tožilstvu v Mariboru, 19. 8. 1935.

⁷⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, glavna razprava, 20.–22. 8. 1935; Največji proces naše dobe, *Mariborski večernik Jutra*, 20. 8. 1935, 1.

Vendar Komavlijeva vključitev v razpravo ni bila spodbudna. Ko je Markuzzijevega sovaščana iz Drvanje, pričo Petra Tomažiča, netaktno ocenil kot »*absolutno neverodostojno pričo, alkoholika in verskega blazneža*«, sodni zbor/senat pa je takoj zatem kot neutemeljene zavrnil vse njegove predloge za zaslišanje prič, je odvetnik bržkone razumel, da bo moral za ohranitev odvetniške integritete in ključni preobrat v procesu ukrotiti primorsko neposrednost.⁷⁷ S pogostimi posegi v izpovedi več kot šestdesetih prič je Komavli dokazoval, da je podrobno seznanjen ne samo z odnosi v lokalni skupnosti, temveč tudi s preteklimi kazenskimi zadevami posameznih prič.⁷⁸ Njegov zaključni govor je trajal eno uro in dvajset minut, pričel pa se je takole: »*Pred devetimi leti so že sedeli na tejle klopi in so bili obsojeni. Devet let in pol težkega boja in trpljenja. Takrat so podlegli. Danes je pa stanje drugo. Izkazalo se je, da so jih obremenjevali ljudje, ki jih ni pripravila do tega ljubezen in resnicoljubnost, marveč grdo maščevanje in sovraštvo. I...! Vsak človek ima pravico, da se brani pred krivico.*«⁷⁹

Mariborsko sodišče je 22. avgusta 1935 razveljavilo sodbo v zadevi Markuzzi in tovariši iz leta 1926. V avgustovski noči, v kateri je usoda treh kaznjencev visela na nitki, je enaintridesetletni brezposelni trgovski pomočnik Leopold norel po Glavnem trgu v prepričanju, da je Hitler; to ni veliko povedalo o kazenski zadevi, a mnogo o mestu, katerega življenje je postajalo iz dneva v dan bolj nasičeno z napetostmi med nemškimi in slovenskimi prebivalci.⁸⁰ Prvi od razlogov za razveljavitev sodbe iz leta 1926 se je nanašal na »*nenaravno*« dejstvo, da so obremenilne priče z leti prinašale vse več (namesto vse manj) podrobnosti v breme obsojencev, pri čemer so sodniki zavrnilo možnost, da bi strah pred Markuzzijevimi, ki so ga priče navajale kot razlog za molk neposredno po umoru, bistveno vplival nanje, zlasti ker o tovrstni zadržanosti leta 1926 ni bilo sledu. Sodniki so, nasprotno, sklepali, da so prebivalci širše okolice Drvanje, »*kot je na deželi navada*«, iz nepomembnih in neznatnih dogodkov ter okoliščin zgodbi postopno dodajali posamezne nianse ter jo sčasoma oblikovali v uničujočo teorijo za Markuzzijeve: »*V tej atmosferi neprijateljskega razpoloženja prič proti obtožencem je bilo*

⁷⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, glavna razprava, 20.–22. 8. 1935.

⁷⁸ Trije k življenju obujeni, *Mariborski večernik Jutra*, 22. 8. 1935, 2.

⁷⁹ Prav tam, 4; 'Oproščeni ste ... vsi trije', *Jutro*, 23. 8. 1935, 2.

⁸⁰ Za Hitlerja se je izdajal, *Mariborski večernik Jutra*, 20. 8. 1935, 3.

povsem naravno, da se je najprej nejasna in samo na splošno sum izražajoča ljudska govorica vedno bolj širila in dobivala vedno konkretnije oblike [...] in je pri tem nujno morala zaiti v neobjektivnost in neresnico ter naravno tudi v protislovje.»⁸¹

Logična posledica razveljavitve sodbe avgusta 1935 je bila, da je tudi Ivanova soproga Ana Markuzzi v začetku septembra istega leta ob pravni podpori Danila Komavlija uspešno vložila predlog za obnovo kazenskega postopka v svojo korist.⁸² Kot četrta udeleženka primera Markuzzi in tovariši je bila še pred koncem septembra 1935 oproščena vseh obtožb v zvezi z umorom neznanca iz leta 1920.⁸³

* * *

Kako to, da so pristojni sodniki mariborskega sodišča, ki so v razveljavitveni sodbi obenem zapisali, da ne obstajajo zadostni dokazi, da bi krivdo za umor neznanca iz leta 1920 naprtili bratoma Francu in Vincencu Kurniku, šele avgusta 1935 sprejeli trditve Ivana Markuzzija, da je bil z vsemi obremenilnimi pričami v večletnem, tudi sodnem sporu? Čemu je šla zahvala, da so sodniki končno dali težo velikanskim neskladjem med posameznimi deli izpovedi ključnih prič Štefana Gečka in Elizabete Kovačič ter njene ožje družine? Je bila razveljavitev sodbe akterjem primera Markuzzi in tovariši kot unikum tedanje slovenske pravosodne prakse rezultat poguma, iznajdljivosti, sistematičnosti, daljnovidnosti in nepopustljivosti zagovornika Danila Komavlija? Ali pa je bila rehabilitacija bratov Markuzzi in Mihaela Zemljiča poleti 1935 dokaz, da se je jugoslovanskemu/slovenskemu pravosodnemu sistemu po koncu prve svetovne vojne in po prehodu v novo državo uspelo osvoboditi nizkih strasti od vojne psihično in fizično poškodovanih ljudi in se konsolidirati po sprejetju kazenskega zakonika leta 1929?

A medtem ko so sodniki jasno uvideli in obširno utemeljili vpliv ljudskih govoric na izid sodbe v primeru Markuzzi in tovariši, kljub splošnim ugotovitvam o pomanjkljivo izvedeni policijski preiskavi nihče med njimi ni ovrednotil niti vloge sodnikov v Lenartu niti tedaj že

⁸¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, sodba V imenu Njegovega Veličanstva Kralja, 22. 8. 1935.

⁸² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, predlog Ane Markuzzi za obnovo kazenskega postopka, 4. 9. 1935.

⁸³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, sodba V imenu Njegovega Veličanstva Kralja, 18. 9. 1935.

nekdanjega komandirja Gregorja Lesjaka, ki je v času pred izrekom sodbe in po njem pomembno usmerjal ljudske govornice izključno v škodo članov družine Markuzzi.

* * *

Od realnih težav treh bivših kaznjencev mariborske moške kaznilnice ločeno poglavje primera Markuzzi in tovariši je bila avgusta 1935 s fotografijami akterjev in glavnih prizorišč podprta medijska zgodba, bržkone ena prvih te vrste v slovenskem prostoru, ki se je razvijala na naslovnica *Mariborskega večernika Jutra*; v duhu dramatičnih presežnikov – »največji proces naše dobe«, »podobnega ne pozna naša justica«, »senzacionalen obnovec«, »Vivat iustitia!«, »monstre proces«, »edinstven primer v naši kriminalistiki«, »krvava pot izpod vešal skozi grozo težke kazni do ponovne razprave« ipd. – je bila katarzično zaključena pod naslovom »Trije k življenju obujeni«. ⁸⁴ Usodam akterjev nesrečnega primera prav tako vseskozi odprto naklonjena, a vendarle bolj stvarno zajeta je bila zgodba o »mariborskem procesu« v liberalnem *Jutru*, ⁸⁵ medtem ko je obnovec dobil najbolj skopo odmerjen prostor in umirjen poročevalski ton v *Slovenecu*, osrednjem časniku Slovenske ljudske stranke. ⁸⁶

Da sta liberalna časnika podrobno spremljala Markuzzijev proces s posebno slastjo za poudarjanje napredka slovenskega sodstva (»o procesu se bo razpisalo prav gotovo tudi svetovno časopisje«⁸⁷) ter izpostavitvijo suverenih vlog sodnika Josipa Lenarta in odvetnika Danila Komavlija, ni moglo biti naključje, temveč je kazalo na strankarsko prerivanje za vpliv na področju sodstva po prevzemu oblasti Slovenske ljudske stranke v Dravski banovini (v vladi Milana Stojadinovića) konec junija 1935; po poročilu novomeških pravnikov, pristašev Slovenske ljudske stranke, je

⁸⁴ Največji proces naše dobe, *Mariborski večernik Jutra*, 20. 8. 1935, 1–2; Vivat iustitia!, *Mariborski večernik Jutra*, 21. 8. 1935, 1–2; Trije k življenju obujeni, *Mariborski večernik Jutra*, 22. 8. 1935, 2–4; Veliko veselje po procesu, *Mariborski večernik Jutra*, 23. 8. 1935, 2.

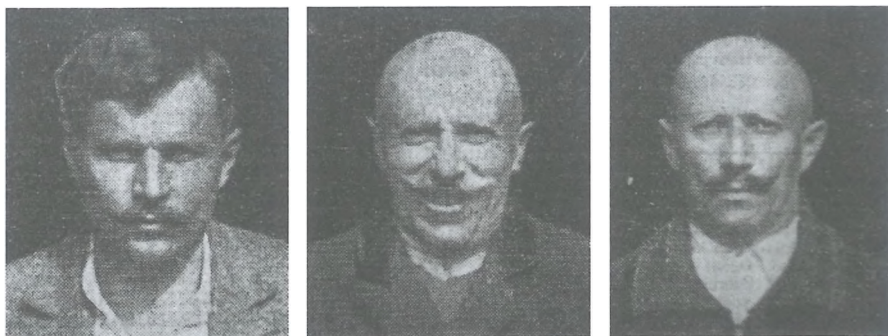
⁸⁵ Nova razprava o umoru pred 15 leti, *Jutro*, 20. 8. 1935, 3; Mariborski proces, *Jutro*, 21. 8. 1935, 2; Mariborska razprava pred odločitvijo, *Jutro*, 22. 8. 1935, 2; 'Oproščeni ste ... vsi trije', *Jutro*, 23. 8. 1935, 2.

⁸⁶ Proces Markuzzi-Zemljič, *Slovenec*, 20. 8. 1935, 3; Na smrt obsojeni spet pred sodniki, *Slovenec*, 21. 8. 1935, 3; Skrivnost zločina v Benediškem gozdu se jasni, *Slovenec*, 22. 8. 1935, 3; Iz dosmrtnice celice na svobodo, *Slovenec*, 23. 8. 1935, 3.

⁸⁷ Trije k življenju obujeni, *Mariborski večernik Jutra*, 22. 8. 1935, 2–4.

bilo jeseni 1924 med 290 slovenskimi sodniki in državnimi tožilci (tedaj pravdniki) le štiriindvajset (tj. osem odstotkov) strankinih pristašev.⁸⁸

»Domačini so ju sovražili,« je bil jasen poročevalec *Mariborskega večernika Jutra*, ki je skušal bralcem približati življenje bratov Markuzzi pred umorom neznanca jeseni 1920; v piščevi dikciji ni bilo več ne duha ne sluha o kolektivni odklonitvi italijanstva, tihotapstva ali verižništva, temveč so bili tu prvi dragoceni poskusi refleksije obdobja dvajsetih let 20. stoletja, ki jih je povojna družba močno potrebovala: »Pa tudi se je prva leta po vojni dogajal zločin za zločinom, kar je spravljal ljudi iz ravnotežja in se tudi često niso zavedali hudih posledic, ki bi jih utegnili povzročiti njihov jezik.« Da so podobe postaranih obrazov in plešastih glav bratov Markuzzi (»obema se pozna, da nista našega rodu«), slabega zdravstvenega stanja Mihaela Zemljiča, ki sta ga morala pri hoji in vstajanju s sedeža v sodni dvorani podpirati paznika, ter »grenkih solz« treh od njegovih šestih otrok, ki so spremljali razpravo med občinstvom, leta 1935 vzbujale sočutje, ni bilo samoumevno; kazalo je na to, da je do človeških stisk brezčutna povojna družba dvajsetih let 20. stoletja vztrajno krepila socialno rahločutnost. O tem je pričalo tudi nenavadno veliko zanimanje javnosti za tridnevno razpravo obnovitvenega procesa: »Prav gotovo še pri nobeni razpravi ni poslušajoče občinstvo tako sočustvovalo z obtoženci.«⁸⁹

Junaki mariborskega procesa (od leve proti desni):
Mihael Zemljič ter Jožef in Ivan Markuzzi
(*Jutro*, 22. 8. 1935)

⁸⁸ PAM, fond: Anton Korošec, Spisek pristašev Slovenske ljudske stranke med sodniki, državnimi pravdniki in naraščajem na območju Slovenije, 6. 10. 1924.

⁸⁹ Največji proces naše dobe, *Mariborski večernik Jutra*, 20. 8. 1935, 1; Vivat iustitia!, *Mariborski večernik Jutra*, 21. 8. 1935, 1; Oprošчени, *Mariborski večernik Jutra*, 22. 8. 1935, 4.

Velika množica ljudi je po razveljavitvi sodbe iz leta 1926 skoraj pomendrala nekdanje kaznjence, zato jih je Danilo Komavli kar s svojim avtomobilom odpeljal do znane mariborske gostilne Pr' Prleki v Melju, kamor pa so jim sledili tudi ljudje: »Vsak jih je hotel videti, prav usakdo jih je pomiloval.« Kako zgovorno je bilo dogajanje, ko so ljudje pred gostilno prinašali hrano, obleko in tudi denar za tri kmečke može, ki so skoraj deset let propadali med njimi v moški kaznilnici, tistega dne pa so jih naredili za mestne junake. A medtem ko je preprosti Jožef Markuzzi nemir okrog sebe razumel kot znak množične naklonjenosti do sebe, da se je neumno nasmihal zdaj v to, zdaj v drugo smer, ni bilo videti, da bi kolektivno čustvovanje zmedlo inteligentnega Ivana Markuzzija. Življenje nikoli sprejetega Italijana, avstro-ogrskega vojaka med prvo svetovno vojno in slednjič kaznjenca v Mariboru mu je v polnosti razgrnilo podobo človeka. »Se je pravica na svetu,« je Ivan Markuzzi slednjič kratko zaključil poročevalcu *Mariborskega večernika Jutra*, ki je upal na daljši pogovor z njim. Danilo Komavli je dodal, da so njegovi varovanci dobili prvo zadoščanje, sam pa je hotel videti še drugo in tretje.⁹⁰ Če je imel odvetnik z drugim zadoščanjem v mislih denarno odškodnino klientom za prestando gorje, kaj je imel v mislih s tretjim? Poklicati na odgovornost krivce za obsodbo leta 1926? Je verjel v odkritje pravega morilca neznanca iz leta 1920?

* * *

Prvi med sodniki sodišča v Lenartu Ožbolt Ilaunig se je konec septembra 1935 v »veselem razpoloženju« jedilnega salona pripeljal v Beograd. Naslednji dan ga je čakal izlet v Smederevo, kjer so ga pričakovali predstavniki mestnih oblasti in kamor se je na parniku, okrašenem z zastavicami, spustil po Savi in Donavi: »Bil je nebeško lep dan, toplo kakor po letu. Godba svirala je lepe melodije, da si se čutil kakor v rajju.« Po sprejemu v Smederevu in pozdravnih nagovorih so gostitelji slovenske obiskovalce odpeljali v velikansko vinsko klet, ki je lenarškemu sodniku jemala dih.⁹¹

* * *

⁹⁰ Veliko veselje po procesu, *Mariborski večernik Jutra*, 23. 8. 1935, 2.

⁹¹ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

Ožbolt Ilaunig z dvignjeno roko v veseli pivski družbi v Smederevu jeseni 1935
(PAM, fond: Ožbolt Ilaunig)

Odškodninski zahtevki Mihaela Zemljiča in treh Markuzzijev, ki so si drug za drugim sledili v prvih mesecih leta 1936, so grobo razgalili jugoslovanski zaporniški sistem, ki ni v nobenem pogledu zaščitil dostojanstva človeka. A po drugi strani je šele sprejem jugoslovanskega kazenskega zakonika leta 1929 oškodovancem po izreku oprostilne sodbe omogočil izplačilo odškodnin v tolikšnjem obsegu.⁹²

⁹² PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis državnega tožilca preiskovalnemu sodniku, 12. 4. 1938; razsodba Stola sedmorice o višini odškodnin za Ano, Ivana in Jožefa Markuzzija ter Mihaela Zemljiča, 27. 10. 1938.

Mihael Zemljič, čigar kalvarija se je začela januarja 1926, ko je bil prvič osumljen sodelovanja pri umoru neznanca iz leta 1920, je tako kot brata Markuzzi v ječi neupravičeno prebil devet let in sedem mesecev. Mihaelova soproga Ana Zemljič je morala leta 1928 zaradi prezadolženosti pod ceno prodati njuno posestvo, katerega edina lastnica je postala leta 1927, pred tem je za pokrivanje sprotnih stroškov preživljanja sebe in šestih otrok (tisti, s katerim je bila leta 1926 ob aretaciji visoko noseča, je očitno umrl) s kmetije postopoma razprodala tudi večino premoženja – kolikor jih niso pokradli domačini, kot je zapisal Mihael: »*Takoj ko so ljudje zaznali o moji aretaciji in o istočasni aretaciji moje žene, so navalili na moj dom in so mi razni neznanci pokradli razne premoženja in zaloge živeža.*« Nazadnje je Ana Zemljič med ljudi razdelila še svoje otroke in odšla na delo v Francijo. Ob aretaciji še ne štiridesetletni Mihael Zemljič, ki je dotlej preživel družino s prekupčevanjem, posredništvom pri živinski, sadni ali vinski trgovini, z žganjekuho in s prevozništvom, je čutil, da je v kaznilnici psihično in telesno povsem propadel ter po izpustitvi ni bil sposoben skrbeti zase. Njegovo slabo stanje je bilo vidno že od daleč, avgusta 1935 je v sodno dvorano vstopil ob pomoči stražnika.⁹³

Podobno kot Mihael Zemljič sta tudi zakonca Markuzzi ob izplačilu odškodnine upala na pridobitev socialne podpore oz. pravice siromašnih za nadaljnje preživljanje. Ana je kazni prestala v začetku leta 1929 in je od tlej živela kot dekla pri kmetu v Pernici pri Mariboru. Pred aretacijo sta imela zakonca v hlevih osem glav goveje živine, petindvajset prašičev in sto trideset kokoši. Ker po njuni obsodi Ivanova ostarela starša nista bila sposobna skrbeti za posestvo, je bilo leta 1928 prodano Antonu in Rozini Kraner, tj. pastorki Ivana Markuzzija, rojeni Kramberger: »*Ko sem se povrnil jaz Ivan Markuzzi letos po oprostitvi iz ječe, nisem imel več doma. /.../ Postal sem vsled gornje sodbe iz imovitnega posestnika berač po pravem pomenu besede.*«⁹⁴

Ker je terjal pridobitev socialne podpore, se je tudi Jožef Markuzzi v zahtevku za odškodnino skliceval na svojo nesposobnost za delo.⁹⁵ Da ni niti lagal niti pretiraval, so mariborskemu sodišču potrdili na občinskem

⁹³ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, prošnja za priznanje odškodninskih zahtevkov – Mihael Zemljič, 19. 2. 1936.

⁹⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, prošnja za priznanje odškodninskih zahtevkov – Ana in Ivan Markuzzi, 20. 2. 1936.

⁹⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, prošnja za priznanje odškodninskih zahtevkov – Jožef Markuzzi, 20. 2. 1936.

uradu v Ščavnici, saj se je Jožef po izpustitvi iz zapora klatil po okolici kot brezdomec.⁹⁶ Spomladi 1938 je bil deprimiran in popolnoma izgubljen v svetu, ki se je spremenil med njegovo odsotnostjo: »Ljudje me ne poznajo več kot dobrega delavca, me smatrajo kot starega človeka, kateremu ljudje ne zaupajo več tako kakor poprej, posebno ker se povsod spomnijo, da sem prebil deset let v ječi zaradi tako groznega delikta, in me smatrajo kot izvrženca človeške družbe. Predsodka se ljudje pač ne morejo otresti.«⁹⁷ Da je bila Jožefova obupana tožba več kot na mestu, se je v tistem času zavedala tudi pravna stroka; ljubljanski pravnik in ruski emigrant Aleksander Maklecov je, denimo, po sprejetju novega kazenskega zakonika leta 1929 resno opozarjal, da naloga države ni le kaznovanje zločincev, temveč tudi njihova integracija v družbo po prestani kazni. Vedel je, da je bila nekdanjim zapornikom zaradi odpora okolja vrnitev v običajno življenje pogosto povsem onemogočena.⁹⁸

Tudi zakonca Markuzzi sta se po Ivanovem prihodu iz mariborske kaznilnice težko preživljala, četudi nista bila brezdomec, temveč sta skupaj z Angelom Markuzzijem živela v Drvanji na hišni številki osem; jeseni 1938 je na tej številki živel Jožef Markuzzi, zakonca Ivan in Ana pa na številki štiriinštirideset.⁹⁹ Tudi zakonca sta med naštevanjem materialne škode, nastale med bivanjem za zaporniškiimi stenami, povsem spregledala dejstvo, da so jugoslovansko državo v začetku tridesetih let 20. stoletja dosegle posledice svetovne gospodarske krize, ter sta – razumljivo – izrazito idealizirala podobo življenja, ki bi ga v drugi polovici dvajsetih let 20. stoletja lahko živela kot svobodna državljana.¹⁰⁰ Vendar nista pretiravala, ko sta govorila o izvrstnem stanju svojega osem hektarjev velikega kmečkega posestva pred aretacijo, kar so novembra 1936 mariborskemu sodišču brez izjeme potrdili vsi vprašani domačini iz Drvanje.¹⁰¹

⁹⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis/odgovor Občinskega urada Ščavnica mariborskemu sodišču, 17. 9. 1936.

⁹⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, izjava Jožefa Markuzzija v zvezi z vložitvijo odškodninskega zahtevka, 4. 4. 1938.

⁹⁸ Maklecov, *Novo kazensko pravo Kraljevine SHS*, 189.

⁹⁹ PAM, fond: Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah – zapuščinske zadeve: Angelo Markuzzi, O 24/36; Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis Stola sedmorice mariborskemu sodišču, 6. 10. 1938.

¹⁰⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, prošnja za priznanje odškodninskih zahtevkov – Ana in Ivan Markuzzi, 20. 2. 1936.

¹⁰¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, zaslihanje prič o imovinskem stanju zakoncev Markuzzi pred aretacijo, 12. 11. 1936.

Preužitkar Angelo Markuzzi je bil ob rehabilitaciji sinov star petindevedeset let. Ko je kmalu po izreku oprostilne sodbe v začetku leta 1936 umrl, je bilo mogoče njegovo smrt razumeti kot akt pomiritve z življenjem ob rehabilitaciji sinov. Preužitkarica Marija te življenjske izpolnitve ni bila deležna, saj je umrla že spomladi 1931; borne denarne prihranke je v celoti zapustila Jožefovi hčerki, svoji vnukinji Johani/Haniki Markuzzi. Oba preužitkarja sta po prodaji Ivanovega posestva leta 1928 živela pri novih lastnikih, zakoncih Kraner, Angelo pa zadnjih nekaj mesecev življenja na novem domu oboževanega mlajšega sina v Drvanji.¹⁰²

Stari Markuzzi tako ni dočakal tistega nenavadnega začetka oktobra 1936, ko je Slovenske gorice po vročih septembrskih dneh, ki so sodnika Ožbolta Ilauniga prisilili, da je opoldanski sprehod prestaval na pozni popoldan, pobelil zgodnji sneg. Sodnik Ilaunig se tiste čase na sploh ni več rad kazal v javnosti, saj se je po dolgotrajnem političnem sporu z odvetnikom in lenarškim županom Milanom Goriškom bal fizičnega obračuna: »*Strupena sapa zajela je cel trg /.../ Želim si kam drugam med druge ljudi, kjer je ljubezen in spoštovanje enega pred drugim!*« Ilaunigova bojazen ni bila plod preganjavice, temveč odmev razgretega političnega dogajanja na Slovenskem, ki je doseglo vrh s političnimi nemiri med slovensko turnejo predsednika Jugoslovanske nacionalne stranke Petra Živkovića, ko je na Prihovi pri Slovenskih Konjicah med napadom Živkovićeveh pristašev na avtobus katoliških študentov umrl Rudolf Dolinar. V zvezi z ubojem je bil sredi junija 1937 odpeljan v Maribor na zaslišanje tudi sin lenarškega župana.¹⁰³

* * *

Vzbujalo je pozornost, da banovinski zdravnik v Lenartu Ludvik Kramberger septembra 1937 ni bil pripravljen po navodilu mariborskega sodišča podati ocene o zdravstvenem stanju nekdanjih kaznjencev primera Markuzzi in tovariši; menil je, da bi ocena o psihofizičnem stanju posameznikov terjala njihovo dolgotrajno strokovno opazovanje v ustreznem zavodu.¹⁰⁴ Kot dolgoletni lenarški zdravnik je bil tudi Ludvik Kramberger podobno kot njegov prijatelj Ožbolt Ilaunig v lokalni skupnosti

¹⁰² PAM, fond: Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah – zapuščinske zadeve: Marija Markuzi, A 97/31 in Angelo Markuzzi, O 24/36.

¹⁰³ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

¹⁰⁴ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Ogled in zaslišanje izvedencev, 9. 9. 1937.

avtoriteta, kar je v majhnih slovenskih krajih najpogosteje pomenilo neprijetno mešanico prenapihnenega zaslugarstva in moralistične drže za zgled lokalni skupnosti. Zdravnikova družina je bila tako novembra 1940 ob srebrni poroki zakoncev Kramberger predstavljena kot zgledna katoliška celica, njegovih šestero otrok, med katerimi se prav nobeden ni »skvaril«, temveč so vsi študirali in odgovorno opravljali službe, pa kot vzorni predstavniki družbe. Da prav toliko otrok Mihaela Zemljiča ni imelo možnosti dostojanstveno zaživeti, več kot očitno ni kratilo spanca dr. Krambergerju. Toliko bolj cinično je zato zvenel zapis, ki je slavil zdravnikov socialni čut: »*Dr. Krambergerjevo hišo še posebno poznajo popotniki in reveži kot neizčrpen vir dobrih del usmiljenja in pomoči. Edino tisti jih morda niso razumeli ali jih ne razumejo, ki jih vodi v življenju in delu zgolj strast in maščevalnost, zakaj ta dva temna madeža nista nikdar v življenju pačila dobrotnih in dobrohotnih src dragih jubilarntov.*«¹⁰⁵

* * *

Ker je neobstoj zdravniškega spričevala zavlačeval reševanje odškodninskih zahtevkov Mihaela Zemljiča in treh Markuzzijev, so morali biti zadovoljni, ko je novembra 1937 zdravniško oceno o njih podal nekdanji sodni izvedenec mariborskega sodišča, od leta 1934 pa zdravnik v mariborski kaznilnici Ivan Jurečko. Ugotovil je, da Mihael Zemljič ni pretiraval ali lagal, ko je govoril o slabem psihičnem in telesnem stanju. V nikoli ogrevanih prostorih kaznilniške celice si je nakopal revmatizem, ki je trajno okrnil njegovo hojo in sčasoma še hrbtenico. Ob tem je izredno slabo shajal s krivico, ki se mu je zgodila s sodbo leta 1926. Ivan Jurečko se je kaznjenca Zemljiča spominjal iz kaznilnice, kjer je večkrat dalj časa preživel v bolnišnici, moledujoč za različne, zlasti rentgenske preiskave, očitno v upanju, da mu bodo prinesle vsaj blago olajšanje grozljive pomote. Pozimi 1929 je mesec dni preležal v bolnišnici zaradi gnojnega vnetja. Jožef Markuzzi je v tisti hudi zimi 1929 v neogrevani kaznilniški celici dobil omrzline; poleg trajnih poškodb živcev v okončinah ter posledične negibljivosti in atrofije mišic je oglušel na levo uho. Ob pregledu pri zdravniku Jurečku je imel na desni strani vratu veliko golšo; zdravnik je kljub temu ocenil, da je njegova zmožnost za delo zmanjšana le za trideset odstotkov.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Sv. Lenart v Slov. goricah, *Slovenec*, 29. 11. 1940, 9.

¹⁰⁶ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, Oglad in zaslišanje izvedencev, 17. 11. 1937.

Ivan Jurečko (PAM, fond: Eman Pertl)

Ivana Markuzzija je zdravnik brez odlašanja označil za vojnega invalida, saj od vrnitve s fronte ni imel več gibljivega ramenskega sklepa, posledica česar je bila skoraj povsem atrofirana roka. Pozimi 1929 se je Ivan v nezakurjeni celici kaznilnice močno prehladil in je imel odtlej stalne bolečine v predelu križa in nogah, vendar se v kaznilnici ni pritoževal nad svojim zdravstvenim stanjem in ni bil nikoli sprejet v kaznilniško bolnišnico. To se je povsem skladalo z značajem nekdanjega prvega tihotapca Slovenskih goric, ki je nase tudi spomladi 1938 gledal kot na »vztrajnega« in »žilavega« moškega. Prepričan je bil, da njegovi prekupčevalski iznajdljivosti gospodarska kriza v prvi polovici tridesetih let 20. stoletja ne bi prišla do živega. A medtem ko je zdravnik Jurečko tudi Mihaela Zemljiča spoznal le za delnega invalida, je za Ivana Markuzzija zapisal: *»Za delo je popolnoma nesposoben ter potrebuje tujo pomoč. /.../ Spremembe na hrbtenici kakor tudi na hrbtenjači ter oslabelost spodnjih okončin je v kavzalni zvezi z bivanjem v kaznilnici.«*¹⁰⁷

* * *

¹⁰⁷ Prav tam; izjava Ivana Markuzzija v zvezi z vložitvijo odškodninskega zahtevka, 4. 4. 1938.

Kot rečeno, zima 1929, ki je usodno skrhala zdravje kaznjencev primera Markuzzi in tovariši, ni bila običajna zima. Ker bivalni prostori kaznjencev niso bili ogrevani, so lahko bili ti zadovoljni, da so jo sploh preživel. Zaradi snega in izjemno nizkih temperatur, do -26 stopinj Celzija, je bila mestna oblast v Mariboru v začetku leta 1929 v polni pripravljenosti na vremensko katastrofo. Župan Alojzij Juvan je pozival prebivalstvo k strpnosti in medsebojni pomoči, hkrati s tem je občinska oblast poskrbela za odprtje javne okrepečevalnice in ogrevanega prostora, kjer so se lahko premraženci za kratek čas ogreli; na več mestih je bilo mogoče dobiti brezplačen vroč čaj.¹⁰⁸

Zaradi pomanjkanja premoga so bile najprej deloma, nato pa z mestnim odlokom v celoti zaprti osnovne in srednje šole ter nekateri javni uradi; prekinjene so bile železniške povezave, zaprta pa je bila tudi mestna tržnica. Grozilo je, da bo preskrba prebivalstva s hrano v mestu povsem zastala.¹⁰⁹ Zaloge premoga so bile skorajda v celoti namenjene železnici, gospodinjstva pa so se morala znajti po svoje. Pomanjkanje, ki je preseglo celo razmere med prvo svetovno vojno, je prebivalce mesta nagnalo v gozdove bližnje mariborske okolice, kjer so nabirali suhljad za kurjavo.¹¹⁰ Zamrznjene vodovodne cevi, prazni mestni trgi in lačne divje zveri, ki so silile v obljudena območja, so prebivalcem vzbujale misli o apokalipsi.¹¹¹ Sredi februarja 1929 je bil železniški promet po slovenskih krajih malodane ustavljen, ker so številni snežni plazovi brisali sledove tračnic.¹¹² Proti koncu februarja 1929 je Maribor dosegel nov hladni val, ki je spet prinesel temperature do -21 stopinj Celzija, v drugem tednu marca 1929 pa so se Mariborčani prvič v tistem letu prebudili v jutro s temperaturami nad nič stopinj Celzija.¹¹³ Dolga zima 1929 se je končno poslovila z zadnjim snegom v začetku aprila in le mislimo si lahko, s kakšnimi posledicami so jo preživel (ali pač ne) kaznjenci moške kaznilnice v Mariboru.¹¹⁴

* * *

¹⁰⁸ Mariborski dnevni drobiž, *Mariborski večernik Jutra*, 18. 2. 1929, 2; Zahvala mariborskemu prebivalstvu, *Mariborski večernik Jutra*, 1. 3. 1929, 2.

¹⁰⁹ Mariborski dnevni drobiž, *Mariborski večernik Jutra*, 16. 2. 1929, 2.

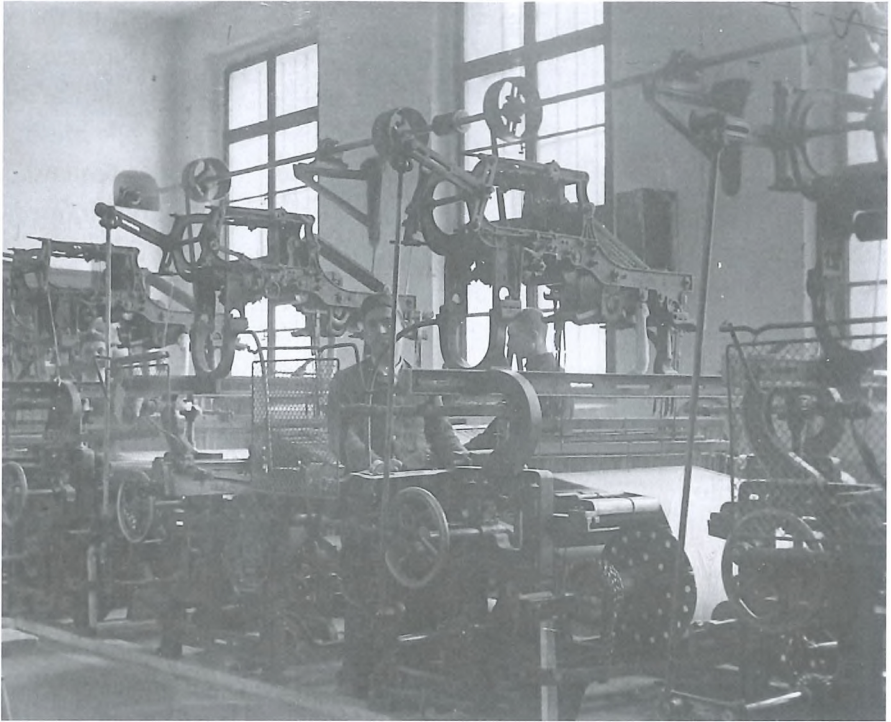
¹¹⁰ Pomanjkanje premoga v Mariboru, *Mariborski večernik Jutra*, 12. 2. 1929, 2.

¹¹¹ Veliki beli molk, *Mariborski večernik Jutra*, 13. 2. 1929, 2.

¹¹² Tudi krilata kola so omagala, *Mariborski večernik Jutra*, 14. 2. 1929, 1; Brezupno stanje, *Mariborski večernik Jutra*, 15. 2. 1929, 1.

¹¹³ 21.5 stopinj Celzija pod ničlo, *Mariborski večernik Jutra*, 22. 2. 1929, 2; Prva letošnja jutranja temperatura nad ničlo, *Mariborski večernik Jutra*, 9. 3. 1929, 2.

¹¹⁴ Življenje v našem parku, *Mariborski večernik Jutra*, 6. 4. 1929, 2.

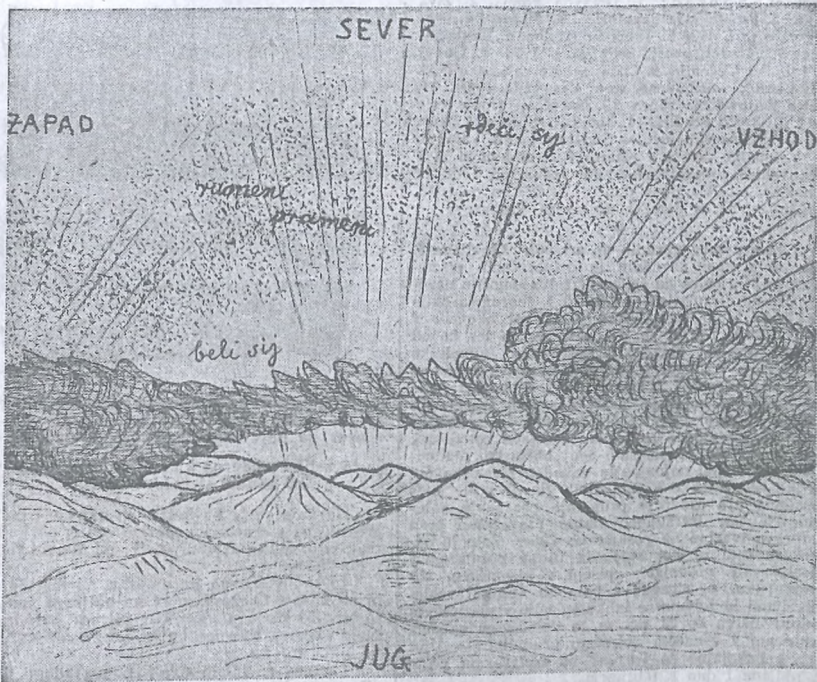
Tkalska delavnica mariborske moške kaznilnice
(PAM: Niko Vrabl)

V začetku leta 1938 so tudi prebivalci Slovenskih goric s strahospoštovanjem zrl v »*nenavadno nebesno prikazen*«, ¹¹⁵ severni sij, ki je, vstajajoč nad Pohorjem, mnogim pomenil napoved vojne. Zatoxlost političnega ozračja v Evropi je bila marca 1938 realno otipljiva tudi na Štajerskem, saj so se z nemško aneksijo Avstrije meje Hitlerjevega Tretjega rajha dotaknile jugoslovanskih/slovenskih. Na velikonočno nedeljo je »*ravno v času, ki zahteva od nas poglobljenega narodnoobrambnega dela, toliko spontane samoobrambe in tihega odpora*«, pred svojim šestdesetim rojstnim dnevom v Mariboru zaradi pljučnice nenadoma umrl odvetnik Ferdo Lašič, ¹¹⁶ eden od dveh zagovornikov akterjev primera Markuzzi in tovariši; ti v tistem času še zmeraj niso vedeli, kolikšno denarno odškodnino jim bo sodišče in nazadnje ministrstvo za pravosodje odobrilo za dolgo dobo skoraj dvajsetih let, ki so jo med eno in drugo svetovno vojno v celoti

¹¹⁵ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

¹¹⁶ Dr. Ferdo Lašič na mrtvaškem odru, *Mariborski večernik Jutra*, 19. 4. 1938, 2; Ferdo Lašič, *Mariborski večernik Jutra*, 20. 4. 1938, 1.

Slika severnega sija nad Pohorjem

Zgornjo sliko, ki jo je napravil v znameniti noči 25. t. m. ob 10 uri, nam je poslal g. Jakob Šešerko iz Sv. Jurija ob Ščavnici, ki je nebesni pojav, kolikor je pač mogoče, posnel točno po naravi. Obenem nam piše: »Severni sij se nam je zdel sprva kot rdeča megla, ki je s presledki zastirala severno nebo približno od 8 in pol zvečer pa skoraj do 2 zjutraj. Baš smo imeli igralsko vajo, ko nekdo opazi živo rdečo zarjo, nakar smo vsi hiteli ven in videli nebeški pojav strahotne lepote. Na severu v smeri od zapada proti severovzhodu je visela na nebu škrlatasto rdeča megla, ki je vsa sijala ter je od časa do časa bila tako gosta, da je zakrivala zvezde. Nato so se najprej od severozahoda, nato pa od severa, začeli pojavljati široki svetlobni prameni rumene barve. Ti

so kakor velikanske lovke tipali po nebu, ne da bi se pomikali horizontalno sem in tja, ampak so se le daljšali in krajšali, včasih izginjali, včasih spet pojavljali, približno kakor sem zažrtal na sliki. Kjer ni bilo rdeče zaveze, je bilo nebo na severu svetlo, kolikor ga ni zastiral oblak, ki je tik nad horizontom svetlobo delil. Pojav je bil najmočnejši do pol 10. ure zvečer. Skrivnostno strahoten vtis je povečeval čuden nemir: pod grčki oziroma gorami so psi močno lajali, ališalo se je glasno govorjenje ljudi in ponekod so se oglašale trobente gasilskih čet. Razen skoraj splošnega mnenja splošnega, da gre za ogromen požar, so nekateri domnevali tudi, če ni to morebiti kakšna umetna letalska megla, ožarjena od ogromnih žarometov.

Severni sij, kakor ga je slikal časniki Slovenec
(PAM, fond: Ožbolt Ilaunig)

prebili obremenjeni z umorom neznanca jeseni 1920.¹¹⁷ Bržkone nanje ni napravilo nikakršnega vtisa dejstvo, da je bil pod okriljem Družbe sv. Cirila in Metoda v Mariboru v spomin na odvetnika oblikovan Obmejnik sklad dr. Lašiča.¹¹⁸

¹¹⁷ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, dopis sodišča v Lenartu mariborskemu sodišču, 11. 3. 1938.

¹¹⁸ Prvi prispevek za dr. Lašičev obmejnik sklad, *Mariborski večernik Jutra*, 21. 4. 1938, 3.

Razume se, da je v javnosti odmevalo kot bajka, ko so jeseni 1938 štirje »strti na duši in telesu« dobili odločbe Stola sedmorice v Zagrebu o višini odškodnine;¹¹⁹ v skupni vrednosti 276.135 dinarjev jim je bila izplačana konec marca 1939: Jožef Markuzzi je dobil 66.700 dinarjev, Mihael Zemljič 58.766 dinarjev, Ivan Markuzzi 84.669 dinarjev in Ana Markuzzi 66.000 dinarjev.¹²⁰ Koliko denarja je bilo to? V Beogradu, državni prestolnici, ki je med svetovnjima vojnama spadal med najdražja jugoslovanska mesta, so hišne pomočnice v tridesetih letih 20. stoletja prejemale do sedemsto dinarjev mesečnega dohodka, za kino vstopnico je bilo treba odšteti do sedem dinarjev, za letno naročnino na revijo okrog trideset dinarjev, za mesečni najem opremljene sobe na obrobju mesta pa od dvesto petdeset do štiristo dinarjev.¹²¹ Več kot sedemsto strani obsegajoč kazenski spis primera Markuzzi in tovariši se na tem mestu konča.

---

¹¹⁹ Nedolžno obsojeni Markucijevi dobe 300.000 dinarjev, *Mariborski večernik Jutra*, 23. 11. 1938, 4; Odškodnina zaradi krive obsodbe, *Slovenski gospodar*, 30. 11. 1938, 4.

¹²⁰ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, razsodba Stola sedmorice o višini odškodnin za Ano, Ivana in Jožefa Markuzzija ter Mihaela Zemljiča, 27. 10. 1938; dopis Predsedstva Višjega deželnega sodišča v Ljubljani mariborskemu sodišču, 30. 3. 1939.

¹²¹ Žvan, *Slovenci v Beogradu*, 21, 42–43.

ZAKLJUČEK

Pred desetimi leti sva s prodornim filozofom Radom Riho v nekem umazano mokrem zimskem dopoldnevu sedela v prepolni ljubljanski kavarni. Kljub redkim srečanjem je postal najin pogovor takoj zbran in nenarejen, kakor se praviloma zgodi med tistimi, ki so vajeni po službeni dolžnosti ljudem in skupnostim slačiti socialne norme. Modrejši prijatelj je prijazno poslušal zanesenjaški izbruh mlade zgodovinarke, da ne more sprejeti poslanstva znanstvenega utemeljevanja nacionalne substance, temveč želi biti retroraketa, ki markira nove raziskovalne maršrute, artikulira nove, drugačne ali vsaj na glavo obrnjene povezave, prekinitive in prelome v času. Nato je Rado umirjeno, a smrtno resno dejal, da bi morali zgodovinarji veliko razmišljati o tem, kako narediti zgodovino-pisje občutljivo za ves tisti čas, ki ga prepozna kot hrup, in kako prepoznavati vse tisto, kar je radikalno nezadostno – udarec svobode. Tedaj si seveda nisem mogla predstavljati, kako silovito, konkretno odslkavo bodo najine besede dobile z obuditvijo razžaljenega življenja tihotapca Markuzzija ter njegovih bližnjih in daljnih sopotnikov Slovenskih gorici po prvi svetovni vojni.

* * *

Filozof Jacques Rancière je prepričan, da politika obstaja zato, ker tisti, ki nimajo pravice biti šteti kot govoreča bitja, dosežejo, da so kot taki šteti, in vzpostavijo skupnost tako, da naredijo skupno krivico, ki ni nič drugega kot sama konfrontacija, protislovje dveh svetov v enem samem svetu: svet, v katerem so, in tisti, v katerem niso, svet, kjer je nekaj »med« njimi in temi, ki jih sploh ne poznajo kot govorečih bitij in kot bitij, ki štejejo, in svet, kjer ni ničesar.¹ Se je sodni starešina Ožbolt Ilaunig zavedal tistega delčka zgodovinskega časa, ko je vzporedni svet nevidnih

¹ Rancière, *Nerazumevanje*, 42.

s primerom Markuzzi in tovariši ponosno vdrl v njegov svet privilegiranih? Konec januarja 1940 se je sodnik upokojil. V Lenartu je užival visok ugled (in ga njegovo ime še zmeraj) tudi zato, ker je kot eden redkih slovenskih sodnikov prebil večino kariere na enem mestu in je bil zato kot osebnost trdno vraščen v lokalno skupnost. Malo verjetno je, da so akterji primera Markuzzi in tovariši brali časnik *Slovenec*, a bi se ob slavilnem zapisu o Ilaunigu bržkone težko znebili grenkega priokusa. Novopečeni upokojenec, ki si je, odvezan službenih dolžnosti, najprej zadal popraviti domovanja škorcem na domačem dvorišču, pa si je časopisni članek izrezal in skrbno shranil: »V službi se je izkazoval vedno za dobrega jurista in pravičnega sodnika, do katerega se je vsakdo lahko zatekel in na katerega se je tudi vsakdo z zaupanjem zanašal. (...) Gledal ni ne levo ne desno, marveč nepristransko izpolnjeval uradne dolžnosti, njegovo dobro srce in njegov razum pa sta vzajemno vzela marsikateremu paragrafu ostrino.«² Čeprav je Ilaunig med drugo svetovno vojno izkazoval zadržanost do partizanskih metod boja – »to so pojavi, ki nam dajo misliti«³ – mu druga jugoslovanska država bržkone ne bi odrekala zaslug za lokalno skupnost, a je upokojeni lenarški sodnik pozimi 1945 umrl.

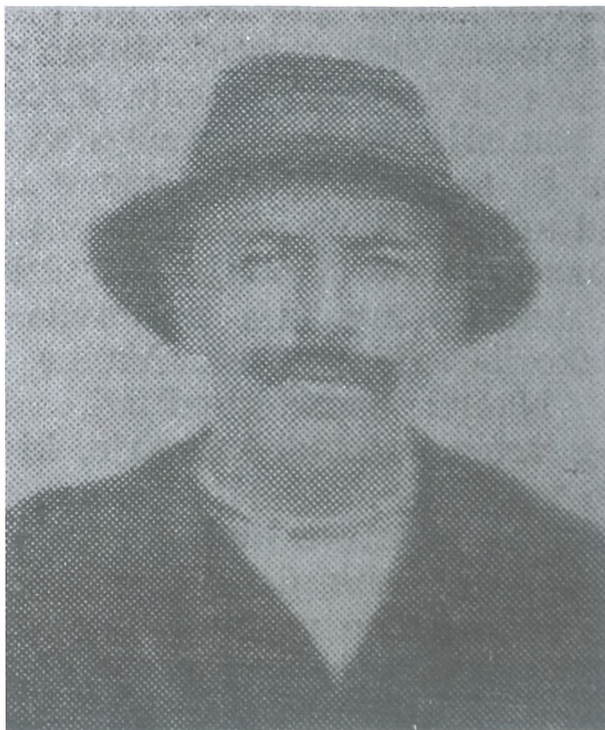
* * *

Za zgodovinarja je lahko osvobajajoča odločitev, da prepusti pozabi iztek življenja človeka, ki mu je sledil skozi sladkosti in zablode njegovega vsakdana, zato pustimo nedorečen konec Jožefu Markuzziju, v življenju prikrajšanemu za marsikaj, predvsem pa za očetovo ljubezen; ne le zato, ker bi iskanje kraja in časa njegove smrti zaradi vpisa rojstva v italijanski Buji terjalo listanje mnogih matičnih knjig umrlih, temveč predvsem kot prikaz zgodovinarjeve drže, ki osvetljuje izsek mikročasa po prvi svetovni vojni skozi anomalijo Markuzzi, a pri tem vrača posamičnim življenjem protagonistov človeško dostojanstvo s podelitvijo pravice do skrivnostnih, nikoli do kraja razkritih biografij.

Hči Jožefa Markuzzija Hanika ob koncu tridesetih let 20. stoletja z njim najbrž ni imela stikov, saj ga je komajda poznala. Leta 1929 se je od družine mariborskega gimnazijskega profesorja Antona Dolarja ponovno kot služkinja za štiri leta preselila k drugi mariborski družini, nato pa je najela stanovanje in se do konca druge svetovne vojne preživljala

² Odhod priljubljenega sodnika v pokoj, *Slovenec*, 10. 2. 1940, 5.

³ PAM, fond: Ožbolt Ilaunig, Moje življenje I–XII.

Jožef Markuzzi (*Jutro*, 21. 8. 1935)

kot postrežnica. Ko je bila nekaj dni pred silvestrovim leta 1947 obsojena na šestmesečno zaporno kazen s prisilnim delom zaradi pomoči duhovniku pri begu – za par klobas in konzerv je leto prej v svojem stanovanju skrila njegov kovček – je bila samska in brez otrok.⁴ Njeno življenje, globoko zaznamovano z zloveščima besedama »*morilčeva hči*«, se je celo v povsem spremenjeni realnosti socialističnega režima stekalo v boleč prispevek h kalvariji družine Markuzzi.

Ivan Markuzzi se je v popolnosti zavedal plazeče se stigme nad svojo družino, vedel je, da bo »*krvavi madež /.../ moral počivati na otrokih naših otrok*«. ⁵ Človek mnogih obrazov – uradni Ivan/Janez, intimni Johan in od skupnosti zaničevani *Taljan* – je preživel drugo svetovno vojno in leta 1954 umrl v Spodnji Ščavnici.⁶ Kdove kako je gledal na režim, ki ga je leta 1945 vzpostavil njegov kaznilniški kolega v mariborski

⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1945–1978, K 679/47.

⁵ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, priziv Ivana Markuzzija in Mihaela Zemljica na Višje deželno sodišče v Ljubljani, 21. 12. 1932.

⁶ Upravna enota Gornja Radgona, Matična knjiga umrlih, 1954-47-5 (Ivan Markuzzi).

kaznilnici v letih 1931–1933. Komunist Broz za razliko od Ivana Markuzzija ni iskal tolažbe pri kaznilniškem kuratu Pavlu Zavadlalu, ki je umrl leta 1951 na Reki.⁷ Ana Markuzzi je umrla v Mariboru leta 1964, prav vse poglavitne protagoniste primera Markuzzi in tovariši pa je preživel najšibkejši člen med njimi, Mihael Zemljič, ki je umrl v Mariboru leta 1970.⁸

Nekaj let pred smrtjo je bil Zemljič zaradi udeležbe v kazenski zadevi Markuzzi in tovariši ponovno deležen javne pozornosti. Ko je novinar Željko Kozinc jeseni 1966 z njim opravil pogovor za časnik *Tovariš*, je gibčnega moža sredi osemdesetih, ki ga je dajala naduha, prestregel na paši skupaj s še ne petletno hčerko Metko. »*Ta prekleta baba, /.../ žive je ne morem videti,*« je zahropel in potemnel, ko ga je Kozinc spomnil na starko Lizo, ki je tako močno zaznamovala njegovo življenje in je še zmeraj živela v soseščini. Manj boleč spomin zanj je bil tisti na skupno tihotapljenje z Markuzzijem po prvi svetovni vojni; Zemljič je desetletja kasneje v pičlih nekaj stavkih ključno zaobjel osnovne gabarite življenjske zgodbe prvega tihotapca Slovenskih goric: »*V vojski smo se vsega hudega navadili, zato nam je bilo tihotapstvo igrača. Pa tudi zaslužili smo kar dobro. Ljudje so nas zaradi tega hudo sovražili. Saj veste, kako je to, če nekdo več zasluži kot drugi. Najhuje pa je bilo seveda to, da sta bila Zepo in Džovani Laha.*«⁹

Vzdevka bratov Markuzzi – Zepo za Jožefa in Džovani za Ivana – morda vezana na tihotapsko dejavnost ali (še verjetneje) na kaznilniška leta, saj ju na sodišču nastopajoči domačini niso uporabljali, pa nista bila edino presenečenje, s katerim je postregel Mihael Zemljič leta 1966. Življenje v kaznilnici se je tako močno trudil izbrisati iz spomina, da je ne le pomešal številne elemente svoje travmatične zgodbe, temveč je novinarju povedal, da je nekdanji tihotapski tovariš in prijatelj Ivan Markuzzi umrl že leta 1938. Ivan/Johan/Džovani je bil za Mihaela Zemljiča, ki ni nikoli izvedel, kaj se je zgodilo s prvo ženo in skupnimi otroki, med katerimi se jih je nekaj izselilo v Francijo, Avstralijo, Nemčijo in na Poljsko, mrtev šestnajst let pred dejansko smrtjo.¹⁰

⁷ *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, 787.

⁸ Upravna enota Lenart, Rojstna matična knjiga Lenart za leto 1891, vpis Ana Kramberger, por. Markuzzi; Nadškofijski arhiv Maribor, Rojstna matična knjiga Sv. Benedikt za leto 1889 (Mihael Zemljič).

⁹ Žrtve krivega pričanja, *Tovariš*, 13. 10. 1966, 26–27.

¹⁰ Prav tam; nadaljevanje članka: 20. 10. 1966, 26–27; 3. 11. 1966, 22–23.

Mihael Zemljič s hčerko Metko leta 1966 (*Tovariš*, 3. 11. 1966)

Ivan Markuzzi je bil po vrnitvi s fronte tihotapec. Je bil kriminallec? Da. Vlomilec? Verjetno. Tat in ropar? Najverjetneje. Morilec? Morda. Vendar ni bil morilec neznanega moškega, katerega truplo je bilo jeseni 1920 odkrito v benediškem gozdu. In samo to je zanimalo Ivanovega odvetnika Danila Komavlija, ki se ni nikoli okitil z nedvomno pomembno pravno zmago iz leta 1935. Odvetnik je priznaval, da je vse od leta 1926 sistematično zbiral dokazni material za obnovo kazenskega postopka.¹¹ Za svoje delo je bil plačan, vendar odvetniški honorar, ki ga je prejemal od človeka z družbenega roba, ni mogel biti vodilo njegovega početja. Sklepamo lahko, da se je primorski begunec v Mariboru že ob izreku sodbe jasno zavedal številnih pravnih zdrsov, ki so akterje primera Markuzzi in tovariši pripeljale najprej na vislice in nato v dosmrtni zapor, ter je obenem verjel, da jih je v okviru obstoječega pravosodnega sistema mogoče odpraviti. Po koncu druge svetovne vojne je uredil dokumente o izplačilu vojne škode

¹¹ PAM, Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34, zaslišanje Ivana Markuzzija, 13. 1. 1938; zaslišanje Danila Komavlija, 21. 3. 1938.

na svoji vili in vinogradu v Limbušu pod Pohorjem, kjer je gojil tudi šparglje, ter zapustil Maribor.¹² Leta 1967 je javno neopažen umrl v Trstu kot Daniele/Danjel Komavli, vdova Pavla ga je pokopala v Števerjanu.¹³

* * *

Kapela iz leta 2005 v spomin Tereziji Markuzzi, avgust 2016 (foto: avtorica)

¹² PAM, Okrajna komisija za vojno škodo Maribor 1945–1946, Danilo Komavli: prijava vojne škode.

¹³ Odvetniška zbornica, vpis in izpis za Danila Komavlja (za pomoč pri iskanju dokumenta se zahvaljujem dr. Jelki Melik, op. p.); osmrtnica Danjel Komavli, *Primorski dnevnik*, 6. 7. 1967, 4.

Za zakonca Trinkaus iz Drvanje je bilo poletje 2005 obarvano z močnimi čustvi. Četudi jima je neugoden socialni položaj preprečeval dokončanje družinske hiše, sta že dolgo težko gledala propadajočo kapelico iz leta 1905 tik ob njej. Zgodba o mladi Mariji Tereziji Markuzzi, ki jo je družina našla umorjeno nedaleč proč in ji je užaloščeni oče nato postavil versko znamenje, ju je velikokrat spremljala ob premagovanju lastnih vsakodnevnih težav. Nazadnje je v Francu dozorel sklep: *»Čeprav nisem zidar, velikokrat pa sem stregel zidarjem, sem se odločil, da jo pozidam sam. V sebi sem čutil neko moč, da to zmorem. Z ženo sva sklenila, da jo bova obnovila na lastne stroške.«* Prvotno kapelico je bilo treba zaradi dotrajnosti podreti, restavracije pa je bil deležen ohranjeni kip Device Marije. Ko je sredi junija 2005 potekala slovesna blagoslovitev kapelice ob prisotnosti župnika iz Benedikta in vaščanov Drvanje, se je zdelo, da sta zakonca Trinkaus pomirjena s seboj in z ljudmi, ki so nekoč na mestu, kjer danes stoji njuna hiša, doživljali izobčenje za izobčenjem. Veličasten je moral biti trenutek odobravajočega sprejemanja družine Markuzzi po več kot sto letih od prihoda v Drvanjo in desetletja po njenem izumrtju.¹⁴

---

¹⁴ Sto let stara Trinkausova kapela na Drvanji obnovljena, *Domače novice: Slovenske gorice*, 25. 6. 2005, 15.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Pokrajinski arhiv Maribor:

- fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, združena spisa Kzp VIII 88/26 in Kzp VII 1437/34 (Markuzzi in tovariši),
- fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VII 475/05 (Anton Mauko),
- fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr 1020/1927 (Danilo Komavli),
- fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr X 1358/22 (Safran Kra-ljevecki),
- fond: Okrožno sodišče Maribor 1945–1978, spis K 679/47 (Hanika Markuzzi),
- fond: Okrajno sodišče Sv. Lenart v Slovenskih goricah – zapuščinske zadeve (Marija in Angelo Markuzzi),
- fond: Moška kaznilnica Maribor (1883–1953),
- fond: Ožbolt Ilaunig, Kronika sodnije pri Sv. Lenartu; Moje življenje I–XII,
- fond: Eman Pertl, Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurečka,
- fond: Niko Vrabl,
- fond: Fran Ksaver Meško,
- fond: Anton Korošec,
- fond: Mestna občina Maribor, Gospodinjska kartoteka, Domovinska kartoteka,
- fond: Zbirka fotografij in razglednic,
- fond: Okrajna komisija za vojno škodo Maribor 1945–1946.

Nadškofijski arhiv Maribor: fond: Januš Golec, Spomini, I–XI.

Nadškofijski arhiv Maribor, Službeni listi duhovnikov (Pavel Zavادل).

Nadškofijski arhiv Maribor, Rojstna matična knjiga Sv. Benedikt, 1889 (Mihael Zemljíč).

Upravna enota Lenart, Rojstna matična knjiga, 1891 (Ana Kramberger, por. Markuzzi).

Upravna enota Gornja Radgona, Matična knjiga umrlih, 1954 (Ivan Markuzzi).

Odvetniška zbornica Slovenije: vpis za Danila Komavlija, 1919.

ČASOPISNI VIRI

- Domače novice: Slovenske gorice*, 2005.
Jutro, 1935.
Mariborski delavec, 1920.
Mariborski večernik Jutra, 1929, 1935, 1938.
Murska Straža, 1919.
Primorski dnevnik, 1967.
Slovenec, 1935, 1940.
Slovenski gospodar, 1925, 1926, 1927, 1929, 1931, 1938.
Slovenski narod, 1920.
Soča, 1884.
Tabor, 1926.
Tovariš, 1966.

TISKANI VIRI

- Bajuk, Marko: *Tihotapec; ljudska igra v petih dejanjih*, Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna 1923 (priredba dela Josipa Jurčiča).
 Ilaunig, Ožbolt: *Črni križ pri Hrastovcu*, Maribor: Tiskarna sv. Cirila, 1928.
 Kraigher, Alojz: *Kontrolor Škrobar*, Ljubljana: L. Schwentner, 1914.
 Maklecov, Aleksander: Novo kazensko pravo Kraljevine SHS. Idejne osnove reforme, *Slovenski pravnik*, št. 7–8/1929.
 Remec, Alojzij: *Kirke. Verižniška komedija v štirih dejanjih*, Gorica: Katoliško tiskovno društvo, 1922 (v: Goljevšček, Alenka: *Od A(brama) do Ž(upančiča): vsebine 765 dram slovenskih avtorjev*, Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2011).
 Remec, Alojzij: *Užitkarji. Kmečka žaloigra v treh dejanjih*, Prevalje: Družba sv. Mohorja, 1923.
Socialni problemi slovenske vasi, zvezek 1 in 2, Ljubljana: Socialno ekonomski institut, 1938.
 Žvan, Bolče: *Slovenci v Beogradu; socialno kulturna slika*, Beograd: samozaložba, 1932.

MONOGRAFIJE

- Arendt, Hannah: *Eichmann v Jeruzalemu*, Ljubljana: Študentska založba, 2007.
 Arendt, Hannah: *Izvori totalitarizma*, Ljubljana: Študentska založba, 2003.
 Čelik, Pavle: *Naši financarji 1918–1946*, Ljubljana: Modrijan, 2012.
 Čelik, Pavle: *Slovenski stražniki 1918–1941*, Ljubljana: FDV, 2002.
 Dobida, Karel: *Slovenski likovni umetniki – Hinko Smrekar*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, Narodna galerija, 1957.

- Dolar, Jaro: *Spomini; v preddverju literature*, Maribor: Založba Obzorja, 1995.
- Goljevšček, Alenka: *Od A(brama) do Ž(upančiča): vsebine 765 dram slovenskih avtorjev*, Ljubljana: Slovenski gledališki muzej, 2011.
- Letopis Cerkve na Slovenskem*, Ljubljana: Nadškofija Ljubljana, 2000.
- Melik, Jelka: *Kazensko sodstvo na Slovenskem 1919–1929 s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1994.
- Melik, Jelka: *V imenu Njegovega Veličanstva Kralja! Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930–1941*, Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000.
- Ranciére, Jacques: *Nerazumevanje*, Ljubljana: Filozofski inštitut ZRC SAZU, 2005.
- Ratej, Mateja: *Begunstvo profesorja Tofana; kulturnozgodovinski prerez Maribora v dvajsetih letih 20. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2015.
- Stopinje življenja: zbornik občine Benedikt*, Benedikt: Občina, 2004.
- Zemljič, Igor: *Dominik Čolnik: pozabljeni narodnjak iz Slovenskih goric*, Maribor: Kulturni forum, 1993.

ČLANKI

- Filipič, France: Moška kaznilnica v Mariboru od ustanovitve 1886 do osvoboditve, *Studia Historica Slovenica*, št. 2–3/2003.
- Globočnik, Damir: Zrcalo sveta; satirični ciklus Hinka Smrekarja iz leta 1933, *Lives Journal*, št. 6/2012: <http://www.livesjournal.eu/library/lives6/damgl6/zrcalo6b.htm>.
- Melik, Jelka: Odvetništvo v Sloveniji 1918–1941, *Arhivi*, XXI/1998.

Dr. Mateja Ratej (1974) je znanstvena sodelavka na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU in vodja Raziskovalne postaje ZRC SAZU Maribor. V znanstvenih monografijah se osredotoča na življenja anonimnih posameznikov v spremenjenih časovnih, prostorskih, kulturnih idr. kontekstih. Kazenske spise, iz katerih črpa, razume kot orodje, s katerim se je mogoče prepričljivo približati preteklim realnostim; v pravniških dokumentih išče krhke obrise čustvovanj, občutenj, vrednot, hotenj, zatajevanj, strahov, misli, samorazumevanj in vsakodnevnih navad Slovencev med svetovnima vojnoma. Verjame v takšno zgodovinsko, ki verodostojno odraža stvarnost tako, da neprenehoma vzpostavlja komunikacijo s sedanostjo.

Ideja človekovih pravic se v te kraje ni naselila leta 1988, pač pa so se spoštovanja vredni posamezniki – med njimi je tudi drugi junak te knjige, odvetnik Danilo Komavli – s temi vprašanji ukvarjali že pred davnimi desetletji. Kar ima zgodovino, ima na neki način tudi prihodnost. Odvetnik Komavli, mož, ki je moral zapustiti Primorsko, je na Štajerskem branil prišleka. Ob tem ni imel nobenih političnih motivov. Ni ga zanimal prevzem oblasti. Ni se ukvarjal z geostrateškimi implikacijami uvajanja načel varovanja človekovih pravic. Ni se ukvarjal s perverzno domisljico, da bi koncept človekovih pravic najprej spravil na piedestal, da bi ga potem oklestil na raven pravice do neomejene uporabe lastnine in ga na koncu prepakiral v prikazen ekonomske svobode. Tisto, kar ga je zanimalo, je bila pravica do poštenega sojenja, sojenja, ki ne bo obremenjeno z vzdušjem linča, sojenja, v katerem sodišče, če je v dvomu, odloči v prid obtožencu.

Ali Žardin